

EUROPA ŚRODKOWA I WSCHODNIA

w cieniu wojny Rosji z Ukrainą:
wyzwania geopolityczne i dylematy bezpieczeństwa

redakcja
Tomasz Stępniewski

**EUROPA
ŚRODKOWA
I WSCHODNIA**

EUROPA ŚRODKOWA I WSCHODNIA

w cieniu wojny Rosji z Ukrainą:
wyzwania geopolityczne i dylematy bezpieczeństwa

redakcja
Tomasz Stępniewski

Recenzent	dr hab. Marek Figura, prof. UAM, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Projekt okładki i skład	Amadeusz Targoński www.targonski.pl
Ilustracje na okładce	© Evgeniyqw shutterstock.com © Fly_and_Dive shutterstock.com
Copyright	Instytut Europy Środkowej
ISBN	978-83-67678-33-9
Wydawca	Instytut Europy Środkowej ul. Niecała 5 20-080 Lublin www.ies.lublin.pl

Spis treści

Tomasz Stępniewski

Europa Środkowa i Wschodnia w cieniu wojny Rosji z Ukrainą: wyzwania geopolityczne i dylematy bezpieczeństwa – wstęp..... 7

Tomasz Lachowski, Tomasz Stępniewski

Miejsce Ukrainy w strategii Federacji Rosyjskiej: geopolityka i ludobójstwa..... 11

Agnieszka Bieńczyk-Missala

Humanitarne konsekwencje wojny w Ukrainie 27

Walenty Baluk, Serhiy Danylenko

Budowanie odporności informacyjnej w ukraińskiej przestrzeni medialnej podczas wojny hybrydowej Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2022..... 51

Marcin Orzechowski

Wojna informacyjna jako element dekonstrukcji państwowości Ukrainy. Specyfika i obszary oddziaływania..... 75

Andrzej Szeptycki

Polska pomoc dla Ukrainy po 24 lutego 2022 roku..... 93

Andrzej Jekaterynczuk, Karolina Podgórska	
Reakcje stolic województw przygranicznych (Lublina i Rzeszowa) na kryzys uchodźczy wywołany inwazją Rosji na Ukrainę	113
Krzysztof Fedorowicz	
Białoruś wobec wojny na Ukrainie – klęska „neutralności” i realia geopolityczne	145
Wojciech Łysek	
Postawa Białorusi wobec przekształceń w regionie (2020-2023) w świetle realizmu defensywnego	165
Michał Paszkowski	
Wojna rosyjsko-ukraińska a bezpieczeństwo energetyczne państw Europy Środkowej	183
Konrad Świder	
Zmiany w systemie międzynarodowym i ich wpływ na europejską politykę bezpieczeństwa w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej	197

Tomasz Stępniewski

Europa Środkowa i Wschodnia w cieniu wojny Rosji z Ukrainą: wyzwania geopolityczne i dylematy bezpieczeństwa – wstęp

W lutym 2022 roku świat stanął w obliczu niepokojącego wydarzenia, które nie tylko wstrząsnęło układem sił na wschodnich rubieżach Europy, lecz także uruchomiło lawinę zdarzeń o bezprecedensowych konsekwencjach. Inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę rozpoczęła nowy rozdział w historii konfliktów zbrojnych, pozostawiając w cieniu wojennego chaosu skomplikowane wyzwania geopolityczne, społeczne i ekonomiczne. Skala i zasięg oddziaływania konfliktu przekraczają granice jednego państwa i sprawiają, że każde państwo czy organizacja międzynarodowa muszą zmierzyć się z trudnościami, jakie niesie ze sobą ten globalny kryzys.

Trwająca już niemal dekadę wojna Rosji z Ukrainą (od aneksji Krymu i konfliktu na Donbasie w 2014 roku) wywołuje nie tylko rewolucję na mapie geopolitycznej Europy Wschodniej, ale także drastyczne przemiany społeczne, ekonomiczne i ruchy migracyjne niespotykane w tej części świata od II wojny światowej. Ponadto napięcia na rynkach finansowych, bezprecedensowy wzrost cen surowców oraz niepewność w gospodarce stają się realnymi wyzwaniami, które z kolei wpływają na życie codzienne milionów ludzi na Ukrainie, w Europie Środkowej i Wschodniej, a pośrednio – pulsują w różnych częściach świata.

Warto również wspomnieć, że Federacja Rosyjska kontynuuje swą imperialistyczną politykę poprzez nieustanne dążenie do odbudowy swojej pozycji nie tylko w bezpośrednim sąsiedztwie, ale i na arenie światowej. Wysiłki Rosji obejmują zaangażowanie znacznych zasobów ekonomicznych i militarnych w różnorodne działania propagandowe, lobbystyczne oraz zbrojne na światowej scenie. W dobie mediów społecznościowych i globalnych kanałów informacyjnych (m.in. Facebook, Twitter – obecnie X, Instagram itp.) rola propagandy nabiera szczególnego znaczenia. Rosja, posługując się półprawdami, manipulacjami i dezinformacją, aktywnie szerzy własną wizję świata.

Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że działania propagandowe podejmowane przez Rosję nie ograniczają się do działań skierowanych na zewnątrz, służą również uzyskaniu wpływu na społeczeństwo rosyjskie, czyli mają charakter wewnętrzny. Decydenci rosyjscy, wierząc w demograficzny i militarny potencjał państwa, zakładali, że uda im się błyskawicznie pokonać Ukrainę i odnieść sukces w wojnie. W tym kontekście propagandowe narzędzia w oczywisty sposób stają się istotnym elementem ich strategii, kształtują bowiem narrację, która ma podtrzymać ducha walki i poparcie społeczeństwa. Dostrzeżenie tych problemów jest kluczowe dla analizy kontekstu globalnego oraz dla zrozumienia skomplikowanych relacji międzynarodowych w obliczu dzisiejszych wyzwań.

W wyniku konfliktu Rosji z Ukrainą światowi liderzy muszą stawić czoła zmniejszeniu produkcji przemysłowej, przerwaniu łańcuchów dostaw, wzrostowi cen żywności, eskalacji napięć politycznych, a także globalnym przemieszczeniom ludności, które determinują nowe wyzwania związane z migracją i osiedlaniem się w państwach Europy Środkowej i Wschodniej.

Niniejsza publikacja ma na celu zgłębienie zagadnień w tych obszarach, gdzie intensywność lub specyfika zmian powodują powstawanie nowych wyzwań, a procesy, których dotychczas tam nie obserwowano, mogą prowadzić do konieczności reorganizacji funkcjonowania różnych aspektów życia społecznego, gospodarczego czy związanego

z bezpieczeństwem państw Europy Środkowej i Wschodniej. Autorzy nie tylko postawili pytania, ale także starali się sformułować wnioski, wskazując przy tym na prawdopodobne scenariusze.

Wojna Rosji z Ukrainą może być punktem zwrotnym zarówno dla wielu kwestii geopolitycznych, jak i dla współczesnych dyskusji o przyszłości Europy Środkowej i Wschodniej, ale również świata. Serdeczne podziękowania należą się Autorom – pochodzącym z różnych ośrodków akademickich w Polsce – za wkład i zaangażowanie w przygotowanie artykułów do książki. Wyrażamy nadzieję, że niniejsza publikacja spotka się z przychylnym przyjęciem Czytelników oraz przyczyni się do dyskusji o tragedii Ukrainy oraz konsekwencjach wojny Rosji z Ukrainą dla państw Europy Środkowej i Wschodniej.

Lublin, listopad 2023 roku

Tomasz Lachowski, Tomasz Stępniewski

Miejsce Ukrainy w strategii Federacji Rosyjskiej: geopolityka i ludobójstwa

Ukraine's place in the strategy of the Russian Federation: geopolitics and genocides

Abstract: This article constitutes an analysis of Ukraine's role in the strategy of the Russian Federation, focusing on geopolitical aspects and issues related to genocide. Ukraine has long occupied a pivotal position in Russian strategic calculations, both due to its geopolitical location and the presence of significant ethnic groups within its territory.

The conclusions drawn from this analysis are of paramount importance for understanding the protracted conflict between Russia and Ukraine and its consequences for the region's geopolitics. This article aims to provide insights into the Ukrainian issue in the context of Russian strategy, including considerations of the ethical aspects of Russia's actions in Ukraine. Ultimately, this study may contribute to a better understanding of the challenges associated with maintaining peace and stability in Eastern Europe and the search for effective conflict resolutions in this region.

Wstęp

Współczesna geopolityka to dziedzina, która nie tylko kształtuje stosunki międzynarodowe, ale także wpływa na losy narodów i regionów na całym świecie. Jednym z obszarów, który od dawna budzi zainte-

---

Dr Tomasz Lachowski, Katedra Prawa Międzynarodowego i Stosunków Międzynarodowych, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9026-0409>, e-mail: tlachowski@wpia.uni.lodz.pl

Dr hab. Tomasz Stępniewski, prof. KUL, kierownik Katedry Teorii Polityki i Studiów Wschodnich w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II oraz zastępca dyrektora ds. badawczo-analitycznych Instytutu Europy Środkowej w Lublinie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5145>, e-mail: tomasz.stepniewski5@gmail.com

resowanie geopolityków i naukowców, są stosunki pomiędzy Federacją Rosyjską a Ukrainą. Wspólna historia i bliskie sąsiedztwo miały znaczący wpływ na kształtowanie się geopolitycznych strategii obu państw, a także doprowadziły do sytuacji kryzysowych i konfliktów (w tym militarnych), które stanowią wyzwanie również dla porządku międzynarodowego.

Niniejszy artykuł ma na celu zgłębienie i zrozumienie zarówno geopolitycznych, jak i tragicznych ludobójczych aspektów w stosunkach między Federacją Rosyjską a Ukrainą. Uwaga zostanie skupiona na analizie zagadnienia, jak Federacja Rosyjska postrzegала Ukrainę w swojej strategii geopolitycznej i jak ta perspektywa wpłynęła na wydarzenia w regionie, w szczególności na konflikt na wschodnich obszarach Ukrainy. Jednocześnie pod rozwagę wzięty zostanie również mroczny cień działań Rosji – ludobójstwa i zbrodni przeciwko ludzkości, których dopuszczają się Rosjanie na terytorium Ukrainy.

W kontekście tych kwestii celem analizy będzie udzielenie odpowiedzi na kilka kluczowych pytań. Jakie były cele i strategie Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy w świetle zmieniających się warunków geopolitycznych na przełomie XX i XXI wieku? Jakie elementy związane z ludobójstwem i zbrodniami przeciwko ludzkości na terytorium Ukrainy miały wpływ na rozwijający się konflikt i stosunki międzynarodowe? Jakie są implikacje tych wydarzeń dla przyszłości Ukrainy oraz geopolityki w regionie?

Trwającą już prawie dwa lata pełnoskalową wojnę Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie w ramach agresji Kremla od 2014 r. można rozpatrywać zarówno z perspektywy geopolitycznej, jak i bilateralnych stosunków Moskwy oraz Kijowa. Całkowicie podporządkowana Rosji Ukraina jest bowiem kluczowym elementem służącym realizacji deklarowanego przez Władimira Putina celu – odbudowy imperium. Dążenie do jego osiągnięcia „uświęca” wszelkie środki, włącznie z popełnionymi na narodzie ukraińskim zbrodniami, na czele ze zbrodnią ludobójstwa. Jak słusznie zauważa Adam D. Rotfeld, cele określone przez Rosję w wojnie z Ukrainą dotyczą kwestii fundamentalnych,

czyli odmowy Ukrainie praw tak egzystencjalnych, jak i do istnienia jako odrębnych od Rosji – narodu i państwa¹.

Znaczenie Ukrainy dla pozycji międzynarodowej Federacji Rosyjskiej

Jeden z głównych celów geostrategii Federacji Rosyjskiej czasów Władimira Putina to odbudowanie wpływów na jej peryferiach, straconych na skutek upadku Związku Sowieckiego. Analizując działania Rosji wobec państw Europy Wschodniej, należy zauważyć, że pomimo upływu ponad 30 lat od upadku ZSRR Federacja Rosyjska nadal dąży do utrzymania na obszarze Europy Wschodniej (szerzej: Wspólnoty Niepodległych Państw) dominującej pozycji i że stosuje przy tym różnorodne środki (w tym także siłę militarną, jak w przypadku wojny gruzińsko-rosyjskiej w sierpniu 2008 r. i trwającej od 2014 r. wojny z Ukrainą). Jej głównymi założeniami pozostają chęć reintegracji przestrzeni postsowieckiej i umocnienie pozycji Rosji jako przywódcy w regionie. Taka właśnie pozycja mocarstwowa ma zapewnić Federacji Rosyjskiej wyłączną kontrolę nad przestrzenią postsowiecką oraz umożliwić jej realizowanie roli globalnej potęgi – jednego z biegunów siły w nowym multipolarnym, jak chce Rosja, ładzie międzynarodowym. W tym kontekście obszar Europy Wschodniej stanowi zatem naturalny region działania Rosji – historyczną strefę jej żywotnych interesów i wyłącznych wpływów, jak również obszar będący przedmiotem prowadzonej przez Kreml polityki reintegracyjnej.

Co więcej, Federacja Rosyjska dysponuje własną, różną od zachodniej, definicją integracji. Jest ona równoznaczna z kompleksową odbudową dominacji Rosji na obszarze WNP i pogłębieniem strategicznego uzależnienia państw tego regionu od Rosji, zwłaszcza w dziedzinie

---

¹ Por. A. D. Rotfeld, *Wojna o wartości a porządek międzynarodowy*, Lublin 2023, s. 6; także: *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, W. Baluk, M. Doroszek (red.), Lublin 2017.

ekonomii i bezpieczeństwa regionalnego. Dlatego też proces ten nie powinien być porównywany z integracją realizowaną w ramach Unii Europejskiej, która dla odmiany posiada charakter oddolny i zakłada wspólnotę wartości oraz interesów, dobrowolność akcesji, a także dyskutowanie wielostronnych korzyści. Ponadto priorytetowe traktowanie problematyki przestrzeni postsowieckiej w polityce zewnętrznej Rosji wynika z przyczyn nie tylko geopolitycznych, ale również kulturowo-historycznych, wspólnych interesów bezpieczeństwa, powiązań ekonomicznych, konieczności opieki nad rosyjską diasporą etc. Niezwykle ważne pozostają dla Rosji także względy prestiżowe, przejawiające się w chęci odgrywania roli swoistego pomostu między Azją a Europą. Ponadto obszar Europy Wschodniej stanowi trwały komponent tożsamości kulturowej Rosji. Przejawem tego jest przekonanie samych Rosjan o niepodzielności ziem tzw. Rosji Wielkiej, Małej i Białej oraz Zakaukazia, uznawanych za odrębną od zachodniej ekumenę kulturową. Znaczenie tego obszaru dotyka zatem samej istoty rosyjskości i identyfikacji tożsamościowej Rosji w jej nowych warunkach przestrzennych. Szczególnie Ukraina i Białoruś, stanowiące dla Rosji naturalną granicę pomiędzy Wschodem a Zachodem, uważane są przez Rosjan za gwaranta jej statusu mocarstwowego. Te właśnie państwa postrzegane są jako integralna część Wielkiej Rosji zarówno z językowego, etnokulturowego, jak i historycznego punktu widzenia. Dlatego też polityka wobec tzw. „bliskiej zagranicy” opiera się na nieustannym przekonaniu, że ich niepodległość powinna pozostawać tylko czasowym fenomenem.

Kontekst stosunków Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską

Cieniem na stosunki Rosji z Unią Europejską kładzie się retoryka wielkomocarstwowa oraz polityka zdecydowanego preferowania kontaktów z dużymi i silnymi państwami w samej UE: Niemcami, Francją czy Włochami, przy równoczesnym ignorowaniu pozostałych jej członków,

przede wszystkim państw byłego bloku wschodniego i państw bałtyckich. Przeważa również lekceważący i wrogi stosunek do aspiracji integracyjnych państw Europy Wschodniej (w szczególności Ukrainy). Bazując na poprawnych układach z głównymi mocarstwami europejskimi, Federacja Rosyjska bez skrupułów wykorzystuje wewnętrzne podziały w ramach UE i traktuje je jako narzędzie politycznego oddziaływania. Ponadto we wzajemnych relacjach UE–Rosja istnieje wiele elementów związanych z potencjalną rywalizacją. Konflikty interesów zachodzące między rozszerzającą się politycznie i zwiększającą swoje międzynarodowe zaangażowanie Unią Europejską a usiłującą zachować swoją dawną strefę wpływów w Europie Wschodniej Rosją pozostają najlepszą tego egzemplifikacją. Taki właśnie skomplikowany i ambiwalentny stan stosunków rzutuje z kolei na efektywność współpracy Rosji i UE, która to współpraca w wyniku aneksji Krymu i trwającej wojny Rosji z Ukrainą jest w fazie zawieszenia (sankcje)².

Rewizjonizm Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej

Upadek systemu bipolarnego spowodował, że obecnie kształtuje się porządek nowego typu. Jak zauważa Adam D. Rotfeld, siła i potęga w stosunkach międzynarodowych ma charakter rozporozszy, policentryczny. Natomiast reguły i normy uzgodnione w przeszłości odzwierciedlają sytuację międzynarodową, która już nie istnieje, odpowiadają sytuacji minionej³. Normy i reguły wymagają adaptacji do nowej rzeczywistości międzynarodowej, kształtowanej przez nowe potęgi (nowe mocarstwa). W ten sposób tworzy się swego rodzaju „próżnia”, którą starają się wykorzystać nowe mocarstwa. Stąd też ob-

---

² Szerzej na ten temat w: *Disinformation, Narratives and Memory Politics in Russia and Belarus*, A. Legucka, R. Kupiecki (eds.), London 2022.

³ Szerzej zob. A. D. Rotfeld, *Wojna o wartości...*, passim; idem, *Mysli o Rosji... I nie tylko*, Warszawa 2012; idem, *Rosja: strategiczne dylematy*, „Sprawy Międzynarodowe” 2019, nr 4, passim.

serwujemy współcześnie sytuację, w której Rosja w trybie jednostronnym próbuje narzucić światu nowe reguły gry. Przykładem takiego działania były odrzucone przez Zachód propozycje zawarcia dwóch nowych traktatów, wysunięte przez Kreml w stosunku do USA i NATO w grudniu 2021 r., które w zamierzeniach Moskwy miałyby zastąpić obowiązujący Akt Stanowiący NATO–Rosja z 1997 r.⁴ W ich ramach Rosja chciała „zadekretować” mocą prawa międzynarodowego swoją „naturalną strefę wpływów” poprzez zobowiązanie Sojuszu Północnoatlantyckiego do dalszego nierozszerzania się na Wschód, a także przez podział członków NATO na „starych” i „nowych” (a wśród nich Polskę, państwa bałtyckie i pozostałe państwa regionu Europy Środkowo-Wschodniej). Mimo że Kreml sięgnął w tym względzie do instrumentarium prawnomiędzynarodowego, to zrobił to z powodów czysto instrumentalnych – dla Moskwy system prawa międzynarodowego jest po prostu zbiorem czysto proceduralnych rozwiązań prawnych bez żadnej aksjologii i realnego znaczenia. Przywołuje to założenia jednej z teorii stosunków międzynarodowych – teorii ofensywnego realizmu, w ramach której prawo międzynarodowe rozumiane jest wyłącznie w kategoriach kolejnego narzędzia do realizacji podstawowego celu państwa, jakim jest dążenie do stałego powiększania swojego potencjału i – jak w przypadku Rosji – hegemonii przynajmniej na obszarze postsowieckim⁵. W konsekwencji zobrazowaniem takiej „nowej gry – bez reguł” jest jednocześnie próba podporządkowania Ukrainy prawidłem *russkogo mira* („świata rosyjskiego”)⁶.

---

⁴ Co ciekawe, w 2009 r., czyli rok po wojnie rosyjsko-gruzińskiej (2008 r.), Moskwa również zaproponowała NATO nową umowę ustanawiającą zasady współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa. Por. W. Alberque, *Russia's new draft treaties: like 2009, but worse*, International Institute for Strategic Studies, 25.01.2022, <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2022/01/russias-new-draft-treaties-like-2009-but-worse>.

⁵ Zob. H. Edinger, *Offensive ideas: structural realism, classical realism and Putin's war on Ukraine*, „International Affairs” 2022, vol. 98, issue 6, s. 1873-1893.

⁶ Szerzej: T. Kuzio, *Putin's War Against Ukraine: Revolution, Nationalism and Crime*, University of Toronto, 2017.

Jesienią 2013 r. w Ukrainie rozpoczęły się protesty zwane Euromajdanem (lub Rewolucją Godności), które doprowadziły do geopolitycznych zmian w Europie Wschodniej⁷. Nie ulega wątpliwości, że jedną z konsekwencji wydarzeń na kijowskim Majdanie Niepodległości był wybuch konfliktu zbrojnego między Rosją a Ukrainą. W sensie prawnym i faktycznym pierwszą odsłoną rosyjskiej agresji stało się odebranie Krymu od Ukrainy i jego następcza nielegalna okupacja przez Federację Rosyjską w lutym/marcu 2014 r., a także rozpętanie wojny na wschodzie Ukrainy prowadzonej przez Moskwę (również) przy udziale prorosyjskich bojowników, którzy utworzyli wspierane przez Kreml nielegalne reżimy terytorialne na terytorium Ukrainy, tj. tzw. Doniecką i Ługańską Republiki Ludowe⁸. Trudno jednak zrozumieć przyczyny obserwowanego od wczesnej wiosny 2014 r. kryzysu wokół Ukrainy bez odwołania się do ewolucji polityki zagranicznej Rosji i jej sposobu postrzegania stosunków międzynarodowych w ubiegłych latach. Richard Sakwa zauważa, że w ostatnim czasie polityka Rosji ewoluowała w kierunku rewizjonizmu, co doprowadziło do konfrontacji na obszarze Ukrainy (z perspektywy 2023 r. dostrzegamy, że jest to konfrontacja Rosji z USA i szerzej – Zachodem). Zdaniem autora, zmiana polityki Rosji wynikała z co najmniej czterech przyczyn. Po pierwsze, miało na nią wpływ stopniowe pogarszanie się stosunków z Unią Europejską. Po drugie, kluczową kwestię stanowiło sukcesywne rozbijanie ogólnoeuropejskiego systemu bezpieczeństwa, w którym Rosja mogła działać jako autonomiczny partner we współpracy z Zachodem. Po trzecie, Rosja i wiele innych wzrastających potęg, jak Chiny, podważały amerykańskie roszczenia do „wyjątkowości” i glo-

---

⁷ Szerzej: *Ukraina po Rewolucji Godności. Prawa człowieka – tożsamość narodowa*, T. Lachowski, V. Mazurenko (red.), Łódź – Olsztyn 2017; *Ukraine after Maidan. Revisiting Domestic and Regional Security*, T. Stępniewski, G. Soroka (eds.), Stuttgart 2018.

⁸ P. Grzebyk, *Aneksja Krymu przez Rosję w świetle prawa międzynarodowego*, „Sprawy Międzynarodowe” 2014, nr 1, s. 20; O. Merezko, *International Legal Aspects of Russia's War against Ukraine in Eastern Ukraine*, [w:] *The Use of Force against Ukraine and International Law. Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum*, S. Sayapin, E. Tsybulenko (eds.), T.M.C. Asser Press/Springer, 2018, s. 111-121.

balnego przywództwa. Po czwarte, katalizatorem rosyjskiego rewizjonizmu była ideologia „demokratyzmu”, która różni się od praktyki samej demokracji. Tak więc R. Sakwa uważa, że Rosja jest przekonana, iż promocja demokracji stanowi dla Zachodu przykrywkę dla realizacji jego celów strategicznych. Można powiedzieć, że występuje protokół rozbieżności między Rosją a UE w odniesieniu do Europy Wschodniej (rywalizacja o obszar najbliższego sąsiedztwa, kwestie energetyczne, reguły współpracy gospodarczej czy też kwestie demokracji, praw człowieka i wolności obywatelskich). Rodzi się pytanie o miejsce Ukrainy w owej rywalizacji mocarstw o przyszły układ sił w tej części Europy. Ponadto, czy rewizjonizm Rosji (przy udziale innych mocarstw, jak Chiny) poprzez wojnę prowadzoną na terytorium Ukrainy czy w Syrii spowodował, że rozpoczął się proces wyłaniania się postjedynobiegowego ładu międzynarodowego?

Ludobójstwo mechanizmem odnowienia i utrzymania imperium przez Kreml

Zasygnalizowany powyżej stosunek Rosji do prawa międzynarodowego – jako wypadkowa geopolitycznych dążeń Federacji Rosyjskiej – zakorzeniony jest w długotrwałej postawie Kremla wobec świata zewnętrznego, widocznej od czasów carskich, a rozwiniętej w okresie Związku Sowieckiego. Estoński badacz Lauri Mälksoo podkreśla, że jest on wynikiem wielowiekowego dyskursu dotyczącego przynależności kulturowo-tożsamościowej Rosji – potencjalnie jako „normalnego” państwa europejskiego lub też, na drugim biegunie, przedstawiciela świata euroazjatyckiego/panslawistycznego (co wywodzi się z idei Moskwy jako „trzeciego Rzymu”) czy wręcz odrębnej „planety” na orbicie porządku prawnomiędzynarodowego (przejaw rosyjskiego

natywizmu)⁹. Zwycięstwo natywizmu oraz euroazjatyizmu oznaczało jednocześnie pełną akceptację polityki ekspansjonistycznej państwa moskiewskiego, a następnie Carstwa Rosyjskiego, oraz implementacji idei mesjanistycznych. Sowiecki jurysta, Fiodor Kożewnikow, pisał, że aneksja Dorpatu i Narwy w czasie I wojny inflanckiej do Carstwa Rosyjskiego w 1558 r. stanowiła przykład „wojny sprawiedliwej”, ponieważ car Iwan IV Groźny dążył tylko do zebrania „historycznych ziem ruskich”¹⁰. Taka retoryka przetrwała również we współczesnej Federacji Rosyjskiej. Prowadzone przez siebie interwencje zbrojne na omawianym obszarze Moskwa nadal traktuje jako „wojny sprawiedliwe”. W tym pojęciu mieści się zarówno wojna rosyjska-gruzińska z 2008 r. (rozumiana jako „ochrona mieszkańców Osetii Południowej przed nacjonalistyczną Gruzją pod wodzą Micheila Saakaszwilięgo”), jak i trwająca od 2014 r. agresja na Ukrainę (uzasadniana koniecznością „ochrony ludności rosyjskojęzycznej przed faszystowską juntą, która doszła do władzy w wyniku zamachu stanu na Majdanie”), przeobrażona 24 lutego 2022 r. w pełnoskalową inwazję (pod hasłami „ochrony ludności rosyjskojęzycznej przed ludobójstwem z rąk ukraińskich nazistów”). Co ważne, Moskwa nierzadko wykorzystuje do tego pojęcia wykształcone w zachodniej doktrynie i praktyce prawa międzynarodowego, jak interwencja humanitarna czy koncepcja „odpowiedzialność za ochronę” (*responsibility to protect*), co było widoczne zwłaszcza w momencie próby uzasadnienia „konieczności” wkroczenia Rosji na Krym i Donbas w 2014 r.¹¹.

Rosja definiuje siebie jako „imperialny podmiot prawa międzynarodowego”, a tylko takie, według Moskwy, mogą mieć pełną suwerenność

---

⁹ L. Mäliksoo, *O osobliwościach rosyjskiego stosunku do prawa międzynarodowego*, Warszawa 2022, s. 94 i nast.

¹⁰ Ibidem, s. 96.

¹¹ Por. V. Bílková, *The Use of Force by the Russian Federation in Crimea*, „Heidelberg Journal of International Law” 2015, vol. 75, s. 49; M. Kersten, *Does Russia have a 'responsibility to protect' Ukraine? Don't buy it*, The Globe and Mail, 4.03.2014, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/does-russia-have-a-responsibility-to-protect-ukraine-dont-buy-it/article17271450/>.

oraz zdolność do swobodnego działania na arenie międzynarodowej (podobnie jak – w oczach Kremla – USA oraz Chiny)¹². Państwa małe i średnie są natomiast zdegradowane do bycia wyłącznie elementem „naturalnej strefy wpływów” – jeśli się natomiast „zbuntują”, to powinny zostać „ukarane”. Widoczne było to szczególnie w okresie przywództwa Józefa Stalina, kiedy pomimo formalnej federalizacji Związku Sowieckiego poszczególne republiki traktowane były jako wewnętrzne kolonie Moskwy. Według historyka Nikołaja Iwanowa, był to jeden z kluczowych czynników genocydalnej polityki za czasów Stalina¹³, co w połączeniu z osobistą niechęcią czy wręcz nienawiścią Józefa Wissarionowicza Dżugaszwilego do poszczególnych grup narodowych żyjących w ZSRR – takich jak Ukraińcy czy Polacy – doprowadziło do masowych zbrodni¹⁴. Wielki Głód (Hołodomor) w sowieckiej Ukrainie z lat 1932-1933¹⁵ czy tzw. „operację polską” NKWD z lat 1937-1938¹⁶ coraz częściej ocenia się dziś właśnie jako przypadki intencjonalnego ludobójstwa, choć gwoli ścisłości należy wskazać, że obecnie tylko 33 państwa (plus Stolica Apostolska) uznają Hołodomor za ludobójstwo¹⁷.

W bardzo zbliżony sposób oceniał sowiecką politykę względem narodu ukraińskiego Rafał Lemkin, polski prawnik żydowskiego pochodzenia, twórca pojęcia „ludobójstwo” w prawie międzynarodowym¹⁸,

---

¹² L. Mälksoo, op. cit., s. 301-302.

¹³ N. Iwanow, *Zapomniane ludobójstwo. Polacy w państwie Stalina – „Operacja Polska” 1937-1938*, Wydawnictwo Znak, 2014, s. 448-449.

¹⁴ Por. N. M. Naimark, *Stalin's Genocides*, Princeton University Press, 2010, s. 132-135.

¹⁵ Zob. M. Antonovych, *Legal Accountability for the Holodomor-Genocide of 1932-1933 (Great Famine) in Ukraine*, „Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal” 2015, no. 1, s. 159-176.

¹⁶ Zob. K. Karski, *The Crime of Genocide Committed Against the Poles by the USSR Before and During WWII: An International Legal Study*, „Case Western Reserve Journal of International Law” 2013, vol. 45, no. 3, s. 706-712.

¹⁷ Z drugiej strony należy jednak zauważyć, że po 24 lutego 2022 r. Hołodomor jako ludobójstwo uznało 16 państw, co może być dowodem na dostrzeżenie paraleli pomiędzy historycznymi zbrodniami Kremla i tymi współczesnymi popełnianymi na terytorium Ukrainy.

¹⁸ „[L]udobójstwo to zniszczenie danej grupy narodowej i etnicznej [...] niekoniecznie oznacza natychmiastowe zniszczenie narodu, z wyjątkiem sytuacji, w której dokonywane jest przez masowe morderstwa wszystkich członków grupy. Ma raczej oznaczać skoordynowany plan różnorodnych

który rozumiał genocyd jako zbrodnię imperialno-totalitarną (lub imperialno-kolonialną)¹⁹. W swoim nowojorskim wystąpieniu z 1953 r., wygłoszonym w 20. rocznicę Wielkiego Głodu, Lemkin określił sowieckie represje na Ukraińcach – począwszy od drugiej połowy lat 20. i przez lata 30. XX wieku, tj. wyniszczenie ukraińskiej inteligencji, likwidację Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, zamorzenie głodem ludności chłopskiej – „prawdopodobnie klasycznym przykładem sowieckiego ludobójstwa, jego najdłuższego i najbardziej szerniejszego eksperymentu w rusyfikacji” (dla urzeczywistnienia idei *homo sovieticus*)²⁰. Elementem imperialnym tego procederu stało się zasiedlenie przez Kreml wschodu i południa Ukrainy, tj. obszarów, które najbardziej ucierpiały w konsekwencji Hołodomoru, innymi narodowościami, w tym etnicznymi Rosjanami²¹.

Warto zauważyć, że podobnie postrzega dzisiejszą ludobójczą politykę Moskwy w stosunku do Ukrainy Timothy Snyder²². Amerykański badacz wskazuje, że rosyjscy przywódcy na czele z Putinem systematycznie odmawiają Ukrainie prawa do suwerenności i samodzielnego istnienia, a naród ukraiński określają mianem „sztucznego”. W tym kontekście trwająca „specjalna operacja wojskowa” ma stanowić

---

działań, mających na celu unicestwienie grupy samej w sobie. Celem takiego planu byłyby dezintegracja instytucji politycznych i społecznych, kultury, języka, uczuć narodowych, religii i podstaw ekonomicznej egzystencji grup narodowych, jak również odebranie bezpieczeństwa osobistego, wolności, zdrowia, godności, a nawet życia jednostek należących do takich grup. Ludobójstwo jest wymierzone przeciwko grupie narodowej jako całości, a działania w jego ramach skierowane przeciwko jednostkom nie jako poszczególnym osobom, ale jako członkom grupy narodowej. [...] Ludobójstwo ma dwie fazy: pierwsza – zniszczenie narodowych wzorów życia grupy poddanej opresji; druga – narzucenie narodowych sposobów życia opresora” R. Lemkin, *Rządy państw Osi w okupowanej Europie. Prawa okupacyjne, analiza rządzenia, propozycje zadośćuczynienia*, tłum. A. Bieńczyk-Missala, P. Grzebyk, B. Lackoroński, M. Madej, Warszawa 2013, s. 110.

¹⁹ A. Dirk Moses, *Raphael Lemkin, Culture, and the Concept of Genocide*, [w:] *The Oxford Handbook of Genocide Studies*, D. Bloxham, A. Dirk Moses (eds.), Oxford University Press, 2010, s. 25-26.

²⁰ R. Lemkin, *Sowieckie ludobójstwo w Ukrainie*, [w:] *Рафаель Лемкін: Радянський геноцид в Україні. Стаття 28 мовами*, Р. Сербин (ред.), Київ 2009, s. 160.

²¹ Ibidem, s. 161-163.

²² T. Snyder, *Russia Intends to Commit Genocide in Ukraine, Six Ways to Prove It*, European Pravda, 23.10.2022, <https://www.eurointegration.com.ua/eng/articles/2022/10/23/7149219/>.

„sprawiedliwą karę” dla Ukrainy za jej własne „grzechy”, tj. przede wszystkim odrzucenie idei *russskogo mira*. Obowiązująca Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zapobiegania zbrodniom ludobójstwa i karania ich z 1948 r. wymaga udowodnienia specjalnego zamiaru wyniszczenia jednej z czterech grup chronionych w całości lub części „jako takich”, co może być zrekonstruowane właśnie na podstawie publicznych wystąpień Putina²³, Dmitrija Miedwediewa²⁴ czy rosyjskich propagandzistów²⁵, którzy celowo dehumanizują przedstawicieli narodu ukraińskiego i nawołują do ich unicestwienia²⁶. Propagandową „denazyfikację” należy zatem ocenić jako chęć „deukrainizacji” Ukrainy. Co prawda w ostatecznej definicji zbrodni genocydu w Konwencji z 1948 r.²⁷ nie ma przypadków ludobójstwa politycznego i kulturowego – do czego dążył Rafał Lemkin – jednak widoczny zwłaszcza na terytoriach okupowanych zamach na ukraińską kulturę i tożsamość może być postrzegany jako kolejny dowód na ludobójczą intencję Kremla.

Samo ludobójstwo przejawia się natomiast przez przestępcze czyny zabijania Ukraińców tylko dlatego, że ci identyfikują się jako Ukraińcy, a nie reprezentanci „świata rosyjskiego” (jak w Buczy, Iziumie czy Mariupolu), okaleczania ich również w sensie psychicznym (np.

---

²³ V. Putin, *Address by the President of the Russian Federation*, Kremlin.ru, 21.02.2022, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>.

²⁴ Дмитрий Медведев написал статью, разоблачающую «глубинное украинство», *Новые Известия*, 5.04.2022, <https://newizv.ru/news/politics/05-04-2022/dmitriy-medvedev-napisal-statiyu-razoblachayuschuyu-glubinnoe-ukrainstvo>.

²⁵ Т. Сергейцев, *Что Россия должна сделать с Украиной*, РИА Новости, 3.04.2022, <https://web.archive.org/web/20220403212023/https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>.

²⁶ Por. D. Irvin-Erickson, *Is Russia Committing Genocide in Ukraine?*, *Opinio Juris*, 21.04.2022, <https://opiniojuris.org/2022/04/21/is-russia-committing-genocide-in-ukraine/>.

²⁷ W art. II Konwencji z 1948 r. zbrodnia ludobójstwa została zdefiniowana jako: „którykolwiek z następujących czynów, dokonany w zamiarze zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych, jako takich: a) zabójstwo członków grupy; b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy; c) rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego; d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy; e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy”.

poprzez masowe zgwałcenia), a także wywózkę ukraińskich dzieci do Rosji w celu wychowania ich w duchu rosyjskiego imperializmu. To przykłady ludobójstwa fizycznego oraz biologicznego, które są rozpoznane przez prawo międzynarodowe na gruncie Konwencji ws. ludobójstwa z 1948 r. oraz prawa zwyczajowego. Decyzja Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK) w Hadze z 17 marca 2023 r. w przedmiocie wydania nakazu aresztowania wobec m.in. prezydenta Putina za stworzenie systemu kradzieży ukraińskich dzieci pokazuje, że to najwyższy urzędnik na Kremlu jest źródłem zbrodniczej polityki względem Ukraińców²⁸. Co prawda, w chwili obecnej działanie urzędującego rosyjskiego prezydenta kwalifikowane jest jako przykład zbrodni wojennej, może to jednak, wraz z zebraniem dodatkowego materiału dowodowego, ulec zmianie właśnie na ludobójstwo (lub też – zbrodnię przeciwko ludzkości), ponieważ „przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy” jest jednym z przykładów ludobójstwa w świetle Konwencji z 1948 r.²⁹.

Jak się zatem wydaje, najcięższe międzynarodowe zbrodnie dokonywane przez Rosję w ramach jej działań zbrojnych na terytorium Ukrainy w żadnej mierze nie mogą być traktowane jako przypadkowe, ponieważ stanowią przejaw jednocześnie ludobójczego i geopolitycznego planu Kremla w zakresie odzyskania Ukrainy dla „rosyjskiej strefy wpływów” oraz próby przymusowego włączenia narodu ukraińskiego w sferę *russkogo mira*. Przykład zbrodni Kremla na ukraińskich dzieciach – siłą włączanych do rosyjskiego społeczeństwa i wycho-

---

²⁸ Zob. T. Lachowski, *Czy Władimir Putin trafi do Hagi? O prawno-politycznych konsekwencjach nakazów aresztowania wydanych przez Międzynarodowy Trybunał Karny*, „Komentarze IeS”, nr 819, 67/2023, <https://ies.lublin.pl/komentarze/czy-wladimir-putin-trafi-do-hagi-o-prawno-politycznych-konsekwencjach-nakazow-aresztowania-wydanych-przez-miedzynarodowy-trybunal-karny/>.

²⁹ Por. Y. Ioffe, *Forcibly Transferring Ukrainian Children to the Russian Federation: A Genocide?*, „Journal of Genocide Research” 2023, DOI: 10.1080/14623528.2023.2228085.

wywanych w duchu wybitnie antyukraińskiego i antyzachodniego rosyjskiego imperializmu – jest tego wyraźnym potwierdzeniem³⁰.

Wnioski

Prowadzona od dziewięciu lat – a od prawie dwóch lat w wymiarze pełnoskalowym – brutalna wojna Rosji Putina przeciwko Ukrainie jest czymś więcej niż tylko „kaprysem” przywódcy na Kremlu. To chęć zapisania się na kartach historii jako kolejny rosyjski/sowiecki lider, który zbiera „historyczne ziemie” w „naturalnej strefie wpływów” Moskwy w celu przywrócenia Federacji Rosyjskiej miana supermocarstwa mogącego skutecznie zmienić reguły gry geopolitycznej. W tym kontekście dokonywane zbrodnie, w szczególności ludobójstwo, jawią się jako jeden ze środków, które mogą pozwolić na odbudowę i utrzymanie imperium w imię idei *russskogo mira*, jak niegdyś rosyjskiego natywizmu czasów carskich czy *homo sovieticus* w okresie ZSRR. W tym ujęciu niepodległa Ukraina z odrębnym narodem o silnej tożsamości stanowi przeszkodę dla Moskwy w realizacji jej zamierzeń.

Ponadto możemy wysnuć kilka wniosków:

1. Analiza ukazuje, że Ukraina odgrywa niezwykle istotną rolę w strategii Federacji Rosyjskiej. Jej strategiczne położenie, bogata historia oraz obecność różnorodnych grup etnicznych na jej obszarze czynią ją punktem centralnym w rosyjskich kalkulacjach geopolitycznych.
2. Konflikt między Rosją a Ukrainą, w szczególności aneksja Krymu i konflikt na Donbasie, wpłynął na dynamikę geopolityczną regionu Europy Wschodniej. Spory dotyczące suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy wywołały napięcia mię-

---

³⁰ Szerzej: I. Garner, *Z Generation: Into the Heart of Russia's Fascist Youth*, C Hurst & Co Publishers Ltd, 2023.

dzynarodowe oraz wpłynęły na stosunki między Rosją a państwami zachodnimi.

3. Artykuł podkreśla konieczność refleksji nad etycznymi aspektami działań Rosji w Ukrainie, zwłaszcza w kontekście naruszeń praw człowieka i zbrodni przeciwko ludzkości. Wartościowe jest rozważanie, jakie konsekwencje niesie za sobą naruszanie zasad międzynarodowych i norm etycznych.
4. Co więcej, zbrodnie dokonywane przez państwo rosyjskie – jak niegdyś przez państwo sowieckie oraz Carstwo Rosyjskie – na czele ze zbrodnią ludobójstwa powinny być rozumiane jako narzędzie polityczne mające na celu utrzymanie hegemonii Federacji Rosyjskiej na obszarze postsowieckim z wyraźnym przejawem myślenia w duchu geopolitycznym (ofensywnego realizmu).
5. Wnioski z tej analizy mają znaczenie nie tylko dla zrozumienia konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, ale także dla identyfikowania wyzwań związanych z utrzymaniem pokoju i stabilności w Europie Wschodniej. Konieczne jest kontynuowanie badań nad tym tematem i poszukiwanie skutecznych rozwiązań konfliktów w regionie.

Ostatecznie analiza roli Ukrainy w strategii Federacji Rosyjskiej ukazuje skomplikowany i wielowymiarowy kontekst geopolityczny, który ma wpływ na sytuację międzynarodową. Rozważania nad tym tematem są kluczowe dla lepszego zrozumienia dzisiejszego świata i wyzwań, jakie stawia przed społecznością międzynarodową.

Agnieszka Bieńczyk-Missala

Humanitarne konsekwencje wojny w Ukrainie

Humanitarian consequences of Russian aggression against Ukraine

Abstract: This article focuses on the humanitarian consequences of Russian aggression against Ukraine. Parties to armed conflicts are obliged to act according to rules deriving from international humanitarian law in order to limit the negative consequences of warfare and avoid war crimes. Unfortunately, international organizations have confirmed the commission of numerous atrocities, and Russia, as an aggressor state, remains the main party responsible for the consequences of the aggression. The subject of analysis is the phenomenon of refugees, human and material civilian losses resulting from the methods and means of military operations, the humanitarian situation on the occupied territory, and the war prisoners' plight. Moreover, international efforts to document, secure, and analyze war crimes, as well as the possibility of bringing perpetrators to justice are considered.

Obowiązkiem wszystkich stron konfliktów zbrojnych jest poszanowanie i ochrona ludności cywilnej. W trakcie realizowania celów wojennych państwa powinny kierować się zasadą humanitaryzmu, która każe w centrum działań stawiać dobro jednostki, zwłaszcza osoby cywilnej. Służą temu międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych, instrumenty prawne regulujące prawa człowieka i sytuację uchodźców oraz zobowiązania wynikające z rezolucji Rady Bezpieczeń-

---

Dr hab. Agnieszka Bieńczyk-Missala, prof. UW, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9456-5245>, e-mail: Agnieszka.Missala@uw.edu.pl

stwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, która od 1999 r. systematycznie uwzględniała w porządku obrad problem ochrony ludności cywilnej. Do kluczowych zasad wynikających z prawa międzynarodowego i wskazanych przez Radę Bezpieczeństwa należą zakaz ataków zbrojnych bez rozróżnienia celów i kierowania bezpośrednich ataków przeciwko celom cywilnym, zasada proporcjonalności i podejmowania środków ostrożności, aby chronić ludność cywilną i obiekty cywilne przed negatywnymi skutkami działań zbrojnych, a także zapewnienie dostępu personelu humanitarnego do potrzebujących¹. Chodzi także o ograniczanie zbędnego cierpienia i negatywnych skutków działań zbrojnych. Ramy ochrony ludności przed ludobójstwem, zbrodniami przeciwko ludzkości i zbrodniami wojennymi określa ponadto koncepcja „odpowiedzialności za ochronę” (R2P), przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 2005 r.², która formułuje postulaty na rzecz zapobiegania i reagowania na zbrodnie³.

Za humanitarne konsekwencje wojny w Ukrainie – które stanowią główny przedmiot rozważań w niniejszym artykule – odpowiada przede wszystkim Rosja, która dziewięć lat po aneksji Krymu i działaniach zbrojnych na wschodzie Ukrainy rozpoczęła 24 lutego 2022 r. bezprawną i nieusprawiedliwioną inwazję przeciwko Ukrainie. Agresja została stwierdzona i potępiona m.in. przez Zgromadzenie Ogólne i Radę Praw Człowieka ONZ⁴. Rosja jako stały członek Rady

---

¹ United Nations, Resolution of the Security Council, S/RES/1265, 17.09.1999.

² United Nations, Resolution of the General Assembly, *World Summit Outcome*, A/RES/60/1, par. 138-139, 16.09.2005; A. Bieńczyk-Missala, *Zapobieganie masowym naruszeniom praw człowieka*, Warszawa 2008, s. 34-35.

³ A. Bieńczyk-Missala, *Zapobieganie masowym zbrodniom jako realizacja koncepcji „odpowiedzialność za ochronę”*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2015, nr 51(3), s. 45-60; P. Grzebyk, *Miejsce interwencji zbrojnej w koncepcji „odpowiedzialność za ochronę” (R2P)*, ibidem, s. 61-71; P. Rhoads, J. Welsh, *Close Cousins in Protection: The Evolution of Two Norms*, „International Affairs”, May 2019, vol. 95, no. 3; D. Lilly, *The UN Agenda for Protection: Policy, Strategic, and Operational Priorities*, International Peace Institute, March 2022, <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2022/03/UN-Agenda-for-Protection-PDF.pdf> [23.10.2023].

⁴ United Nations, Resolution of the General Assembly, ES-11/1, 2.03.2022; United Nations, Resolution of the Human Rights Council, 49/1, 4.03.2022.

Bezpieczeństwa ONZ ponosi szczególną odpowiedzialność za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, które z punktu widzenia ochrony ludności trzeba uznać za kluczowe.

Wojna wciąż trwa i upłynie wiele lat, zanim zakres popełnionych naruszeń i zbrodni zostanie w pełni zbadany. Brakuje wiarygodnych danych dotyczących najbardziej istotnych spraw, jak liczba ofiar cywilnych. ONZ, która na dzień 8 października zweryfikowała 27 768 przypadków, w tym 9 806 zabitych i 17 962 rannych, twierdzi, że rzeczywiste liczby są znacznie wyższe⁵. Nie dysponuje danymi z wielu miejsc, gdzie trwały intensywne działania wojenne, np. z Mariupola, Łysyczańska, Popasnej i Siewierodoniecka. Ukraińska organizacja pozarządowa Centrum Praw Człowieka „Zmina” podała na podstawie danych statystycznych ukraińskiej policji, że w samym 2022 r. śmierć poniosły 16 502 osoby, odkryto 21 masowych grobów i ekshumowano 1000 ciał⁶. Z kolei ukraińscy urzędnicy oszacowali liczbę ofiar cywilnych na dziesiątki tysięcy⁷.

Biorąc pod uwagę duże zaangażowanie państw i instytucji międzynarodowych na rzecz dokumentowania zbrodni i naruszeń praw człowieka w Ukrainie, można przypuszczać, że pomimo braku całościowych danych będzie to jeden z najlepiej opracowanych pod tym względem konfliktów. Do ważniejszych źródeł ukazujących humanitarne konsekwencje rosyjskiej agresji należą raporty przygotowane przez misje międzynarodowe powołane przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Euro-

---

⁵ United Nations Office of the UN High Commissioner for Human Rights, *Ukraine: Civilian Casualty Update*, 9.10.2023.

⁶ *Ile osób zginęło na Ukrainie? Wstrząsające statystyki za rok 2022*, Wszystko co najważniejsze, 10.01.2023, https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pepites/ile-osob-zginelo-na-ukrainie/?fbclid=IwARzzkzf5ZlWdNMQTop-aCulrW_j2llHZXAn4uxzfQ7lUzYowxs6rFqHXf4 [23.10.2023].

⁷ I. Tharoor, *The Death Toll in Ukraine is Huge. It May Still be far Behind Tigray*, Washington Post, 3.05.2021. Międzynarodowy Instytut Socjologii w Kijowie przeprowadził w Ukrainie sondaż w dn. 26 maja – 5 czerwca 2023 r., w którym 63% badanych zadeklarowało, że mieli członków rodziny lub znajomych, którzy zostali zabici, <https://kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1254&page=1> [23.10.2023].

pie, Radę Europy, a także wiarygodne międzynarodowe i krajowe organizacje pozarządowe. Wskazują one na trudną sytuację ludności cywilnej, poważne i masowe naruszenia praw człowieka oraz możliwość popełnienia zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości w wyniku rosyjskich działań zbrojnych i praktyk podejmowanych na terenach okupowanych.

Uchodźstwo wojenne

Od pierwszego dnia wojny Ukraińcy masowo opuszczali terytorium państwa. Miliony Ukraińców, głównie kobiet, osób starszych i dzieci, zdecydowało się wyjechać z Ukrainy, a o wiele więcej zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów, ale nie wyjechało z Ukrainy. Według Biura Wysokiego Komisarza ds. Uchodźców (UNHCR) był to jeden z najszybciej rozwijających się kryzysów uchodźczych od czasów II wojny światowej. W ciągu zaledwie jednego miesiąca Ukrainę opuściło ponad 3,6 mln osób, a 6,5 mln osób zostało uchodźcami wewnętrznymi, w sumie około jednej czwartej ludności. UNHCR oceniało, że 12 mln osób zostało dotkniętych różnymi konsekwencjami wojny, a potrzeby humanitarne rosły wykładniczo⁸.

Strona rosyjska utrudniała organizację korytarzy humanitarnych, ewakuację cywilów i dostarczanie pomocy humanitarnej. Wiele osób przebywało na obszarach dotkniętych wojną i często nie mogło opuścić miejscowości z powodu wysokiego ryzyka dla bezpieczeństwa, zniszczonych mostów i dróg, braku zasobów czy też informacji, gdzie szukać schronienia. Przy zniszczonej infrastrukturze, zakłóconych łańcuchach dostaw i utrudnionym dostępie do podstawowych usług mieszkańcy często nie mieli możliwości zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb, w tym w zakresie żywności, wody i leków. W paź-

---

⁸ United Nations Office for the High Commissioner for Refugees, *Ukraine Situation Flash Update*, 24.03.2022.

dzienniku 2023 r. aż 17,6 mln Ukraińców potrzebowało udzielania im pomocy humanitarnej⁹.

Do 25 czerwca 2023 r. Ukrainę opuściło w sumie 8,2 mln uchodźców wojennych. Większość uciekła do graniczących z nią na zachodzie państw UE: Polski, Rumunii, Słowacji i Węgier, a także do Mołdawii. Znacząca liczba, około 2 mln ukraińskich uchodźców wojennych, znalazła się w Rosji, jednak nie jest pewne, w jakim stopniu były to dobrowolne wyjazdy, a w jakim przymusowe deportacje. Ponadto statystyki zakłóca ciągły, obustronny ruch na granicach Ukrainy. Część uchodźców wojennych wraca do kraju jedynie na krótkoterminowe pobyty. UNHCR szacuje, że 1,8 mln mieszkańców powróciło do kraju, na tereny niedotknięte działaniami zbrojnym¹⁰.

Uchodźcy wojenni z Ukrainy zostali objęci systemową ochroną w państwach UE, dzięki decyzji z 4 marca 2022 r. w sprawie wykonania dyrektywy o tymczasowej ochronie (TPD). Mogli przemieszczać się po terytorium UE i uzyskać dostęp do tymczasowej ochrony, którą szczegółowo określały regulacje krajowe. Obejmowała ona min. możliwości podjęcia pracy i korzystania z systemu edukacji, opieki zdrowotnej i społecznej¹¹, przy czym najtrudniej było sprostać potrzebom samotnych rodziców, kobiet w ciąży, osób starszych i osób z niepełnościami, a także osób pochodzenia romskiego¹².

---

⁹ United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, *Ukraine Humanitarian Response 2023*, 11.10.2023.

¹⁰ United Nations Office for the High Commissioner for Refugees, *Ukraine Situation Flash Update*, 9.06.2022.

¹¹ J. Szymańska, *Dyrektywa o tymczasowej ochronie a przyszłość unijnej polityki azylowej*, „Biuletyn PISM”, 1.09.2022, nr 142(2561).

¹² United Nations Office for the High Commissioner for Refugees, *Regional Refugee Response Plan for the Ukraine Situation*, March-December 2022.

Konsekwencje działań zbrojnych Rosji dla sytuacji ludności cywilnej

Strony konfliktu mają do dyspozycji szeroki wachlarz metod i środków, które zgodnie z prawem mogą być wykorzystywane do osiągnięcia celów wojennych, jednak ich wybór nie jest nieograniczony. Zgodnie z międzynarodowym prawem humanitarnym konfliktów zbrojnych dopuszczalne jest atakowanie jedynie celów wojskowych¹³. Strony muszą zatem dokonywać rozróżnienia na cele wojskowe i cywilne, a w przypadku identyfikacji uprawnionych celów brać pod uwagę m.in. zasadę proporcjonalności oraz przedsięwziąć środki ostrożności w celu oszczędzenia ludności cywilnej¹⁴.

Nie każda śmierć cywila i nie każde zniszczenie obiektu cywilnego jest jednak naruszeniem prawa czy zbrodnią wojenną. Cywilne ofiary zgodnych z prawem ataków skierowanych przeciwko celom wojskowym stanowią efekt *collateral damage*, a obiekty cywilne wykorzystywane do celów wojskowych tracą status obiektów chronionych i pod pewnymi warunkami mogą zostać zaatakowane. Bez znajomości rosyjskich planów wojskowych, celów ataków i procesu decyzyjnego stron konfliktów trudno jest stwierdzić, czy zniszczenie konkretnych obiektów jest wynikiem naruszenia prawa. Na możliwość popełnienia zbrodni wskazuje jednak rozmiar i intensywność rosyjskich działań.

O ile w pierwszych dniach wojny rosyjskie ataki koncentrowały się na celach wojskowych, o tyle z czasem, zwłaszcza w okolicznościach fiaska tzw. ofensywy kijowskiej, prowadzone były z coraz większym rozmachem i stawały się coraz bardziej dotkliwe dla ludności cywilnej. Im większa skala ataków, tym z większym prawdopodobieństwem

---

¹³ Za cele wojskowe uznaje się takie, które z powodu swej natury, rozmieszczenia, przeznaczenia lub wykorzystania wnoszą istotny wkład do działalności wojskowej i których całkowite lub częściowe zniszczenie, zajęcie lub zneutralizowanie daje określoną korzyść w danej sytuacji, art. 52 I Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, Genewa, 8 czerwca 1977, Dz.U.1992.41.175.

¹⁴ Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej, 10 marca 1927, Dz.U.1927.21.161, art. 26-27 i I Protokół dodatkowy do konwencji genewskich, op. cit., art. 57.

można zakładać, że działania zbrojne naruszały zasady wynikające z międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych. Były instrumentem terroryzowania ludności i wywierania nacisku na opinię publiczną. Wiele ukraińskich miejscowości zostało niemal całkowicie zniszczonych, jak Mariupol, Wołnowacha, Rubiżne, Popsna, Lyman, Siewierodoneck i Bachmut¹⁵. Przedmiotem ataków były takie budynki cywilne, jak domy, apartamentowce, centra handlowe, placówki edukacyjne i wieże telewizyjne. Za gigantyczną uznać można skalę zniszczeń, jaka dotknęła placówki edukacyjne. 26 marca 2022 r. Prokurator Generalny Ukrainy poinformował, że 570 instytucji edukacyjnych i 40 instytucji dla dzieci zostało uszkodzonych w wyniku ataków. W tym samym i jednym tylko dniu misja ONZ zweryfikowała ataki na 35 obiektów edukacyjnych, w tym na trzy uniwersytety, osiem przedszkoli, 23 szkoły i jedną placówkę naukową¹⁶.

Atakami zostały dotknięte także obiekty, które w międzynarodowym prawie humanitarnym mają status szczególny, m.in. budynki i środki transportu o charakterze medycznym i kulturalnym, a także obiekty, które zawierają tzw. niebezpieczne siły, których zniszczenie może mieć katastrofalne skutki dla ludności cywilnej i środowiska naturalnego.

Tylko w pierwszym miesiącu agresji obecna na miejscu Misja ONZ ds. Monitorowania Praw Człowieka w Ukrainie (HRMMU) zweryfikowała 74 incydenty, w których zostały uszkodzone placówki

---

¹⁵ Oświadczenie Kyryło Tymoszenki, zastępcy szefa Kancelarii Prezydenta Ukrainy, *Кирило Тимошенко: Наша мета – після перемоги швидко відновити все, що знищили росіяни під час цієї війни*, 2.06.2022, https://president.gov.ua/news/kirilo-tymoshenko-nasha-meta-pislya-pere-mogi-shvidko-vidnovi-75553?fbclid=IwAR3FRPs76vWoleNbg7eY18vGtvMDJInzl_wcggQko8kPx-NokDiuKjrn6lMg [23.10.2023].

¹⁶ Organisation for Security and Cooperation in Europe, *OSCE Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes Against Humanity Committed in Ukraine since 24 February 2022*, by W. Benedek, V. Bílková, M. Sassòli, 12.04.2022, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/515868.pdf>, s. 40 [23.10.2023].

medyczne¹⁷. Światowa Organizacja Zdrowia do grudnia 2022 r. zwerfikowała 715 ataków na szpitale i placówki zdrowia w Ukrainie¹⁸. Strona rosyjska systematycznie niszczyła placówki opieki zdrowotnej, w wielu przypadkach były to ataki celowe¹⁹, co utrudniało leczenie nie tylko cywilów, ale także rannych żołnierzy. Ataki powodowały również straty wśród personelu medycznego, co biorąc pod uwagę zwiększenie potrzeb zdrowotnych, komplikowało sytuację.

Do najbardziej znamienitych incydentów należało zrzucenie przez Rosję bomb w Mariupolu na szpital 9 marca oraz na Teatr Dramatyczny 16 marca 2022 r. W tym ostatnim ukrywali się cywile, a obok budynku umieszczono ogromne napisy „dzieci”, widoczne z wysokości. Nie powstrzymało to jednak agresora, który nie podjął środków ostrożności w celu ochrony cywilów, przez co zginęło około 300 osób²⁰. W obydwu przypadkach Rosja, starając się usprawiedliwić zrzucenie bomb, oskarżyła Ukrainę o niewłaściwe wykorzystywanie obiektów. Twierdziła, że w szpitalu chronili się członkowie batalionu Azow, wydała ostrzeżenie o planowanym ataku, a pacjenci zostali ewakuowani. Jednak misja OBWE, która szczegółowo zbadała incydent, stwierdziła w raporcie, że atak miał charakter celowy i był przeprowadzony z naruszeniem prawa. Podobną konkluzję wydano w przypadku ataku na teatr w Mariupolu²¹. Międzynarodowe misje krytycznie odnosiły się do tzw. ataków podwójnego uderzenia, znanych z wojny w Syrii. W tym wypadku przeprowadzono dwa następujące po sobie ataki, przy czym

---

¹⁷ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Update on the Human Rights Situation in Ukraine, 24 February – 26 March 2022*, 28.03.2022.

¹⁸ World Health Organization, World Bank, USAID, European Union Moving Forward Together, *Priorities for Health System Recovery in Ukraine*, „Discussion Paper”, December 2022.

¹⁹ Yale School of Public Health, Humanitarian Research Lab, *Evidence of Wide-spread and Systematic Bombardment of Ukrainian Healthcare Facilities*, 1.04.2022.

²⁰ *Mariupol City Officials: 300 Killed in Bombing of Theater Used as Shelter*, VOA News, 25.03.2022.

²¹ Organisation for Security and Cooperation in Europe, *OSCE Report on Violations*, op. cit., s. 47-48.

drugi miał miejsce po przybyciu na teren ratowników, tak jakby ranni i pomoc medyczna mieli być bezpośrednim celem²².

Misja OBWE donosiła także o „przygnębiającej” skali niszczenia obiektów kultury. Nie potwierdziła rosyjskich zarzutów o ich wykorzystaniu przez Ukrainę do celów militarnych, co miało stanowić usprawiedliwienie ofensywnych działań²³. Ostrzał dotyczył m.in. znaczących zabytków, w których schronienia szukało setki cywilów, jak np. w klasztorze w Swiatohirsku. Do października 2023 r. strona ukraińska zweryfikowała 553 uszkodzone częściowo lub całkowicie obiekty kultury²⁴.

Ze szczególnym niepokojem obserwowano działania strony rosyjskiej w kontekście obiektów zawierających niebezpieczne siły, które mogą stanowić nadzwyczajne zagrożenie dla ludności cywilnej. Od początku wojny chodziło o elektrownie atomowe, których zniszczenie lub awaria mogły mieć poważne konsekwencje dla cywilów. Do czerwca 2023 r. elektrownie nie były celem bezpośrednich ataków. W przypadku byłej elektrowni atomowej w Czarnobylu, zajętej przez wojska rosyjskie 24 lutego 2022 r., doszło jednak do wzrostu poziomu pyłu radioaktywnego, m.in. na skutek kopania okopów w zanieczyszczonym Czerwonym Lesie, co mogło skutkować zwiększeniem poziomu promieniowania. Wojska rosyjskie opuściły Czarnobyl, ale przejęły kontrolę nad innymi elektrowniami, w tym nad największą Zaporoską Elektrownią Jądrową w Enerhodarze, która została ostatecznie wyłączona z użytkowania. Walki o elektrownię wywołały pożar, który spowodował uszkodzenie części zakładu. Według ONZ rosyjskie siły zbrojne umieściły sprzęt wojskowy w obiekcie i w jego pobliżu oraz przeprowadzały stamtąd ataki²⁵. Ponadto na wiosnę 2023 r. strona

---

²² Ibidem, s. 31.

²³ Ibidem, s. 40.

²⁴ Katalog strat dóbr kultury: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua> [23.10.2023].

²⁵ United Nations, *Report of the UN Independent International Commission of Inquiry on Ukraine*, A/HRC/52/62, 15.03.2023, s. 7-8.

ukraińska alarmowała o zaminowaniu rejonu zbiornika chłodzącego elektrowni jądrowej, co potwierdzili przedstawiciele Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej²⁶.

Katastrofalny przykład zniszczenia obiektu zawierającego niebezpieczne siły dotyczy zapory i hydroelektrowni w Nowej Kachowce, do czego doszło 6 czerwca 2023 r., a o co wzajemnie oskarżały się strona rosyjska i ukraińska. Ukraińcy wydarzenia te nazwali „ekocydem”²⁷ lub „zastosowaniem broni masowego rażenia”²⁸. W niebezpieczeństwie znalazły się dziesiątki tysięcy ludzi i około 80 miejscowości. Większość zalanego obszaru leżała na terytorium kontrolowanym przez Rosję. Ukraina zarzucała jej brak pomocy w zakresie ewakuowania ludności i udzielania pomocy humanitarnej. Strona rosyjska odrzuciła także pomoc zaoferowaną przez ONZ, odmawiając dostępu do terytoriów okupowanych²⁹.

W wielu miejscowościach wystąpiły problemy z dostępem do wody pitnej i zagrożenie epidemią. Wraz z wodą przenosiły się zainstalowane we wschodniej Ukrainie miny i materiały wybuchowe. Podmyte zostały grunty rolne, co przyniosło niepowetowane straty dla lokalnego rolnictwa i rybołówstwa. Zastępca sekretarza generalnego ds. humanitarnych i koordynator ds. pomocy w sytuacjach kryzysowych ONZ Martin Griffiths uznał wysadzenie zapory za najpoważniejszy incydent zniszczenia infrastruktury cywilnej od początku wojny³⁰. Prokuratura generalna Ukrainy szacowała, że dotkniętych powodzią mogło zostać około 40 000 osób³¹. Nie jest znana dokładna liczba ofiar,

---

²⁶ International Atomic Energy Agency, *Update 167 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine*, 21.06.2023.

²⁷ Prezydent Wołodymyr Zełenski, post na Instagramie, 6.06.2023.

²⁸ Wywiad Oleny Halushki dla „Sky News”, 7.06.2023.

²⁹ United Nations, *Statement by the Humanitarian Coordinator for Ukraine Denise Brown on Humanitarian Access to Areas under Russian Control*, „UN Press release”, 18.06.2023.

³⁰ United Nations, *With Kherson Dam’s Destruction, Plight of Ukraine’s People Will Only Get Worse, Emergency Relief Coordinator Warns Security Council*, „UN Press release”, 6.06.2023.

³¹ *Ukraine Says Russia Blew up Major Dam “from inside”, Endangering Thousands of People and a Nuclear Plant*, „CBS News”, 6.06.2023.

ale prawdopodobnie dotyczy kilkudziesięciu osób na obszarze kontrolowanym przez Ukrainę i kilkuset na lewym brzegu Dniepru, okupowanym przez Rosję, zwłaszcza w miastach Oleszki i Hoła Prystań³².

Dotkliwym dla ludności cywilnej celem ataków, począwszy od 10 października 2022 r., była ponadto infrastruktura energetyczna. W czasie wojny może być ona uzasadnionym celem ataków, jednak z uwagi na fakt, że zakłady i tracje energetyczne są obiektami podwójnego przeznaczenia, wykorzystywanymi zarówno przez wojsko, jak i przez ludność cywilną, strony konfliktu powinny ze szczególną ostrożnością planować działania zbrojne. Skala zniszczeń, a także trudne warunki zimowe, w których Rosja przeprowadzała ataki, każą przypuszczać, że chodziło nie tylko o osłabienie państwa ukraińskiego, ale również o wywarcie presji na ludność. Już w połowie grudnia 2022 r. ONZ informowała, że Rosja zniszczyła 50% ukraińskiej infrastruktury energetycznej, narażając przez to miliony ludzi na choroby i śmierć w obliczu spadających temperatur³³. Szczegółową analizę skutków ataków na ukraińską infrastrukturę energetyczną przeprowadziły Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) oraz Bank Światowy. Stwierdzono, że pozbawienie dostępu do energii elektrycznej lub znaczne ograniczenie jej dostępności dotknęły ponad 12 mln osób i negatywnie wpłynęły na dostawy wody, systemy grzewcze i usługi publiczne. Wartość strat oceniono na ponad 10 mld dolarów³⁴. Komisja śledcza powołana przez Radę Praw Człowieka ONZ uznała ataki na infrastrukturę energetyczną za nieproporcjonalne, szerokie i systematyczne³⁵.

---

³² «Почали збирати тіла». Олешки і Гола Пристань після затоплення: чому Росія не пускає туди ООП, Radio Svoboda, 21.06.2023, <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-oleshky-hola-prystan-pislya-potopu-zbyrayut-trupy/32467448.html> [23.10.2023].

³³ UN: *Half of Ukraine's Energy Infrastructure Destroyed by Russian Attacks*, VOA News, 13.12.2022.

³⁴ United Nations Development Programme & World Bank, *Ukraine Energy Damage Assessment*, March 2023.

³⁵ United Nations, *Report of the UN Independent International Commission of Inquiry*, op. cit., s. 5.

Na obszarach zurbanizowanych duże znaczenie dla sytuacji ludności cywilnej ma rodzaj stosowanej broni. Największa śmiertelność ludności cywilnej we współczesnych konfliktach zbrojnych ma miejsce na skutek bombardowań lotniczych, niemniej jednak w przypadku Ukrainy najwięcej osób zginęło przez użycie broni wybuchającej, zwłaszcza z ostrzałów artyleryjskich³⁶.

Organizacje humanitarne krytykowały Rosję głównie za stosowanie bomb kasetowych, które mają szerokie pole rażenia, a podzespóły, z których są zbudowane, bywają wadliwe, po zetknięciu z ziemią zachowują się zaś jak miny przeciwpiechotne. Human Rights Watch donosiła o setkach takich ataków przynajmniej w 24 regionach Ukrainy, w których zginęło najmniej 689 osób w okresie od lutego do czerwca 2022 r.³⁷ Broń zapalająca (m.in. bomby termobaryczne, pociski fosforowe) w warunkach miejskich powodowała z kolei trudne do opanowania pożary. Prawo międzynarodowe zabrania stosowania broni, pocisków i materiałów, które mogą powodować zbędne cierpienia i przynosić rozległe, długotrwałe, poważne szkody w środowisku naturalnym. Przyjmuje się, że strony konfliktów powinny używać możliwie jak najbardziej precyzyjnych rodzajów broni, aby ataki odpowiadały zasadom rozróżnienia i proporcjonalności³⁸. Tymczasem strona rosyjska wielokrotnie groziła użyciem broni jądrowej, której zastosowanie byłoby oczywistym pogwałceniem zasad międzynaro-

---

³⁶ Według przeprowadzonego badania przez pierwsze 167 dni wojny ostrzał artyleryjski stosowano przez 145 dni, a bombardowania powietrzne przez 40 dni. Zob. U. Haque, A. Naeem et al., *The Human Toll and Humanitarian Crisis of the Russia-Ukraine War: the First 162 Days*, „BMJ Global Health” 2022, vol. 7; International Committee of the Red Cross, *Explosive Weapons with Wide Area Effects: A Deadly Choice in Populated Areas*, Geneva, January 2022.

³⁷ Human Rights Watch, *Ukraine Events of 2022*, <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/ukraine#2df168> [23.10.2023].

³⁸ United Nations Office of the High Commissioner for Human Right, *Update on the Human Rights Situation in Ukraine*, op. cit.

dowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych i skrajnie niehumanitarnym środkiem prowadzenia wojny³⁹.

Misja śledcza ONZ i organizacje pozarządowe wskazywały także na szerokie stosowanie min przeciwpiechotnych przez obie strony konfliktu, w tym min przeciwpiechotnych o dużej sile rażenia (PFM), które miały być używane na obszarach zamieszkałych i które doprowadziły do poważnych strat wśród ludności cywilnej⁴⁰. Wojska rosyjskie pozostawiały miny zwłaszcza na obszarach, z których się wycofywały. Raportowano przypadki mocowania min do martwych ciał. Warto zaznaczyć, że Ukraina – w przeciwieństwie do Rosji – jest stroną konwencji ottawskiej (o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o ich zniszczeniu) z 1997 r.

Sytuacja ludności cywilnej na terytorium okupowanym

Dokumentowanie polityki rosyjskiej na terenach efektywnie kontrolowanych przez wojska rosyjskie było utrudnione ze względu na ograniczony do nich dostęp niezależnych organizacji. Rosja jako mocarstwo okupacyjne miała obowiązek przestrzegania praw człowieka, przywrócenia porządku i względnej stabilności umożliwiającej ludności powrót do spokojnego codziennego funkcjonowania. Była odpowiedzialna za dostarczanie żywności i medykamentów oraz umożliwienie dostępu do pomocy humanitarnej⁴¹. Powinna także powstrzymać

---

³⁹ Wypowiedział się w tej sprawie Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, który uznał, że groźba użycia broni jądrowej lub jej użycie byłyby ogólnie sprzeczne z międzynarodowym prawem humanitarnym, International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Reports 1996, par. 105, pkt 2 E.

⁴⁰ United Nations, Report of the UN Independent International Commission of Inquiry of Ukraine, op. cit., s. 6.

⁴¹ Zasady okupacji wojennej regulują głównie: Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej, op. cit. (art. 42-56 IV), przepisy IV Konwencji genewskiej o ochronie osób cywilnych podczas wojny, 12 sierpnia 1949 r., (tytuły: I, III), Dz.U.1956.38.171 i I Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich, op. cit. (art. 44 (3), 63, 69, 73, 85).

się od wprowadzania zmian w systemie politycznym i gospodarczym, edukacji oraz dotyczących statusu terytorium okupowanego. Przeprowadzone w dniach 23-27 września 2022 r. na okupowanych obszarach obwodów donieckiego, ługańskiego, chersońskiego i zaporoskiego tzw. referenda w sprawie ich aneksji do Federacji Rosyjskiej były bezsprzecznym naruszeniem prawa międzynarodowego, podobnie jak wydawanie mieszkańcom rosyjskich paszportów.

Organizacje międzynarodowe, które dotarły do ofiar i świadków praktyk rosyjskiej armii i dokumentowały zbrodnie na terenach odzyskanych przez Ukrainę, stwierdziły przypadki umyślnych zabójstw, bezprawnego przetrzymywania, tortur, gwałtów i grabieży. Miały one miejsce najczęściej w trakcie przeszukań domów, kiedy próbowano zidentyfikować m.in. zwolenników ukraińskich sił zbrojnych i obywateli lojalnych wobec Ukrainy. W celach weryfikacyjnych tworzono także specjalne ośrodki dla zatrzymanych (tzw. obozy filtracyjne), których poddawano torturom oraz poniżającemu i nieludzkiemu traktowaniu. Komisja śledcza ONZ, a także specjalny sprawozdawca ds. tortur ONZ Alice Jill Edwards ustalili, że tortury tak wobec cywilów, jak i jeńców wojennych miały charakter systematyczny i powszechny oraz mogły stanowić zbrodnię przeciwko ludzkości. Przetrzymywani zeznawali o pobiciach, rażeniu prądem, duszeniu kablami i plastikowymi workami, gwałtach, narażaniu na zimno⁴².

Bliscy nie byli informowani o miejscu przetrzymywania osób, nie przestrzegano terminów i procedur związanych z zatrzymaniem. Większość z nich stanowili mężczyźni, których oceniano jako lojalnych wobec państwa ukraińskiego i potencjalnie mogących mieć wpływ na lokalną społeczność, w tym urzędnicy, dziennikarze, aktywiści, nauczyciele oraz pracownicy humanitarni. Oskarżano ich o współpracę

---

⁴² United Nations, Report of the UN Independent International Commission of Inquiry of Ukraine, op. cit., s. 11-13; United Nations, *Widespread use of torture by Russian military in Ukraine appears deliberate: UN expert*, „UN Press release”, 15.06.2023, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/06/widespread-use-torture-russian-military-ukraine-appears-deliberate-un-expert> [23.10.2023].

z ukraińskimi siłami zbrojnymi, szczególnie wrogo podchodzą do osób o jawnie proukraińskich poglądach, o czym mogło świadczyć posiadanie krewnych w armii czy określone tatuaże. We wszystkich miejscach zamknięcia, które sprawdziła misja ONZ, warunki zostały uznane za nieludzkie. Cele były przepełnione, a zatrzymani musieli spać na podłodze. Nie zawsze separowano kobiety od mężczyzn. Odnotowywano brak prądu, ogrzewania, wentylacji i toalet.

Misja ONZ potwierdziła zbiorowe egzekucje w 17 miejscowościach obwodów czernihowskiego, charkowskiego, kijowskiego i sumskiego, z największą liczbą w obwodzie kijowskim, w tym w miastach Bucza i Irpień, w tym np. egzekucję 65 mężczyzn, dwóch kobiet i 14-letniego chłopca w tej samej akcji⁴³. Udokumentowała także przypadki bezpośredniego atakowania cywilów, którzy próbowali się ewakuować lub wykonywali zwykłe codzienne czynności⁴⁴.

Od początku wojny wzburzenie wywoływało przymusowe deportowanie ludności cywilnej, co udokumentowano szczególnie w przypadku dzieci. Takie praktyki stanowią naruszenie instrumentów praw człowieka oraz międzynarodowego prawa humanitarnego. Mogą stanowić zbrodnię wojenną, zbrodnię przeciwko ludzkości, a nawet zbrodnię ludobójstwa. Chodzi o akcje koordynowane na poziomie centralnym przez rosyjskich urzędników i otwarcie komunikowane rosyjskiemu społeczeństwu. Za akcję deportowania dzieci odpowiedzialna była pełnomocniczka przy prezydencie Federacji Rosyjskiej ds. praw dziecka Marija Lwowa-Biełowa. Już 12 marca 2022 r. przyjęto dekret nr 349, w którym określono, do których obwodów mają trafić dzieci. Następnie podjęto działania na rzecz legalizacji ich pobytu. 30 maja prezydent Putin podpisał dekret o uproszczonej procedurze

---

⁴³ United Nations, Report of the UN Independent International Commission of Inquiry of Ukraine, op. cit., s. 8-9.

⁴⁴ Council of Europe, *Memorandum on the Human Rights Consequences of the War in Ukraine*, Report of the Commissioner for Human Rights, <https://rm.coe.int/memorandum-on-the-human-rights-consequences-of-the-war-in-ukraine/1680a72bd4> [23.10.2023].

uzyskiwania rosyjskiego obywatelstwa. Uzgodniono procedury adopcyjne i przekazywania dzieci do rodzin zastępczych. Dorośli, którzy adoptowali dzieci, mieli prawo do zmiany ich imienia i nazwiska⁴⁵.

Początkowo dzieci trafiały do punktów zakwaterowania tranzytowego w miejscowościach przygranicznych obwodów: kurskiego, woroneżkiego, biełgorodzkiego i rostowskiego, ale także na okupowanym Krymie, a następnie były rozwożone do obiektów docelowych⁴⁶. Na terenie całej Rosji utworzono również ośrodki zbiorowe zarządzane przez lokalnych urzędników i wspierane przez lokalnych działaczy, w których prowadzono reedukację dzieci w celu zmiany ich tożsamości, nazywane ośrodkami promocji życia rodzinnego.

Proceder dotknął przede wszystkim dzieci, które straciły rodziców na skutek działań wojennych lub tymczasowo utraciły z nimi kontakt, przebywały w placówkach opieki społecznej i medycznej lub na obozach. Rodzice i opiekunowie często nie byli informowani o sytuacji dzieci, utrudniano im kontakt z nimi lub obarczano organizacją powrotu dziecka. Organizacje, które badały proces deportacji, uznały, że nie były one uzasadnione względami medycznymi lub bezpieczeństwa. Nie jest znana dokładna skala deportacji⁴⁷. Według organizacji Children of War do 29 czerwca 2023 r. wywieziono ponad 19 489 dzieci, a wróciło jedynie 373⁴⁸.

---

⁴⁵ Na konferencji prasowej 26 października 2022 r. Marija Lwowa-Bielowa oświadczyła, że 350 dzieci zostało już adoptowanych. Stwierdziła, że chcąc dać przykład innym, sama adoptowała chłopca z Mariupola, którego mieli wyrzec się rodzice.

⁴⁶ Organisation for Security and Cooperation in Europe, *OSCE Report on Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes Against Humanity, Related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation*, by V. Bilkova, C. Hellestveit, E. Steinerte, 28.04.2023, <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf> [23.10.2023]; Yale School of Public Health, Humanitarian Research Lab, *Russia's Systematic Program for the Re-Education & Adoption*, 14.02.2023.

⁴⁷ International Criminal Court, *Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants Against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova*, „Press Release”, <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> [23.10.2023].

⁴⁸ Children of War: <https://childrenofwar.gov.ua/en> [29.06.2023].

Traktowanie jeńców wojennych

Pod koniec lutego 2022 r. obie strony konfliktu oświadczyły, że będą przyznawać zatrzymanym członkom przeciwnych sił zbrojnych status jeńców wojennych oraz dopuszczać do nich delegacje Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, który ma m.in. mandat do monitorowania sytuacji jeńców i świadczenia im pomocy, w tym wspierania ich kontaktu z rodzinami. Pomimo tego przez wiele miesięcy praca MKCK była utrudniona, a strony konfliktu miały tendencję do traktowania zatrzymanych jak przestępców, lekceważąc obowiązki wynikające z III konwencji genewskiej o ochronie jeńców wojennych⁴⁹.

Międzynarodowe misje śledcze nie miały pełnego dostępu do miejsc, gdzie byli przetrzymywani ukraińscy jeńcy wojenni. Niemniej jednak ustaliły, m.in. na podstawie wywiadów z uwolnionymi, że byli niehumanitarnie traktowani, torturowani, a w niektórych przypadkach arbitralnie zabijani. Zdarzały się także przypadki kastracji. Zarzuty te jesienią 2022 r. potwierdziło m.in. Biuro Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka ONZ (OHCHR) Stosowano pobicia, elektrowstrząsy, pozorowane egzekucje oraz zmuszano do przebywania w niewygodnej pozycji, a także notorycznie pozbawiano jeńców rzeczy osobistych. Miejsca zamknięcia często nie spełniały kryteriów obozu jenieckiego⁵⁰.

Najtragiczniejsza sytuacja miała miejsce 29 lipca 2022 r., kiedy to – według misji ONZ HRMMU – kilkudziesięciu ukraińskich jeńców wojennych zostało zabitych, a ponad 100 zostało rannych w areszcie w Ołeniwce. Przebywali tam żołnierze, którzy poddali się stronie rosyjskiej po upadku Mariupola. Rosja oskarżyła stronę ukraińską o umyślny atak rakietowy, tymczasem wyniki dziennikarskiego śledztwa CNN wskazały na prawdopodobny pożar. Wykluczono zastoso-

---

⁴⁹ Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych, 12 sierpnia 1949 r., Dz.U.1956.38.171.

⁵⁰ United Nations Human Rights Office for Human Rights, *Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 February – 31 July 2022*, 27.09.2022, s. 22-25; United Nations, Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, A/77/533, 18.10.2022.

wanie sugerowanego przez Rosję pocisku Himmars⁵¹. Misję śledczą w celu przeprowadzenia dochodzenia powołał nadto Sekretarz Generalny ONZ, jednak nie uzyskała ona dostępu do miejsca wydarzeń. Trudności w wypełnianiu swojego mandatu sygnalizował także MKCK.

Od początku wojny w 2022 r. zarówno rosyjskie, jak i ukraińskie władze publikowały również zdjęcia i dane osobowe pojmanych jeńców wojennych, wystawiając ich tym samym na tzw. ciekawość publiczną, czego wprost zakazuje III konwencja genewska (art. 13). Ukraina stworzyła kontrowersyjny portal *Ищи своих* (Znajdź swoich), który miał ułatwić Rosjanom poznanie losu swoich bliskich⁵². Angażowała także jeńców wojennych do konferencji prasowych.

Kilkakrotnie doszło do wymiany jeńców wojennych między stronami. Z czasem MKCK uzyskiwał coraz szerszy dostęp do zatrzymanych. Od lutego 2022 do czerwca 2023 r. odwiedził łącznie ponad 1500 jeńców wojennych w Ukrainie i Rosji. Centralna Agencja Poszukiwawcza MKCK, zbierająca informacje o jeńcach wojennych, dostarczyła wiadomości o zaginionych ponad 5500 rodzinom⁵³.

Możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności za zbrodnie międzynarodowe i naruszanie praw człowieka

W związku z eskalacją działań zbrojnych w lutym 2022 r. wiele państw i instytucji międzynarodowych zgłosiło chęć pomocy Ukrainie w za-

---

⁵¹ T. Lister et al., *Russia Claims Ukraine Used US Arms to Kill Jailed POWs. Evidence Tells a Different Story*, „CNN Special Report”, 11.08.2022, <https://edition.cnn.com/interactive/2022/08/europe/olenivka-donetsk-prison-attack/index.html> [9.07.2023].

⁵² Dopatrywano się w inicjatywie także humanitarnego wymiaru: V. Andusiv, *The “Look for Your Own” Project: A Response to the Washington Post*, Wilson Center blog, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/look-your-own-project-response-washington-post> [23.10.2023].

⁵³ International Committee of the Red Cross, *Russia – Ukraine International Armed Conflict: ICRC Continues to Help People in Need*, 14.06.2023, <https://www.icrc.org/en/document/russia-ukraine-international-armed-conflict-icrc-continues-to-help-people-in-need> [23.10.2023].

kresie dokumentowania, zabezpieczania i analizowania dowodów zbrodni, a także pociągania do odpowiedzialności ich sprawców. Oprócz wspomnianych misji powołanych przez ONZ i OBWE zaangażowaniem wykazały się także organizacje pozarządowe zajmujące się monitorowaniem praw człowieka, m.in. Human Rights Watch i Amnesty International.

Niektóre NGO zbierały i zabezpieczały cyfrowe dowody w postaci zdjęć i filmów zamieszczanych w Internecie, jak niemiecka Mnemonic, która zgromadziła 3 mln zapisów⁵⁴, inne dokumentowały świadectwa uchodźców wojennych, np. ukraińska organizacja OPORA, lub prowadziły działania na terenach odzyskanych i kontrolowanych przez Ukrainę, jak Instytut Pileckiego, który powołał specjalne Centrum Dokumentacji Zbrodni Rosyjskich w Ukrainie im. Rafała Lemkina.

Zebrana dokumentacja może stanowić poważne wsparcie dla państwa ukraińskiego, które jest najistotniejszym uprawnionym podmiotem dochodzenia sprawiedliwości. W pierwszych dniach wojny Ukraina stworzyła specjalny system on-line rejestracji potencjalnych zbrodni, gdzie każdego dnia systematycznie zwiększa się liczba zgłoszeń. Do 23 października 2023 r. zarejestrowano już ponad 110 tys. przypadków⁵⁵, które mają zostać poddane dalszym badaniom, co pokazuje rozmiar wyzwania, przed jakim stoi Ukraina oraz wspierające ją państwa i instytucje międzynarodowe. Do marca 2023 r. sądy w Ukrainie postawiły w stan oskarżenia 600 podejrzanych i wydały wyroki skazujące wobec 25 zbrodniarzy wojennych⁵⁶.

---

⁵⁴ Organizacja zabezpiecza głównie treści, zdjęcia i filmy generowane przez użytkowników z Telegramu, YouTube'a, Twittera, Facebooka i TikToka, a także zdjęcia satelitarne i artykuły prasowe, dążąc przy tym do uzyskania cyfrowego obrazu wydarzeń na danym terenie w czasie rzeczywistym, zob. *"Accountability and Justice": Gathering Digital Evidence of War Crimes in Ukraine*, France 24, 28.02.2023.

⁵⁵ Dane za: Biuro Prokuratora Generalnego Ukrainy, <https://www.gp.gov.ua> [23.10.2023].

⁵⁶ L. Wexler, *Accountability for Ukrainian War Crimes Ought to include Ukrainian War Crimes*, „Legal Analysis and Commentary from Justia”, 16.03.2023.

Do państw, które zgłosiły Ukrainie chęć pomocy finansowej i praktycznej, należą m.in. z UE: Holandia, Litwa i Polska, a także: Australia, Kanada, Meksyk, Stany Zjednoczone i Wielka Brytania. Wiele z nich, w tym Litwa, Niemcy, Polska, Szwecja i Wielka Brytania, ogłosiło wszczęcie dochodzeń w ramach swoich krajowych systemów prawnych w sprawie możliwości popełnienia zbrodni międzynarodowych – jako wyraz uznania jurysdykcji uniwersalnej. Stany Zjednoczone, podążając za tym przykładem, przyjęły w marcu 2023 r. ustawę o sprawiedliwości dla ofiar zbrodni wojennych, dającą Departamentowi Sprawiedliwości prawo do ścigania osób przebywających w USA za zbrodnie wojenne popełnione w dowolnym miejscu, niezależnie od narodowości domniemyanych sprawców lub ofiar.

Państwa wspierające Ukrainę i Unia Europejska starały się prowadzić skoordynowane działania. W maju 2022 r. założyły specjalną grupę doradczą Atrocity Crimes Advisory Group (ACA), która miała służyć uzgadnianiu działań między Stanami Zjednoczonymi, Unią Europejską i Wielką Brytanią oraz Biurem Prokuratora Generalnego⁵⁷. Chodziło o doradztwo, pomoc finansową oraz powołanie mobilnych zespołów (Mobile Justice Teams – MJT), złożonych z krajowych i międzynarodowych ekspertów, wspierających ukraińskich śledczych w terenie. Ze względu na doświadczenie istotną rolę odgrywa w tym zakresie Agencja UE ds. Współpracy Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych⁵⁸, która przyczyniła się do powstania połączonych zespołów śledczych (Joint Investigation Team – JIT), w które angażują się: Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja i sama Ukraina. 3 lipca 2023 r. strony powołały Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji, które ma zająć się koordynacją zbierania danych,

---

⁵⁷ *The European Union, the United States, and the United Kingdom establish the Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine*, 25.05.2022, <https://www.state.gov/creation-of-atrocity-crimes-advisory-group-for-ukraine/> [23.10.2023].

⁵⁸ The European Union Agency for Criminal Justice Cooperation, „Annual Report 2022”, s. 18-24.

identyfikowaniem braków dowodowych oraz wspieraniem państw stosujących uniwersalną jurysdykcję.

Na wniosek grupy państw stron Rzymskiego Statutu z 1998 r. postępowanie wszczął Międzynarodowy Trybunał Karny (MTK), którego jurysdykcję Ukraina uznała dwukrotnie⁵⁹ w odniesieniu do domniemanych zbrodni, dokonanych na jej terytorium, zgodnie z art. 12 ust. 3 Statutu⁶⁰. Sama jednak nie jest stroną Statutu, podobnie jak Rosja, co bywa przedmiotem krytyki. W przypadku Ukrainy MTK posiada jurysdykcję w zakresie zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych. Natomiast nie jest możliwe osądzenie przez MTK rosyjskiej zbrodni agresji, gdyż państwa wykluczyły możliwość jej sądenia w przypadku, gdy jest ona dokonywana przez obywateli lub na terytorium państwa, które nie jest stroną Statutu⁶¹. Ukraina dąży zatem do powołania specjalnego międzynarodowego trybunału ds. osądzenia zbrodni agresji, w czym popiera ją grono międzynarodowych prawników o uznanym autorytecie. Idea ta zyskała ostrożne poparcie instytucji Unii Europejskiej i większości państw zachodnich. Będzie jednak trudna do przeprowadzenia ze względu na niemożność wykorzystania Rady Bezpieczeństwa ONZ, która w przeszłości powoływała trybunały karne ad hoc ds. sądenia zbrodni popełnionych w b. Jugosławii i Rwandzie. Decyzję w sprawie trybunału mogłoby więc podjąć Zgromadzenie Ogólne ONZ lub jego podstawę mogłaby stanowić specjalna umowa międzynarodowa. Rozważaną opcją jest

---

⁵⁹ Pierwsza deklaracja złożona przez rząd Ukrainy uznawała jurysdykcję MTK w okresie od 21 listopada 2013 r. do 22 lutego 2014 r. Druga deklaracja przedłużyła ten okres na czas nieokreślony od 20 lutego 2014 r.

⁶⁰ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie, 17 lipca 1998 r., Dz.U.2003.78.708.

⁶¹ E. Karska, *Dorobek Konferencji Rewizyjnej Statutu MTK ze szczególnym uwzględnieniem poprawki definiującej zbrodnię agresji*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2010, nr 3, s. 12; H. Kuczyńska, *Odpowiedzialność przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym za zbrodnie prawa międzynarodowego popełnione w czasie konfliktu w Ukrainie*, „Palestra” 2022, nr 4.

także stworzenie trybunału umiędzynarodowionego, ale umocowanego w prawie ukraińskim.

Biorąc pod uwagę ścisłą współpracę Ukrainy z Międzynarodowym Trybunałem Karnym, w długiej perspektywie prawdopodobne jest skuteczne osądzenie przez międzynarodowy sąd wybranych zbrodni. 17 marca 2023 r. Izba Przygotowawcza MTK na wniosek Prokuratury wydała nakazy aresztowania dwóch osób w związku z deportacją i transferami dzieci z okupowanych obszarów Ukrainy do Federacji Rosyjskiej. Dotyczyły one prezydenta Władimira Putina i jego pełnomocniczki Mariji Lwowej-Biełowej. Na podstawie wniosków prokuratury z dn. 22 lutego 2023 r. Izba Przygotowawcza uznała, że istnieją uzasadnione podstawy, aby sądzić, że każdy z podejrzanych ponosi odpowiedzialność za zbrodnię⁶². Stałym problemem w takich przypadkach jest kwestia dostarczenia osób do Hagi, gdzie znajduje się siedziba MTK. Trudno oczekiwać podjęcia współpracy w tym zakresie przez władze Rosji. Obowiązek wykonania nakazu aresztowania mają państwa – strony statutu MTK, gdyby prezydent Putin lub Lwowa-Biełowa znaleźli się na ich terytorium. Istnieje możliwość, że nie dopełnią obowiązku aresztowania i ekstradycji. Gdyby takie sytuacje miały miejsce, mogłyby negatywnie wpłynąć na autorytet Trybunału.

Nie jest pewne, w jakim zakresie wsparciem dla Ukrainy będą międzynarodowe instytucje praw człowieka. W Europejskim Trybunale Praw Człowieka (ETPCz) czekają tysiące spraw obywateli Ukrainy skierowanych przeciwko Rosji po aneksji Krymu w 2014 r. Co prawda, Rosja po zawieszeniu w prawach członka Rady Europy notyfikowała swoje wyjście z organizacji 15 marca 2022 r. i oświadczyła, że zastosuje się do decyzji ETPCz, jeśli będą one zgodne z rosyjską konstytucją, jednak ewentualne wykonanie wyroków ETPCz pozostaje wątpliwe. Mechanizmy dostępne w ramach ONZ, będące kompetencją organów

---

⁶² International Criminal Court, *Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants Against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova*, „Press release”, 17.03.2023.

traktatowych (np. Komitetu Praw Człowieka i Komitetu przeciwko Torturom) i Rady Praw Człowieka, nie były do tej pory skutecznie wykorzystywane w sprawach dotyczących sytuacji praw człowieka w Rosji. Stanowią one jednak istotną możliwość do podnoszenia roszczeń wobec Rosji przez wspólnotę międzynarodową.

* * *

Skala strat cywilnych i stopień destrukcji infrastruktury nie pozostawiają wątpliwości w sprawie popełnienia przez Rosję zbrodni międzynarodowych i poważnych naruszeń praw człowieka w Ukrainie. Wojna wciąż trwa i generuje nowe straty, powodując długoterminowe szkody dla fizycznego i psychicznego zdrowia Ukraińców. Umęczenie ludności cywilnej można uznać za metodę walki mającą przybliżyć osiągnięcie celów wojennych agresora. Była ona celem bezpośrednich ataków, co udokumentowały niezależne misje, ale ataki kierowano także przeciwko infrastrukturze i zasobom żywności niezbędnym do przetrwania i funkcjonowania ludności, obiektom zawierającym niebezpieczne siły, zakładom energetycznym, personelowi i obiektom medycznym oraz humanitarnym. Bezprecedensowe wsparcie udzielone Ukrainie i współpraca na rzecz dokumentowania i ukarania odpowiedzialnych za zbrodnie i naruszenia praw człowieka stwarzają nadzieję na przynajmniej częściowe powodzenie procesu dochodzenia sprawiedliwości w długim okresie.

Walenty Baluk, Serhiy Danylenko

Budowanie odporności informacyjnej w ukraińskiej przestrzeni medialnej podczas wojny hybrydowej Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2022

Building information resilience in the Ukrainian media landscape during Russia's hybrid war against Ukraine in the years 2014-2022

Abstract: The article examines the penetration of the “resilience” concept into Ukraine’s state policy from the expert and academic sphere as an element of adaptiveness and preservation of the functionality of state institutions and their interaction with society in the area of protection and development of the national information space. It is pointed out that the concept is effective if infused with relevant rhetorical and ideological components, such as narrative, and further operationalised in the national media environment. The authors argue that the integrity of this concept, its universality and applicability to areas of crucial importance to society, as well as the government’s recognition of its potential and subsequent application of the concept’s essence in their decisions and actions have helped Ukraine withstand Russian aggression in its critical period. Reasonable assessment and the shaping of policies in line with the concept have become the property of the state and society after eight years of Russia’s hybrid warfare against Ukraine. Resilience has become the foundation of the national consensus and is largely determining the outcome of the Russia-Ukraine war. The expert section provides a general evaluation of the media landscape in Ukraine after a year of the full-scale Russian invasion, identifying the main trends in media development in the country that has suffered the worst external aggression since World War II.

Prof. dr hab. Walenty Baluk, Instytut Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3295-4872>, e-mail: walenty.baluk@mail.umcs.pl
Prof. Serhiy Danylenko, Kijowski Uniwersytet Narodowy im. T. Szewczenki, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3873-2525>, e-mail: s_danylenko@ukr.net

Wstęp

Wojna hybrydowa, którą Rosja prowadzi wobec Ukrainy od lutego 2014 r., spowodowała radykalne zmiany w społeczeństwie i rządzie w zakresie tak postrzegania roli, jak też funkcjonowania i znaczenia podstawowych instytucji społecznych i rządowych. Powyższym zmianom towarzyszyła hybrydowa agresja struktur siłowych Federacji Rosyjskiej, okupacja części ukraińskiego terytorium, wzrost tendencji separatystycznych oraz wewnętrzny konflikt polityczny, inspirowany i podsycany przez rosyjskie służby specjalne, wykorzystujące w tym celu ugrupowania prorosyjskie i ideologię „ruskiego miru”. Realne niebezpieczeństwo dla integralności terytorialnej i suwerenności państwowej, a także zagrożenie egzystencjalne dla narodu ukraińskiego zwiększyły zapotrzebowanie na udział ośrodków analityczno-eksperckich w wypracowaniu ważnych projektów ustaw i decyzji wagi państwowej. Zaangażowanie akademików i analityków do procesu decyzyjnego poprzez ich udział w pracach różnego rodzaju rad i centrów wyraźnie wpłynęło na podniesienie jego poziomu w obszarach legislacji i regulacji.

Odporność (resilience) państwa na pełen zakres wyzwań i zagrożeń związanych z bezpieczeństwem militarnym i niemilitarnym ma kluczowe znaczenie. Odporność możemy postrzegać jako trwałą zdolność systemu bezpieczeństwa państwa do zachowania swoich właściwości, przeciwstawienia się zewnętrznym wpływom i nieulegania destrukcji. W Sojuszu Północnoatlantyckim odporność jest definiowana jako zdolność społeczeństwa do stawiania oporu oraz łatwego i szybkiego powrotu do funkcjonowania po poważnym wstrząsie, takim jak klęska żywiołowa lub atak zbrojny. Odporność jest połączeniem gotowości cywilnej i wojskowych zdolności, za budowę których odpowiadają instytucje państwa¹. Istotnym elementem odporności jest odporność

---

¹ Resilience, civil preparedness and Article 3, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm [23.05.2023].

społeczna, w tym także odporność na dezinformację i propagandę². Przestrzeń informacyjna jest postrzegana jako „wielowymiarowy, dynamiczny, otwarty zbiór treści (danych i informacji) oraz ich nośników i użytkowników”. Dezinformacja stanowi podstawowe zagrożenie dla przestrzeni informacyjnej i często jest definiowana jako celowe, zaplanowane i skoordynowane działanie, będące częścią wrogiej narracji, przeprowadzone z wykorzystaniem fałszywych informacji, zmanipulowanych faktów bądź szumu medialnego³.

Olga Reznikowa z Narodowego Instytutu Studiów Strategicznych przy prezydencie Ukrainy wskazuje na istotne znaczenie odporności podmiotu na wpływy zewnętrzne, jego zdolność do adaptacji i stabilnego funkcjonowania w trudnych warunkach takiego oddziaływania. Odporność narodową (państwa) definiuje jako zdolność systemu i instytucji państwowych do przeciwstawienia się zagrożeniom, adaptacji do zewnętrznego oddziaływania i zmian środowiska bezpieczeństwa, stabilnego funkcjonowania i szybkiego powrotu do równowagi w sytuacjach kryzysowych⁴.

Kwestie odporności informacyjnej państwa są powiązane z bezpieczeństwem funkcjonowania sektora publicznego i niepublicznego oraz przeciwdziałaniem wyzwaniom i zagrożeniom w przestrzeni informacyjnej. Stawianie czoła powyższym problemom w sferze mediów i komunikowania wymaga nie tylko zaangażowania zasobów materialnych, finansowych i ludzkich, ale także generowania odpowiednich idei i treści, nazywanych też „narracją strategiczną”. Większość państw aktywnych na arenie międzynarodowej prowadzi działania w zakresie komunikowania strategicznego na płaszczyźnie relacji politycznych, gospodarczych oraz w kontekście oddziaływania in-

---

² I. Albrycht i in., *Systemowa odporność państwa w cyfrowej erze*, Kraków 2022, s. 6.

³ T. Gergelewicz, *Obszary budowania odporności na dezinformację jako element bezpieczeństwa informatyki*, „Cybersecurity and Law” 2022, nr 7(1), s. 72-84.

⁴ О. Резнікова, *Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища*, Київ 2022, <https://doi.org/10.53679/niss-book.2022.01> [30.05.2023].

formacyjnego (np. operacje informacyjno-psychologiczne)⁵. Eksperci Centrum Analiz Propagandy i Dezinformacji podkreślają, że zewnętrzne oddziaływanie propagandy i dezinformacji polega na „uzbrojeniu informacji” oraz jej wykorzystaniu przez pomioty zewnętrzne (m.in. inne państwa) do realizacji własnych celów i interesów⁶.

Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2022 zwróciła szczególną uwagę na znaczenie niemilitarnych komponentów agresji, w tym na oddziaływanie ideologiczne i informacyjne. Ukraina wyraźnie zdała sobie sprawę z pilnej potrzeby przeciwstawienia się zagrożeniom płynącym ze strony Federacji Rosyjskiej w przestrzeni informacyjnej⁷. Swoje wysiłki skoncentrowała na budowaniu odporności informacyjnej oraz kształtowaniu komunikowania strategicznego (*strategic communications*) w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym, skierowanego odpowiednio do swoich obywateli i innych państw. Kształtowanie własnego przekazu i narracji stało się ważnym elementem polityki państwa w okresie wojny rosyjsko-ukraińskiej. Po pierwsze, komunikowanie strategiczne kształtuje bieżącą agendę informowania ukraińskiej i zagranicznej opinii publicznej o przebiegu wojny. Po drugie, sprzyja nawiązaniu stałej współpracy pomiędzy instytucjami polityki publicznej a mediami i trzecim sektorem. Po trzecie, w warunkach wojny pozwala na oddziaływanie na rządy państw trzecich, szczególnie państw demokratycznych, w celu otrzymania wsparcia politycznego, militarnego, gospodarczego i humanitarnego⁸.

---

⁵ M. A. Ожеван, *Глобальна війна стратегічних нарративів: виклики та ризики для України, „Стратегічні пріоритети. Серія: Політика” 2016, № 4, s. 30-40.*

⁶ M. Kowalska, A. Lelonek i in., *Raport: Jak budować odporność społeczną w przestrzeni informacyjnej i cyberprzestrzeni: przeciwdziałanie propagandzie i dezinformacji*, Centrum Analiz Propagandy i Dezinformacji, 10.10.2017, <https://capd.pl/pl/raporty/197-raport-jak-budowac-odpornosc-spooleczna-w-przestrzeni-informacyjnej-i-cyberprzestrzeni-przeciwdzialanie-propagandzie-i-dezinformacji> [29.05.2023].

⁷ Zob. *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, W. Baluk, M. Doroszek (red.), Lublin 2017.

⁸ Л. С. Хорішко, *Стратегічні комунікації України в умовах російсько-української війни*, <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6352/13388-1?inline=1> [29.05.2023].

Budowanie systemu odporności państwa

Wieloletnie działania destabilizujące ze strony Federacji Rosyjskiej, wojna hybrydowa oraz pełnoskalowa inwazja przeciwko Ukrainie uświadomiły klasie politycznej strategiczne znaczenie budowy odporności państwa, w tym także w przestrzeni informacyjnej. Agresji militarnej Rosji towarzyszyły działania na polu walki informacyjnej. Ukraina w latach 2014-2022 była poddawana nieustannym atakom informacyjnym ze strony Rosji, co sprzyjało wypracowaniu systemu odporności na rosyjską dezinformację, opartego na współpracy sektora publicznego i społeczeństwa obywatelskiego⁹.

Intensyfikacji działań w zakresie polityki informacyjnej państwa sprzyjało utworzenie w 2015 r. Ministerstwa Polityki Informacyjnej Ukrainy, które powołało Radę Ekspertów ds. Opracowania Nowej Doktryny Bezpieczeństwa Informacyjnego¹⁰. Władze, wybrane po rewolucji godności, zdawały sobie sprawę z pilnej potrzeby przeciwstawienia się wpływom informacyjnym agresywnego sąsiada. To właśnie na ten okres przypada ożywiona dyskusja na temat kategorii odporności, nad którą najpierw dyskutowano w kręgach eksperckich, a następnie na forum parlamentu i rządu.

Administracja (biuro) prezydenta z opóźnieniem zajęła się kompleksowym rozwiązaniem problemu kształtowania odporności państwa, w tym w zakresie odporności na zagrożenia informacyjne. Po kilku latach wojny podjęto działania mające na celu naprawę błędów i zaniedbań. W pierwszej kolejności rozpoczęto kampanię na rzecz edukowania urzędników administracji rządowej i samorządowej oraz społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa informacyjnego, a także krytycznej oceny pozyskiwanych informacji oraz przeciwdziałania dezinformacji. Brakowało nie tylko wykwalifikowanej kadry, ale także

---

⁹ I. Albrycht i in., op. cit., s. 19.

¹⁰ Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego została zatwierdzona rozporządzeniem prezydenta Ukrainy z dn. 29.12.2016 r. Zob. Prezydent Ukrainy, <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> [10.06.2023].

środków i zasobów zwalczania wrogiej propagandy i dezinformacji. Kolejnym problemem do rozwiązania była kwestia poprawy komunikowania strategicznego pomiędzy organami władzy publicznej a społeczeństwem¹¹.

W interesującej nas sferze bezpieczeństwa informacyjnego i przestrzeni medialnej Ukrainy w instytucjach państwowych zaczęły powstawać komórki odpowiadające za ten sektor bezpieczeństwa. Przy Radzie Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony powstało Centrum Przeciwdziałania Dezinformacji, które przejęło część zadań związanych z tworzeniem sieci instytucji krajowego systemu odporności. Wśród zadań Centrum w szczególności należy wymienić promowanie współpracy między państwem a instytucjami społeczeństwa obywatelskiego w zakresie przeciwdziałania dezinformacji oraz destrukcyjnym wpływom i kampaniom informacyjnym wroga, a także działania edukacyjne na rzecz wzrostu umiejętności korzystania z mediów w społeczeństwie oraz koordynację działań podejmowanych przez władzę wykonawczą w kwestiach bezpieczeństwa narodowego na polu informacyjnym¹².

We wrześniu 2020 r. problem odporności został przedstawiony w dokumencie Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy zatytułowanym „O strategii bezpieczeństwa narodowego Ukrainy”, w którym termin ten definiuje się jako „zdolność społeczeństwa i państwa do szybkiego dostosowania się do zmian środowiska bezpieczeństwa i utrzymania zrównoważonego funkcjonowania, w szczególności poprzez minimalizowanie zewnętrznych i wewnętrznych podatności na zagrożenia”. W dokumencie wskazywano na plany wprowadzenia narodowego systemu odporności, który pozwoliłby na szybką reakcję

---

¹¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»: Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text> [30.05.2023].

¹² Питання Центру протидії дезінформації: Указ Президента України від 7.05.2021 р. № 187/2021, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/2021#Text> [30.05.2023].

na szeroki wachlarz zagrożeń, w tym m.in. w sektorze finansowym, energetycznym i cyberprzestrzeni¹³.

Obecnie możemy konstatować przejście państwa ukraińskiego od fragmentarycznych działań w zakresie realizacji koncepcji odporności narodowej do ukształtowania trwałego, wielopoziomowego podejścia do budowania systemu odporności narodowej w celu przeciwstawienia się rosyjskiej agresji, w której podstawową narracją jest walka z rasyzmem – ideologią państwową Rosji Putina¹⁴, która stanowi egzystencjalne zagrożenie dla Ukrainy.

Pojęcia „rasyzm” (русизм) po raz pierwszy użył Aleksander Herzen w celu określenia radykalnego rosyjskiego nacjonalizmu (wielkoruskiego szowinizmu). Natomiast w czasach nam współczesnych to Dżohar Dudajew podczas wojny rosyjsko-czeczeńskiej ponownie odwołał się do tej kategorii, opisując rosyjski imperializm terytorialny¹⁵. Zdaniem Anne Applebaum, faszystowski reżim Putina przejdzie do historii jako „rasyzm”¹⁶. W ocenie wielu badaczy i ekspertów, w okresie rządów Władimira Putina w Rosji ukształtował się system polityczny nazywany „putinizmem”, zbliżony do faszystowskich reżimów politycznych z obowiązującą ideologią państwową (rasyzm)¹⁷. Według Umberto Eco, faszyzm może powrócić pod najbardziej niewinną postacią i przebraniem¹⁸. W ocenie wielu ekspertów „putinizm” spełnia podstawowe kryteria faszystowskich reżimów politycznych, dlatego

---

¹³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [30.05.2023].

¹⁴ I. Eidman, *System Putina. Dlaczego Rosjanie na to się godzą?*, Warszawa 2022.

¹⁵ С. Сергеев, «Русизм»: третья волна, „Политический класс” 2008, № 6.

¹⁶ С. Морфінов, «Рашизм»: історія «російського фашизму» від теорії Дугіна до ідеології «Брата-2», <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100> [29.05.2023].

¹⁷ W. Baluk, S. Danylenko, *Putinizm – reżim polityczny Federacji Rosyjskiej. Między autorytaryzmem a totalitaryzmem* (artykuł złożony do druku w „Przeglądzie Sejmowym”).

¹⁸ *Faszyzm i jego cechy charakterystyczne według Umberto Eco*, Piękno umysłu, 9.08.2019, <https://pieknoumyslu.com/faszyzm-i-jego-cechy-charakterystyczne-wedlug-umberto-eco/> [15.06.2023].

uprawnione będzie nazywanie jego rosyjskiej odmiany raszyzmem¹⁹. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na kult tradycji (*духовые скрепы*) z odwołaniem się do wartości historycznych (imperializm) i fundamentalizmu prawosławnego (etnofiletyzm). Ponadto w okresie rządów Putina kształtowano kult bohaterów i śmierci, a także kult działania (siły).

W narracji propagandowej Federacji Rosyjskiej bardzo często wykorzystywane są mity z czasów imperialnych, odwołujące się do historycznej potęgi oraz nawołujące do odbudowy wielkiej i mocarstwowej Rosji. Narracja Kremla przedstawia Rosję jako pozytywnego bohatera, ratującego świat przed zgniłym i złym Zachodem. Rosja jako centrum Europy Wschodniej odgrywa kluczowe znaczenie w historii i to jej należy się palma pierwszeństwa w pokonaniu nazizmu w II wojnie światowej. Federacja Rosyjska jest kontynuatorką tradycji Imperium Rosyjskiego, a Rosyjska Cerkiew Prawosławna stanowi centrum światowego prawosławia²⁰. Ukraina w rosyjskiej narracji propagandowej była przedstawiana jako państwo upadłe, nieodłączna część „ruskiego miru” i rosyjskiej przestrzeni geopolitycznej. Ukraińców pozbawiano prawa bycia narodem, traktowano jako naród niehistoryczny i część składową trójjedynego narodu ruskiego/rosyjskiego. Ukrainę przedstawiano jako wymysł i narzędzie Zachodu w walce z Rosją, która jest zmuszona do stosowania strategii imperializmu obronnego²¹.

Przeciwstawienie się rosyjskiej narracji propagandowej wewnątrz Ukrainy i poza jej granicami było ważnym zadaniem dla państwa i społeczeństwa. Badania przeprowadzone przez Fundację Demokratyczne Inicjatywy w rocznicę rosyjskiej inwazji wykazały, że 52% responden-

---

¹⁹ *What Is Ruscism? (Ruscism – Brand New Russian Totalitarianism)*, Spravdi, 22.05.2023, <https://spravdi.gov.ua/en/what-is-ruscism-ruscism-brand-new-russian-totalitarianism/> [15.06.2023].

²⁰ С. Максимів, *Як росія перетворює стратегічні комунікації на пропаганду війни*, The Page, 7.03.2023, <https://thepage.ua/ua/experts/yaki-zasobi-vikoristovuye-rosiya-dlya-informacijnoyi-vijni>.

²¹ W. Baluk, M. Doroshko, *Historia – płaszczyzna wpływu w relacjach rosyjsko-ukraińskich w latach 2014-2022*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, z. 4, s. 133-176.

tów pod wpływem agresywnej polityki Federacji Rosyjskiej zmieniło swoje nastawienie do „ruskiego miru”. Gwałtownie wzrosła liczba ukraińskojęzycznych obywateli (ponad 70%), 48% badanych akceptowało różne formy ograniczenia wpływu kultury rosyjskiej, ponad 80% podkreślało znaczenie ukraińskiej pamięci historycznej, zaś 59% respondentów popierało zmianę kojarzonych z Rosją i ZSRR nazw ulic i miejscowości²². W ramach dekomunizacji w latach 2015-2016 zmieniono nazwy 51 tys. toponimów (ulice i place), 991 nazw miejscowości, zdemontowano 2,5 tys. pomników. Po 24 lutego 2022 r. proces przyspieszył także we wschodniej i w południowej części kraju, zaś ogółem zmieniono nazwy 2213 toponimów w 33 miastach²³. Biorąc pod uwagę postawę Patriarchy Moskwy Cyryła, który poparł inwazję Rosji wobec Ukrainy i określa wojnę jako konflikt wewnętrzny w ramach „ruskiego miru”, należy zauważyć, że ukraińskie społeczeństwo opowiada się za zakazem lub ograniczeniem działalności związanej z nim Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej (odpowiednio 54% i 24%)²⁴.

W 2021 r. raport Międzynarodowego Centrum Obrony i Bezpieczeństwa – ICDS (Estonia) „Odporna Ukraina – krucha mozaika?” zawierał rekomendacje poszukiwania i rozwijania źródeł odporności narodowej Ukrainy na poziomie regionów. Pierwsze dni zakrojonej na szeroką skalę inwazji wojsk rosyjskich pokazały, że społeczeństwo ukraińskie jest gotowe do konfrontacji z wrogiem nie tylko na szczeblu władzy centralnej, ale także na poziomie wspólnot lokalnych i regionalnych (przykłady Charkowa, Mikołajewa, Sum i innych miast). Stanowiło to potwierdzenie zasadności budowania systemu odporności narodowej na poszczególnych poziomach, a jedną z cech definiujących zrównoważony ich rozwój jest zdolność do adaptacji – zdolność kompetentnego

---

²² Sondaż przeprowadzony przez Fundację Demokratyczne Inicjatywy w rocznicę inwazji.

²³ В. Онищенко, *Дерусифікація та декомунізація назв: як змінюються українські міста*, 13.01.2023, <https://transparentcities.in.ua> [20.06.2023].

²⁴ Badania z sierpnia 2022 r. Fundacji Demokratyczne Inicjatywy i Centrum Razumkova; badania z grudnia 2022 r. Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii.

obywatela, świadomego aktualnych zagrożeń, do przystosowania się do sytuacji i skutecznego zabezpieczenia się przed wrogim wpływem informacyjnym na poziomie indywidualnym. Tym samym potwierdza się przypuszczenie, że naród ukraiński posiada wszelkie niezbędne przesłanki do kształtowania i rozwoju odporności narodowej na różnych poziomach. Nie możemy przy tym zapominać o powszechnych problemach trapiących wszystkie regiony Ukrainy: korupcja, nieufność wobec instytucji publicznych, niski poziom profesjonalnego zarządzania, monopolizacja życia politycznego i ekonomicznego, a także problemy z wolnością słowa i niezależnością mediów. Trudno jednak nie zgodzić się ze stwierdzeniem Dmitrija Teperika, członka zespołu analitycznego ICDS, że odporność narodowa jest strukturalnie podobna do mozaiki składającej się z wielu małych części. Jednocześnie kształtująca się na naszych oczach odporność narodowa Ukrainy nie jest już małym elementem, ale przypomina koncepcję systemowego przeciwdziałania wojnie hybrydowej prowadzonej przez Federację Rosyjską oraz destrukcyjnemu oddziaływaniu ideologii rasyzmu²⁵.

Kształtowanie narracji strategicznych nawet na poziomie podstawowym – werbalnym, ich promowanie w przestrzeni informacyjnej życia społecznego należą do zadań całego społeczeństwa. W proces ten powinny być zaangażowane wszystkie instytucje życia politycznego i społecznego, natomiast to do państwa należy inicjatywa. W Ukrainie możemy zaobserwować kształtowanie tego procesu, który nabrał bezprecedensowego przyspieszenia po pełnoskalowej inwazji Rosji. Przykładów na to jest wiele, ale skupmy się na jednym z nich, a mianowicie uchwale Rady Najwyższej Ukrainy „O określeniu istniejącego w Federacji Rosyjskiej ustroju politycznego jako rasyzmu i potępieniu jego ideologicznych podstaw i praktyk społecznych jako totalitarnych i niehumanitarnych”. W dokumencie parlament Ukrainy apeluje do

---

²⁵ Д. Теперік та ін., *Стійка Україна – крихка мозаїка? Суспільство, медіа, безпека і перспективи*, International Centre for Defence and Security, Таллінн 2021.

ONZ, Parlamentu Europejskiego, Zgromadzenia Parlamentarnego RE, Zgromadzenia Parlamentarnego OBWE, Zgromadzenia Parlamentarnego NATO, rządów i parlamentów innych państw o potępienie ideologii, polityki i praktyki rasyzmu. Przejawami powyższej ideologii są militarizm, kult jednostki (wodza) i sakralizacja instytucji państwowych, imperializm Federacji Rosyjskiej i zaprzeczanie istnienia innych narodów, narzucanie języka rosyjskiego i kultury, propagowanie idei „ruskiego miru”, systematyczne łamanie norm i zasad prawa międzynarodowego, suwerennych praw innych państw, ich integralności terytorialnej i międzynarodowo uznanych granic, jak to miało miejsce w przypadku Ukrainy²⁶.

Wracając do określenia przez władze Ukrainy reżimu Putina jako rasyzmu, którego celem jest zniszczenie Ukraińców jako narodu i państwa oraz jako podmiotu stosunków międzynarodowych, warto podkreślić istotne znaczenie powyższej inicjatywy Rady Najwyższej. Według politologa Ołeksija Koszeli pojęcie rasyzmu jest obecnie używane zarówno w dyskursie naukowym, jak i w życiu publicznym i środkach masowego przekazu w kraju i za granicą. Wyraźne potępienie i pejoratywna ocena rasyzmu – zbrodniczej ideologii, którą kierują się polityczne i wojskowe elity Federacji Rosyjskiej – zminimalizują dążenia niektórych państw do zawarcia niesprawiedliwego pokoju z agresorem kosztem Ukrainy. Powyższe praktycznie dyskwalifikuje funkcjonowanie w Ukrainie sił i ugrupowań prorosyjskich²⁷.

Przedstawiciele Ukrainy w instytucjach europejskich aktywnie propagują ideę potępienia ideologii i praktyk rasyzmu. Przewodniczący Komisji RN Ukrainy ds. Polityki Zagranicznej Ołeksandr Mereżko

---

²⁶ Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології расизму, засудження засад і практик расизму як тоталітарних і людиноне-нависницьких»: Постанова Верховної Ради України від 2.05.2023 р. № 3078-IX, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text> [30.05.2023].

²⁷ Що дає визначення режиму Путіна «расизмом» – пояснює політолог, Громадське радіо, <https://hromadske.radio/news/2023/05/02/shcho-daie-vyznachennia-rezhimu-putina-rashizmom-poiasnuiie-politoloh> [31.05.2023].

zgłosił w Zgromadzeniu Parlamentarnym RE propozycję przyjęcia stosownej uchwały. W uzasadnieniu czytamy, że „konieczne jest wyraźne potępienie ideologii i praktyki rasyzmu. W Europie to pojęcie należy używać w znaczeniu pejoratywnym tak jak kiedyś potępiano nazizm. Nadejdzie czas, kiedy potępiony zostanie także rasyzm”²⁸. Z kolei Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy podkreśla, że wprowadzenie do obiegu prawnego terminu „rasyzm” pomoże w działaniach na rzecz uznania tej ideologii za zbrodniczą w zachodnich kręgach politycznych i opinii politycznej²⁹.

Oczywiście konieczne jest podjęcie szeregu działań, aby rasyzm był jednoznacznie kojarzony ze zbrodniczą polityką putinowskiej Rosji oraz na trwałe wszedł do ukraińskiej i światowej przestrzeni informacyjnej. W tym celu należy wykorzystać dowolny dostęp do kanałów dystrybucji informacji. Na przykład Wikipedia, pomimo swojego nienaukowego charakteru oraz specyfiki platformy, gdzie dochodzi do konfrontacji informacyjnej, już poświęca temu zagadnieniu należyłą uwagę³⁰. Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski używa tego linku i jest pewien, że „rasyzm jako pojęcie będzie wykorzystywane w podręcznikach i na lekcjach historii, a także w encyklopediach tradycyjnych i internetowych (Wikipedii). W szkolnych ławkach dzieci nie będą miały wątpliwość, skąd się wziął rasyzm i kto zwyciężył z tą zbrodniczą ideologią”³¹.

---

²⁸ У ПАРЕ пропонують офіційно засудити ідеологію та практику расизму, LIGA, 11.05.2023, <https://news.liga.net/ua/politics/news/v-evrope-predlagayut-ofitsialno-osudit-ideologiyu-i-praktiku-rashizma> [31.05.2023].

²⁹ Що таке насправді расизм і як його перемогти: думки експертів, АрміяInform – Інформаційне агентство АрміяInform, 17.05.2023, <https://armyinform.com.ua/2023/05/17/shho-take-naspravdi-rashyzm-i-yak-jogo-peremogty-dumky-ekspertiv/> [31.05.2023].

³⁰ Расизм, <https://uk.wikipedia.org/wiki/Расизм> [31.05.2023].

³¹ В. Хмельницька, Расизм – це поняття, яке буде в історичних книжках, в умовних вікіпедіях, залишиться на уроках – Зеленський, ТСН.ua, 23.04.2022, <https://tsn.ua/ato/rashizm-ce-ponyattya-yake-bude-v-istorichnih-knizhkah-v-umovnih-vikipediyah-zalishitsya-na-urokah-zelenskij-2044717.html> [31.05.2023].

Należy podkreślić, że pojęcie rasyzmu stopniowo weszło do codziennego użytku w ukraińskiej przestrzeni informacyjnej. Tym samym Komisja RN Ukrainy ds. Polityki Humanitarnej i Informacyjnej poparła inicjatywę naukowców, ekspertów, dziennikarzy, politologów i opinii publicznej w zakresie wprowadzenia terminu „rasyzm” do dyskursu naukowego i życia publicznego jako określenia zbrodniczej ideologii putinowskiej Rosji. Parlamentarzyści nawołują dziennikarzy i środki masowego przekazu do pełnego wykorzystania kategorii rasyzmu w debacie publicznej³².

Możemy obserwować, jak wraz z coraz częstszym używaniem tego terminu w przestrzeni informacyjnej idea powszechnego sprzeciwu wobec rasyzmu przenika także do ukraińskich środków masowego komunikowania. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na serial dokumentalny „Ostatnia wojna” wyprodukowany przez nadawcę publicznego. Pierwszy odcinek serialu zatytułowano „Anatomia rasyzmu”³³. Dokonano w nim analizy rasyzmu jako ideologii państwowej współczesnej Rosji, będącej kołem zamachowym wojny rosyjsko-ukraińskiej. Film dokumentalny będzie interesujący dla odbiorcy ukraińskiego i zagranicznego. Ponadto w zakresie komunikowania strategicznego stanowi dobry przykład wprowadzania tego pojęcia do dyskursu publicznego oraz edukowania społeczeństwa w temacie zagrożeń ideologicznych ze strony Rosji.

W systemie odporności narodowej ukraińskie media pełnią rolę kluczowego narzędzia w zakresie kształtowania odporności informacyjnej, ideologicznej i kognitywnej. Media odgrywają bardzo ważną rolę w przeciwstawieniu się rosyjskim wpływom hybrydowym. Do kształtowania odporności narodowej w państwie demokratycznym potrzebne są niezależne i wolne środki masowego przekazu. Ukra-

---

³² *Офіційний портал Верховної Ради України*, <https://www.rada.gov.ua/news/razom/222804.html> [31.05.2023].

³³ *Zob. Анатомія расизму | Документальний цикл «Остання війна»*, 16.05.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=1vgFKFBilQA> [27.06.2023].

ina musi zapewnić wysoki poziom wolności słowa i dostępności do mediów. Kontynuowanie na dłuższą metę przez ukraińskie władze praktyk w zakresie monopolizacji przestrzeni informacyjnej może zaszkodzić zarówno wolności mediów, jak i odporności informacyjnej. Eksperti z „Detector Media” wskazują na pewne zagrożenia płynące z faktu uruchomienia przez władzę 24 lutego 2022 r. jedyne go maratonu wiadomości telewizyjnych „Wspólne Wiadomości” („Єдині новини”). Inicjatywa Ministerstwa Kultury i Polityki Informacyjnej powstała na bazie platformy komunikowania strategicznego „UA razem”. W ramach tej inicjatywy nadawca publiczny współdziała z trzema prywatnymi holdingami medialnymi: „1+1 Media”, „Starlight Media”, „Inter Media Group” oraz parlamentarnym kanałem telewizyjnym „Rada”. Natomiast poza platformą „Єдині новини #UАразом” znalazły się stacje uznawane za opozycyjne („5 Kanał”, „Espresso TV”, „Прямий”). Znaczący system medialny Ukrainy podkreślają, że ważna jest odporność systemu na zagrożenia zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzne. Niedemokratyczne praktyki stanowią także poważne wyzwanie i zagrożenie dla odporności informacyjnej państwa. Z tego względu grupa „Detector Media” stale monitoruje zachowanie standardów dziennikarskich w ramach działającej platformy³⁴. Niemniej jednak wojna wymusza prowadzenie aktywnej polityki, w tym także w zakresie funkcjonowania przestrzeni informacyjnej. W marcu 2023 r. zaczęła obowiązywać Ustawa o mediach, która zastąpiła ustawy o mediach drukowanych, telewizji i radiofonii oraz kompleksowo podchodzi do funkcjonowania tradycyjnych i współczesnych mediów,

---

³⁴ I. Куляс, Підсумки моніторингу телемарафону «Єдині новини» за січень – березень 2023 року. Друга частина – стисло, Media sapiens, 12.04.2023, <https://ms.detector.media/shchodenni-teleenovini/post/31657/2023-04-12-pidsumky-monitoryngu-telemarafonu-iedyni-novyny-za-sichen-berezen-2023-roku-druga-chastyna-styslo/> [7.06.2023].

w tym interaktywnych (nazywanych w Ukrainie mediami nieliniowymi) oraz mediów on-line³⁵.

System medialny Ukrainy w okresie wojny

Po rozpadzie Związku Sowieckiego Rosja zachowała możliwości wywierania wpływu informacyjnego na obszarze Ukrainy. Tego zagrożenia nie wyeliminowano całkowicie nawet po agresji rosyjskiej w 2014 r., ponieważ badania Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii wykazały, że w dalszym ciągu 21% respondentów czerpało wiadomości z rosyjskiej telewizji, 2% sięgało do rosyjskich mediów drukowanych, a 1% słuchało rosyjskich rozgłośni radiowych. Nawet jeżeli założymy, że zdecydowana większość Ukraińców korzystała z usług krajowych nadawców telewizyjnych (83,5%) i radiowych (16%) oraz sięgała po ukraińskie media drukowane (29%), to odsetek osób korzystających z rosyjskich środków masowego przekazu był stosunkowo duży. Ponadto w poszukiwaniu informacji obywatele sięgali po źródła internetowe (31%) oraz do mediów społecznościowych (11%). Wówczas poziom zaufania (pełne i częściowe) respondentów do telewizji ukraińskiej wynosił 81,5%, natomiast do telewizji rosyjskiej – 31%, we wschodnich regionach państwa przekraczał zaś 60%³⁶.

Badania z grudnia 2017 r. wykazały fragmentaryzację ukraińskiego rynku medialnego. Wzrósł poziom zaufania do ukraińskich mediów tradycyjnych (TV – 49%, gazety – 33%, radio – 29%) i współczesnych (strony internetowe – 42%, media społecznościowe – 37%), natomiast

---

³⁵ Закон України про медіа від 3.11.2022 р., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> [23.05.2023].

³⁶ Прес-релізи та звіти ЗМІ та довіра до українських і російських ЗМІ, 29.10.2014, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=425> [7.06.2023].

zaufanie do mediów rosyjskich zmalało (media społecznościowe – 15%, TV – 7%, strony internetowe – 7%, radio – 4, gazety – 2)³⁷.

Punktem zwrotnym w polityce państwa na „froncie kognitywnym” były działania skierowane na uniezależnienie się ukraińskiego społeczeństwa od „ruskiego miru”. Sąd Konstytucyjny w 2018 r. orzekł o niezgodności z Konstytucją ustawy językowej z czasów Janukowycza, promującej w życiu publicznym używanie języka rosyjskiego. W roku następnym parlament uchwalił Ustawę o funkcjonowaniu języka ukraińskiego jako państwowego. Kolejną ważną kwestią z tym związaną były starania władz i instytucji cerkiewnych niepodporządkowanych Patriarchatowi Moskiewskiemu na rzecz autokefalii ukraińskiego prawosławia. Pozytywne zmiany w sferze językowej i wyznaniowej przyczyniły się do wzmocnienia ukraińskiej narracji oraz osłabienia wpływów językowych, kulturowych i wyznaniowych Rosji.

Inwazja Rosji na Ukrainę w 2022 r. w istotny sposób wpłynęła na ukraiński system medialny w zakresie wykorzystywania podstawowych mediów dla pozyskiwania wiadomości (patrz tabela 1). Środek ciężkości stopniowo przesunął się od tradycyjnych mediów w kierunku mediów społecznościowych.

Tabela 1. Wykorzystanie mediów dla pozyskiwania wiadomości w Ukrainie (%)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Media społecznościowe	51	52	45	53	68	62	63	74
Strony internetowe	47	55	54	60	59	48	48	42
Telewizja	85	82	77	77	66	52	46	36
Radio	35	28	27	26	18	13	13	11
Gazety	31	23	24	21	15	8	7	3

Źródło: *Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 р.*, <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf> [2.06.2023].

³⁷ *Яким ЗМІ довіряють українці: майже половина вірить телебаченню*, Slovo i dilo, 19.01.2018, <https://www.slovoidilo.ua/2018/01/19/infografika/suspilstvo/yakym-zmi-doviryayut-ukrayinczi-bilsh-polvyny-viryat-telebachennyu> [8.06.2023].

Podobne trendy można zaobserwować także w rosyjskiej przestrzeni informacyjnej, gdzie podstawowym źródłem informacji stają się kanały Telegram. Czołowi rosyjscy telewizyjni propagandyści (Olga Skabiejewa, Władimir Sołowjow, Margarita Simonjan) wypierani są przez Jewgienija Prigożyna, Igora Girkina oraz „korespondentów wojennych”, funkcjonujących w sieciach społecznościowych i w większości afiliowanych przy mediach państwowych. W ramach przykładu można podać działalność kanału „Sładkov+”, znanego prezentera rosyjskiej telewizji państwowej Aleksandra Sładkowa. Władze Federacji Rosyjskiej na razie nie wypracowały spójnej polityki co do działalności „korespondentów wojennych” (przykład: areszt Siemiona Piegowa z WarGonzo)³⁸.

Badania ukraińskiej opinii publicznej przeprowadzone w maju 2022 r. przez Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii wykazały, że ponad 76% Ukraińców pozyskujących informacje na temat wojny sięga po media społecznościowe. Najczęściej sięgano po wiadomości dostępne na Telegramie (65,7%) i YouTube (61,2%), nieco mniej odbiorców znajdowało je na Facebooku (57,8%) i Viberze (48%). Swoich odbiorców miały także Instagram (29,1%), TikTok (19,5%), Twitter (8,9%) oraz WhatsApp i Signal (2%)³⁹. Rok wojny wprowadził pewne zmiany w tym segmencie rynku medialnego. Badania USAID-Internews z listopada 2022 r. wykazały, że 60% Ukraińców w celu pozyskania informacji w pierwszej kolejności sięga do serwisu Telegram, 25% do Facebooka, 16% do YouTube’a, 13% do Vibera, 8% do Instagrama i 1% do TikToka⁴⁰.

---

³⁸ С. Даниленко, *Зміни деструктивної пропаганди Росії (Московії) після повномасштабного вторгнення в Україну та «інституційна пастка» для України, тези виступу на конференції у Любліні – „Historia i pamięć w warunkach wojny informacyjnej Rosji przeciwko Ukrainie”* [30.11.2022].

³⁹ М. Загородній, *Звідки українці беруть інформацію в умовах війни? Опитування*, 2.06.2022, <https://life.pravda.com.ua/society/2022/06/2/248923/> [5.06.2023].

⁴⁰ *Інформаційний фронт України: медійники повинні стати хедлайнерами українського сегменту Telegram*, 19.05.2023, <https://interfax.com.ua/news/blog/911301.html> [29.05.2023].

Zmiany na ukraińskim rynku medialnym w kontekście roku rosyjskiej inwazji bardzo dobrze opisała i przeanalizowała grupa badaczy związanych z „Detektor Media”. Wskazuje ona na istotne znaczenie dla nowego segmentu rynku kanałów Telegram. Na tym polu 36% nadawców imituje media, lokalne wspólnoty – 19%, państwowe kanały komunikowania – 12%, prorosyjskie kanały – 11%, blogerzy / wolontariusze – 8%, politycy / urzędnicy 5%, media – 4%. Według danych TGStat z września 2022 r. listę 100 najbardziej popularnych nadawców otwierał kanał *Труха ⚡ Україна* (2,27 mln odbiorców), a zamykał *XUA-фото війны* (233 tys.). Topowy kanał *Труха ⚡ Україна* w ekspresowym tempie zwiększył swoją oglądalność w sytuacji, kiedy tradycyjne media w warunkach wojny nie dawały sobie rady z szybką podażą informacji. Ekspertsi wskazują, że wojna zwiększyła zapotrzebowanie na informację od instytucji władzy państwowej i samorządowej. Przedstawiciele władzy i instytucji w zakresie komunikowania przenieśli swoją aktywność także do mediów społecznościowych. Na liście topowych znalazły się kanały prezydenta Wołodymyra Zełenskiego (ponad 1 mln), wojewody obwodu mikołajewskiego Wołodymyra Kima (656 tys.) oraz Anatolija Kurtnewa (216 tys.), sekretarza Rady Miasta Zaporozże. W pozyskiwaniu informacji Ukraińcy sięgali także do kanałów Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (426 tys.), „Azow Mariupol” (389 tys.), Biura Prezydenta Ukrainy (235 tys.) i Rady Najwyższej (263 tys.). W grupie najczęściej oglądanych kanałów na Telegramie znalazły się także te związane z doradcami prezydenta, np. Ołeksijem Arestowyczem (446 tys.), oraz ministrem spraw wewnętrznych Anatolijem Heraszczenką (558 tys.)⁴¹. Doradcy odegrali tu ważną rolę, ale nie ustrzegli się także błędów.

Pod koniec 2022 r. wyłoniła się również lista najbardziej popularnych blogerów, których oglądalność na YouTubie bije rekordy w kon-

---

⁴¹ Від «Трухи» до Гордона: найпопулярніші канали українського сегмента Telegram, <https://detector.media/monitoring-internetu/article/202665/2022-09-09-vid-trukhy-do-gordona-naypopulyarnishi-kanaly-ukrainskogo-segmenta-telegram/> [24.05.2023].

tekście prezentowania treści związanych z wojną. Największą liczbą subskrypcji mogą się poszczycić Dmitrij Gordon (3,4 mln), Ołeksij Arestowycz (1,6 mln) i Serhij Sternenko (1,2 mln). W gronie liderów można odnaleźć także nazwiska m.in. Romana Cymbaluka (961 tys.), wieloletniego korespondenta UNIAN w Moskwie, oraz Iwana Jakowyny (901 tys.), ukraińskiego dziennikarza związanego z Radio NV i „Ukraina 24”. Jeżeli aktywność youtuberska wymienionych osób rozwinęła się w latach 2014-2021, to popularność w blogosferze Oleha Żdanowa (879 tys.), pułkownika rezerwy armii ukraińskiej, nastąpiła już po pełnoskalowej inwazji Rosji w 2022 r.⁴².

Warto przyjrzeć się bliżej kondycji branży medialnej w Ukrainie po roku pełnoskalowej rosyjskiej inwazji. Media krajowe będą musiały zdać sobie sprawę z potrzeby budowania odporności informacyjnej w świadomości społecznej. Jest to bowiem naturalne zadanie środków masowego komunikowania, mających szerokie spektrum penetracji i oddziaływania społecznego, wpływających na kształtowanie postaw społecznych, podnoszących ważne społecznie kwestie oraz przyciągających najnowsze technologie informacyjno-komunikacyjne. Należy jednak wziąć pod uwagę, że w skali całej Ukrainy branża medialna w ciągu roku wojny poniosła znaczące straty materialne i ludzkie. Jako przykład można podać zamknięcie popularnego kanału telewizyjnego „Ukraina”, należącego do największego ukraińskiego oligarchy Rinata Achmetowa. Należy jednak dodać, że grupa medialna Rinata Achmetowa była jedyną dużą korporacją medialną, która po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji zamknęła swoją działalność⁴³. Zarówno to, jak i fakt przetrwania większości ukraińskich mediów pozwalają twierdzić, że ogólna sytu-

---

⁴² *Кого дивляться українці під час війни: топ вітчизняних YouTube-блогерів із найбільшою аудиторією*, <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/24/infografika/suspilstvo/koho-dyvljatsya-ukrayinczi-vijny-top-vitchyznyanyx-youtube-bloheriv-najbilshoyu-audytoriyeyu> [29.05.2023].

⁴³ O. Dovzhenko, *Decline of TV and risks from Telegram – five insights about Ukraine's media industry and news consumption*, <https://thefix.media/2023/5/16/decline-of-tv-and-risks-from-telegram-five-insights-about-ukraines-media-industry-and-news-consumption> [5.06.2023].

acja w przestrzeni medialnej jest bardziej stabilna, niż przewidywano jeszcze rok temu. Większość mediów przetrwała dzięki zewnętrznej pomocy finansowej oraz hojności obywateli Ukrainy. Miernikiem dojrzałości społeczeństwa obywatelskiego jest wsparcie materialne nie tylko Sił Zbrojnych Ukrainy, ale także niezależnych mediów. Wpływa to pozytywnie na kształtowanie odporności państwa i społeczeństwa.

Pomimo potężnego ciosu ukraiński system medialny okazał się stabilny, po przeformatowaniu zachował odporność i w dalszym ciągu zaspokaja potrzeby informacyjne społeczeństwa i państwa, walczących z rosyjską agresją. Jednocześnie rok wojny pokazał, że telewizja państwowa coraz mniej odpowiada na zapotrzebowanie społeczne. Dominacja maratonu telewizyjnego „Wspólne Wiadomości” służy przede wszystkim interesom państwa w stanie wojny. W warunkach wojny państwo oczywiście potrzebuje dodatkowych uprawnień i narzędzi w sferze informacyjnej. Niewiele państw demokratycznych ma doświadczenia w zakresie regulacji rynku medialnego w okresie dużego międzynarodowego konfliktu zbrojnego. Na dodatek należy uwzględnić znaczne zasoby i doświadczenie Federacji Rosyjskiej w szerezeniu dezinformacji i prowadzeniu walki informacyjnej. Ukraina stanęła przed wyzwaniem i zarazem dylematem, z jednej strony, skutecznego przeciwdziałania rosyjskiej agresji w przestrzeni informacyjnej, a z drugiej strony, uniknięcia niepotrzebnych restrykcji w zakresie ograniczania wolności słowa, praktyk właściwych dla reżimów autorytarnych. Doświadczenia ukraińskie świadczą jednak o tym, że demokratyczne państwo i społeczeństwo powinny być odpowiedzialne i ściśle współdziałać w sprawach polityki informacyjnej w okresie wojny. W sytuacji wojny wspólnym interesem państwa i społeczeństwa jest zwycięstwo nad wrogiem.

Dlatego oczekiwania i ocena polityki rządu koncentrują się wokół sprawnego zarządzania państwem w czasie wojny i skutecznego prowadzenia polityki obronnej. Ważnym sprawdzianem dla rządzących będzie szybkie i sprawne przywrócenie pełni praw obywatelskich i wolności słowa po zakończeniu działań zbrojnych. Z tego względu

środowisko dziennikarskie w Ukrainie twierdzi, że poziom wolności mediów w kraju będącym w stanie wojny pozostaje na stosunkowo wysokim poziomie. Tegoroczny Indeks Wolności Prasy (Press Freedom Index), tradycyjnie przygotowywany przez organizację Reporterzy bez Granic na początku maja, odnotował zauważalną poprawę wskaźnika w przypadku Ukrainy, która uplasowała się na 79. miejscu, a rok temu zajmowała 106. lokatę⁴⁴.

Pomimo rosyjskiej agresji i stanu wojny system medialny Ukrainy ulega trendom podobnym do światowych, wskazującym na przeniesienie środka ciężkości na media społecznościowe i nowe komunikatory. Telegram stał się centralną platformą pozyskiwania wiadomości, a jego kanały stanowią zagrożenie dla mediów tradycyjnych w Ukrainie. Wskazuje na to Oleksandr Martynenko, dyrektor generalny jednej z pięciu czołowych agencji prasowych w kraju. Wojna przyspieszyła przejście od telewizji do mediów społecznościowych jako głównego źródła pozyskiwania informacji. Badania Internews i USAID wykazały, że 74% respondentów ogląda wiadomości w mediach społecznościowych, co stanowi wzrost o 11% w porównaniu z rokiem poprzednim⁴⁵. Działalność kanałów serwisu Telegram wymagała podniesienia poziomu analityki operacyjnej, dlatego w przestrzeni medialnej wzrosła liczba kanałów YouTube, gdzie rozpoznawalni i godni zaufania liderzy opinii publicznej czy dziennikarze komentują wydarzenia wojenne, apelują do obywateli i władz, opowiadają o reakcji zachodnich partnerów na wydarzenia w Ukrainie, a także o działaniach Kremla i rosyjskiej machinie propagandowej.

Telewizja traci swoje wpływy na rynku medialnym, zwłaszcza w wyniku działania władz na rzecz zachowania kontroli nad plat-

---

⁴⁴ 2023 *World Press Freedom Index – journalism threatened by fake content industry*, Reporters Without Borders, <https://rsf.org/en/2023-world-press-freedom-index-journalism-threatened-fake-content-industry> [30.05.2023].

⁴⁵ *Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 р.*, <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainian-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf> [30.05.2023].

formą „Wspólne Wiadomości” – usuwając z niego kanały opozycyjne. Zakładając, że media opozycyjne wobec władzy odzwierciedlają przedwojenny obraz sytuacji politycznej w kraju, można z pewnością konstatować zmianę powojennego układu sił. W lutym 2022 r. jedyny maraton informacyjny był dobrym rozwiązaniem, dawał bowiem Ukrainie możliwość zachowania kontroli nad własną przestrzenią informacyjną. Jednak po roku wojny potencjał inicjatywy został wyczerpany, zwłaszcza w zakresie operatywnego przekazu wiadomości. Ponadto nie osiąga ona zakładanego pierwotnie celu, jakim było zapobieganie rosyjskiej dezinformacji. Na znaczeniu zyskują inne instytucje, takie jak wspomniane wyżej Centrum Przeciwdziałania Dezinformacji przy Radzie Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy. Do szybkiego przekazu informacji i walki z dezinformacją wykorzystywane są sieci i media społecznościowe. W szczególności YouTube przejął ważną rolę kanału informacji operacyjnej dla odbiorców. Dla niektórych mediów stał się on jedynym sposobem zarabiania w trudnych czasach, kiedy rynek reklam w Ukrainie skurczył się o 90% w pierwszych miesiącach wojny. Jednak w ciągu roku wojny ustabilizował się on i wykazuje powolny wzrost w niektórych segmentach. Część mediów odniosła sukces przez przeniesienie swojej aktywności na platformę, w tym na YouTube. Według Otara Dovzhenko do takich stacji możemy zaliczyć „24 Kanal” oraz kilka projektów hostingowych zainicjowanych przez byłych dziennikarzy telewizyjnych z grupy medialnej R. Achmetowa. Do przejścia na YouTube zmuszają dziennikarzy dwie podstawowe kwestie. Po pierwsze, z powodu wojny w ukraińskiej telewizji niewiele miejsca zajmują sprawy związane z wewnętrznym życiem politycznym. Po drugie, przestawienie się na portale społecznościowe daje nadzieję na monetyzację ich działalności informacyjnej. Ponadto w trybie przyśpieszonym rozwija się rynek informacyjny, a szybkie dostarczanie aktualnych wiadomości połączone z przystępną analizą znajduje szeroki krąg odbiorców. Tym samym YouTube staje się dostępną platformą dla rozwoju blogów z analityką wojenną.

Według danych Olhy Gerasimyuk, szefowej Narodowej Rady Ukrainy ds. Radiofonii i Telewizji, w ciągu roku pełnoskalowej inwazji w Ukrainie zginęło ponad 100 dziennikarzy i przedstawicieli branży medialnej, co przewyższyło straty dziennikarzy w skali całego świata⁴⁶. W maju 2023 r. Instytut Informacji Masowej podczas jednej z dyskusji ekspertów podał liczbę rocznych strat wojennych na poziomie 54 pracowników. Rozbieżność w danych może wynikać z odmiennego podejścia do szacowania strat, natomiast zweryfikowaną listę strat poznamy dopiero po zakończeniu wojny. Ekspersi Instytutu zauważyli również, że w tym okresie przestały istnieć 233 redakcje, w tym te zlokalizowane na czasowo okupowanych terytoriach Ukrainy (z wyjątkiem Krymu i wcześniej okupowanych regionów Donbasu). Erozja rynku polega na zniszczeniu zespołów dziennikarskich, infrastruktury, w tym kanałów dystrybucji oraz kręgu odbiorców. Natomiast rynek reklamy, jako głównego źródła dochodów dla mediów funkcjonujących w gospodarce rynkowej, skurczył się o 90%. W związku z tym utracone zostały podstawowe, przedwojenne źródła finansowania przemysłu medialnego, których do dziś nie odbudowano i prawdopodobnie nie nastąpi to w krótkiej perspektywie czasowej.

Wnioski

Podczas wojny hybrydowej oraz pełnoskalowej inwazji Rosji, Ukrainie udało się zachować kontrolę nad swoją przestrzenią informacyjną oraz podjąć skuteczne działania w przestrzeni informacyjnej agresora – Federacji Rosyjskiej. Powyższa opinia znajduje uznanie nie tylko w gronie ekspertów, ale także rosyjskich polityków i propagandystów. Rok wojny stanowi wystarczającą perspektywę czasową dla wyciągania

---

⁴⁶ Герасим'юк: За рік в Україні вбито понад 100 журналістів, це більше, ніж у всьому світі, 25.04.2023, <https://weukraine.tv/gerasym-yuk-za-rik-v-ukrayini-vbyto-ponad-100-zhurnalistiv-tse-bilshe-nizh-u-vsomu-sviti/> [29.05.2023].

wstępnych wniosków. Pomimo pewnych niedociągnięć niewątpliwie możemy mówić o sukcesie Ukrainy w walce informacyjnej z Rosją, szczególnie zaś na poziomie koncepcyjnym. Sukcesom Ukrainy na polu walki informacyjnej sprzyjały kompleksowe działania w zakresie wdrożenia koncepcji odporności państwa, w tym odporności informacyjnej, najpierw na poziomie akademickim i eksperckim, a następnie na poziomie praktyki politycznej. Pomimo pewnych zdobyczy jest to dopiero początek drogi trwałej implementacji założeń koncepcji odporności narodowej na poziomie państwa i społeczeństwa w obliczu nowych wyzwań i zagrożeń. Ważną kwestią pozostaje skuteczna polityka państwa w sferze informacyjnej, w szczególności proukraińska narracja, będąca platformą współdziałania instytucji państwowych i obywatelskich w zakresie przeciwstawienia się rosyjskiej agresji w wymiarze nie tylko militarnym, ale także ideologicznym, kulturowym i wyznaniowym. Podstawowym zadaniem jest powstrzymanie rasyzmu jako ideologii zagrażającej egzystencjalnym postawom państwa i narodu ukraińskiego. Trudna sytuacja Ukrainy wymusza stawianie na pierwszym planie kwestii bezpieczeństwa. W najbliższej perspektywie Ukraińców będzie łączyła idea przeciwstawienia się ideologii „ruskiego miru” oraz rasyzmowi, która nie polega jedynie na obronie przed wrogiem zewnętrznym, ale przede wszystkim na filozofii budowania odporności na poziomie państwa i społeczeństwa. Zwycięstwo w wojnie z Rosją przyczyni się do powrotu Ukrainy do europejskiej przestrzeni historycznej, politycznej i kulturowo-cywilizacyjnej. Obrona wartości demokratycznych pozwoli także na rozwój w powojennej Ukrainie wolnych i niezależnych mediów. Istotne jest również to, że media ukraińskie w warunkach rosyjskiej agresji wykazały wystarczającą odporność na wewnętrzne i zewnętrzne wstrząsy oraz podjęły skuteczną walkę z propagandą i dezinformacją wroga. Pomimo niesprzyjających warunków i poważnego zagrożenia ukraiński rynek medialny zachował względną spójność i całość, kształtując poczucie jedności i solidarności w walce z rosyjskim najeźdźcą.

Marcin Orzechowski

Wojna informacyjna jako element dekonstrukcji państwowości Ukrainy. Specyfika i obszary oddziaływania

Information warfare as an element of the deconstruction of the statehood of Ukraine. Specifics and areas of influence

Abstract: The article is devoted to analysing the significance of Russia's use of information as an element of warfare in the process of deconstructing Ukraine's statehood. The author's thesis is that the Russian-speaking linguistic space is an enabling factor for successful influence operations. At the same time, it is a convenient media and information space, susceptible to Russian propaganda. The area of the former USSR (including Ukraine) is, moreover, well recognised and penetrated with the help of influence agents drawn from a multitude of Russian diaspora organizations. The biggest threat from Ukraine's point of view is the intensification of various Kremlin military or political provocations that would justify the narrative according to which Russia was attacked. In such a case, the feeling of an "unwanted" aggression war could be transformed into a feeling of a defensive war, and an accompanying mobilization of society.

Uwagi wprowadzające

Tematem niniejszego artykułu jest analiza oddziaływań Rosji w sferze informacyjnej, stanowiącej element mający wpływ na proces dekonstrukcji państwowości Ukrainy. Działania w tej sferze mają charakter stały, podlegają jednak pewnym usprawnieniom i modyfikacjom w zależności od okoliczności i potrzeb. Działania te, z jednej strony,

są zbiorem instrumentów socjotechnicznych, opartych na specyfice systemu politycznego obejmującego czasy zarówno carskie, bolszewickie, komunistyczne, jak i współczesne – określane niekiedy „putinizmem”¹ – z drugiej zaś, stanowią efekt oddziaływania opartego na sowieckim dorobku specpropagandy, jako swoistej „interdyscyplinarnej nauce stosowanej”². Należy przypomnieć, że teoria wojen informacyjnych ma w Rosji długą tradycję. Wywodzi się bezpośrednio z teorii specpropagandy, która jako przedmiot akademicki została wprowadzona w 1942 r. w Wojskowym Instytucie Języków Obcych³. Specpropaganda ma w dzisiejszych czasach odpowiednio dobrany targeting, przekaz dostosowany do treści, skierowany nie tylko do starszego pokolenia – często odczuwającego nostalgię za czasami sowieckimi i dawną potęgą imperialnej Rosji – ale także do ludzi młodych. W przeprowadzonym na potrzeby niniejszego artykułu wywodzie uwaga zostanie skoncentrowana na analizie obszarów oddziaływań rosyjskich przekazów propagandowych oraz instrumentarium służącemu przekazowi odpowiednio przygotowanych treści. O ile manipulacja i dezinformacja są narzędziami „sprawdzonymi” w długotrwałej praktyce historycznej, o tyle trolling i fake newsy to już współczesniona wersja instrumentarium stanowiącego swoisty „ekosystem” dezinformacyjny.

---

¹ Putinizm jest definiowany jako rodzaj ustroju obejmującego przestrzeń polityczną, ekonomiczną i społeczną w Federacji Rosyjskiej. Charakteryzuje się silnym skupieniem władzy politycznej i ekonomicznej w rękach tzw. „siłowników”, czyli byłych i obecnych funkcjonariuszy służb mundurowych i specjalnych, głównie Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Zob. szerzej: R. Rahn, *From Communism to Putinism*, „The Brussels Journal. The Voice of Conservatives in Europe”, 21.09.2007, <https://www.brusselsjournal.com/node/2501> [18.04.2023].

² A. Włodkowska-Bagan, *Rosyjska ofensywa propagandowa. Casus Ukrainy*, „Studia Politologiczne” 2018, vol. 49, s. 111.

³ Placówka ta została przekształcona w Wydział Informacji Wojskowej i Języków Obcych Wojskowego Instytutu Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej i kształci specjalistów w zakresie m.in. wielopoziomowej analizy informacji oraz monitoringu i opracowywania informacji wojskowej. Zob. szerzej: J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, „Punkt Widzenia”, OSW, nr 42, Warszawa 2014, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/anatomia_rosyjskiej_wojny_informacyjnej.pdf [23.05.2023].

Data 24 lutego 2022 r. oznacza nie tylko początek pełnowymiarowej agresji militarnej na terytorium Ukrainy, ale również kolejną ofensywę na froncie wojny informacyjnej. Oczywiście było, że „wsparcie informacyjne” ofensywy militarnej miało wzmocnić zarówno przekonanie o „nieuchronności” powrotu Ukrainy w orbitę rosyjskich wpływów, jak i presję na jej władze i obywateli, by przyjęli rozwiązania ustrojowe proponowane przez Federację Rosyjską. Propagandowy przekaz wymierzony w Ukrainę rozpoczął się na długo przed 24 lutego 2022 r. Rosyjskie operacje informacyjne próbowały uzasadniać wojnę na Ukrainie, usiłując zaprzeczać jednocześnie odpowiedzialności za potencjalne rozpoczęcie inwazji. Już po wybuchu wojny Rosja kontynuowała strategię wybielania swoich działań, choć na tym nie przestała. Wraz z rozpoczęciem ataku na siłę przybrały komunikaty, które miały na celu osłabienie morale Ukraińców i złamanie ich woli. W konsekwencji Ukraina miała się poddać, co oznaczałoby, że uległa warunkom gry dyktowanym przez Kreml.

W rosyjskich realiach „demokracji sterowanej”⁴, czy też demokracji opancerzonej⁵, w większości przypadków tradycyjnych mediów (telewizja, radio, gazety) techniki propagandowe nie napotykają większych przeszkód. Wiadomości, które się w nich pojawiają, są moderowane przez specjalistów od technologii politycznych, którzy decydują, jakie informacje są użyteczne dla osiągnięcia określonych celów, a jakie należy blokować jako szkodliwe. Z kolei w mediach społecznościowych użytkownicy sami mogą tworzyć informacje. W praktyce oznacza to szerokie spektrum możliwości kontroli procesu generowania, a przede wszystkim dystrybucji odpowiednio spreparowanego przekazu. Ważne jest, aby w procesie dystrybucji treści „angażować” innych użytkowników social mediów, którzy mogą pełnić rolę agentów wpływu, zarówno

---

⁴ A. Rogiński, *Prawo do samookreślenia: obrońcy praw człowieka i władza we współczesnej Rosji*, [w:] *Imperium Putina*, W. Konończuk (red.), Warszawa 2007, s. 85-102.

⁵ R. Backer, J. Rak, *Trajektoria trwania opancerzonych demokracji*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 41, nr 3, Wrocław 2019.

świadomych, jak i nieświadomych, określanych niekiedy „pożytecznymi idiotami”. Ich główne zadanie polega na tym, aby poprzez swój przekaz wpływali na zwiększenie częstotliwości interakcyjnej innych użytkowników, a tym samym – „pozyskiwali” kolejnych „dystrybutorów informacyjnych”, którzy będą dalej rozpowszechniać konkretną informację. Ilość oraz częstotliwość dystrybuowanych przez Rosję fałszywych narracji, teorii spiskowych i zmanipulowanych sygnałów ma również na celu wytworzenie swoistej „toksycznej chmury dezinformacyjnej”, w której nieświadomy odbiorca treści traci orientację i przyjmuje postawę inercyjną – jedynie w kontekście bierności interpretacyjnej odczytanego komunikatu. Pożądane jest natomiast, jak już wspomniano wcześniej, przekazanie owej informacji dalej.

Specyfika rosyjskiej walki informacyjnej – wymiar historyczno-geopolityczny

Rosyjska teoria wojen informacyjnych została stworzona jako rodzaj przeciwwagi wobec zachodnich koncepcji wojen nowej generacji, co w dwubiegunowym systemie stosunków międzynarodowych nie było niczym nadzwyczajnym. Rywalizacja bloku wschodniego z Zachodem dotyczyła nie tylko budowania potęgi nuklearnej, ale także konfrontacji w przestrzeni informacyjnej. Toczące się obecnie „batalie informacyjne” wyraźnie nawiązują do prowadzonych w czasach ZSRR wojen psychologicznych i wypróbowanych już wówczas technik wywierania wpływu i sterowania społecznego, jednakże z powiększającym się stale arsenałem dostępnych środków i instrumentów.

Rosyjska wojna informacyjno-psychologiczna z Ukrainą trwa nieprzerwanie od lat. Nie należy zapominać, że antyukraińska narracja pojawiała się z mniejszym bądź większym natężeniem niemalże od

momentu uzyskania niepodległości przez to państwo⁶. Po pomarańczowej rewolucji stała się wojną przeciwko „pomarańczowej dżumie”, a wszelkie aktywności w sferze informacyjnej i propagandowej miały na celu wsparcie zaplecza politycznego Wiktora Janukowycza, aż do jego zwycięstwa w wyborach prezydenckich w 2010 r. Powstanie Fundacji „Russkij Mir” w 2007 r. dało początek konceptualizacji tzw. doktryny Putina, która w sposób szczególny podbudowywała propagandową narrację o konieczności wzmocnienia Eurazji jako gigantycznej strefy wpływów Rosji, z Moskwą jako centrum. Ów „russkij mir” przedstawiany był w licznych wypowiedziach Władimira Putina jako wspólnota ludzi mówiących po rosyjsku, identyfikujących się z religią i kulturą prawosławną oraz odwołujących się do wspólnych wartości, bez względu na obywatelstwo i pochodzenie etniczne⁷.

Definicja pojęcia „wojna informacyjna” stosowana w Rosji określa to zjawisko jako oddziaływanie na masową świadomość przy wykorzystaniu różnorodnych sposobów kontroli nad zasobami informacyjnymi, ale używane jest też w charakterze „broni informacyjnej”. Ten

---

⁶ W taki właśnie sposób na początku lat 90. państwowość ukraińską określał chociażby Andranik Migranian: „Ukraina to luźna, sztuczna, heterogeniczna formacja etnopolityczna, pozbawiona realnych szans na utworzenie własnej państwowości i charakteryzująca się stałym pogarszaniem się sytuacji społecznej i ekonomicznej, co będzie skutkowało procesami rozpadu tej formacji wzdłuż linii etnoregionalnych i postawi władze ukraińskie przed dylematem: albo – w celu zachowania terytorialnej integralności Ukrainy – dążyć do ścisłej ekonomicznej, politycznej i wojskowej współpracy i integracji z Rosją, bezpośrednio lub w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw, albo w rezultacie innego wyboru nastąpi rozpad Ukrainy na kilka części oraz możliwy wybuch wojny domowej między regionami. W każdym przypadku Rosja bez potrzeby stosowania bezpośredniej presji [...] będzie w stanie na powrót włączyć Ukrainę w orbitę swoich interesów. [...] Najlepszym rozwiązaniem dla Rosji jest przyjęcie strategii opartej na założeniu, że Ukraina nie będzie zdolna do zbudowania własnej państwowości w okresie najbliższych kilku lat bez ścisłej integracji z Federacją Rosyjską, w takiej czy innej formie, w sferze politycznej, ekonomicznej i wojskowej”. Zob. szerzej: B. Litera, *The Kozyrev Doctrine – a Russian Variation on the Monroe Doctrine*, „Perspectives”, no. 4 (winter 94/95), s. 45-52, <https://www.jstor.org/stable/23615773> [21.05.2023]; zob. także: M. Orzechowski, *Od realnego pragmatyzmu do neoimperialnego ekspansjonizmu. Ewolucja strategii politycznej Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy*, Szczecin 2015, s. 7-8.

⁷ M. Menkiszak, *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, „Komментарze OSW”, 27.03.2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-27/doktryna-putina-tworzenie-koncepcyjnych-podstaw-rosyjskiej> [22.05.2023].

sposób ujęcia definicyjnego skłania do wysunięcia wniosku, że mamy do czynienia ze swoistym „przemieszczeniem” działań o charakterze militarnym i pozamilitarnym oraz technologicznym (cyberprzestrzeń), a także działań o charakterze społecznym (przestrzeń informacyjna)⁸.

Walka informacyjna i sieciowa⁹ oraz skrajne jej formy – wojny informacyjno-psychologiczne i sieciowe – są środkiem służącym osiągnięciu celów państwa w polityce międzynarodowej, regionalnej i wewnętrznej, a także zapewnieniu jego geopolitycznej przewagi¹⁰. Stąd też nie do przecenienia jest aktywność takich osób, jak chociażby Aleksander Dugin, Igor Panarin czy też Andriej Marczukow. Zasługą czołowych przedstawicieli myśli geopolitycznej jest, z jednej strony, spopularyzowanie tej problematyki, z drugiej – osobisty udział w prowadzonych wojnach informacyjnych w charakterze liderów opinii¹¹.

Aneksja Krymu i federalizacja Donbasu dobitnie pokazały siłę oddziaływania rosyjskiej propagandy, szczególnie w kontekście konieczności likwidacji państwowości, a przede wszystkim wszelkich przejawów nacjonalizmu ukraińskiego, od 2014 r. coraz częściej utożsamianego z faszyzmem. Kwestie te poruszali w swoich pracach zarówno Dugin, jak i Marczukow. Pierwszy z wymienionych w publikacji *Zasady polemiki w wrogiem wewnętrznym* wizualizował w sposób dychotomiczny dwa obozy, które znalazły się po przeciwnych stronach w wojnie informacyjnej¹². Ową dychotomię ilustrują poniższe zestawienia:

---

⁸ J. Darczeńska, op. cit.

⁹ Termin „wojna sieciowa” w rosyjskojęzycznej terminologii oznacza „zaplanowane na Zachodzie sztuczne procesy, których celem jest destabilizacja całych regionów obszaru b. ZSRR”, „demonstracja rosyjskiej państwowości”, ale także „najbardziej niebezpieczna społecznie forma pojedynków wywiadów”. Zob. szerzej: А. Дугин, *Геополитика постмодерна*, https://propagandahistory.ru/books/Aleksandr-Dugin_Geopolitika-postmoderna/35 [15.05.2023].

¹⁰ А. Дугин, *Евразийский проект и его украинская проблема*, <https://blogs.korrespondent.net/blog/2377/3217563-evrazijskiy-proekt-y-eho-ukraynskaia-problema> [15.05.2023].

¹¹ J. Darczeńska, op. cit.

¹² А. Дугин, *Украина: моя война [Геополитический дневник], Правила полемики с внутренним врагом*, <https://history.wikireading.ru/241403> [28.05.2023].

Tab. 1. Kluczowe elementy polemiki propagandowej wg Aleksandra Dugina

МY (Rosjanie i patrioci) Обóz patriotyczny	ONI (liberałowie i „westernowcy”, ros. Западники) Обóz liberalno-zachodni
Rosyjski Krym	Wolny Krym (od Rosji)
Rosyjska Ukraina	Wolna Ukraina (od wpływów Rosji)
Putin – rosyjski przywódca idealny	Putin – autokrata
Wojna jako skrajny i ostateczny środek realizacji NASZYCH celów	Sprzeciw wobec agresji w jakiegokolwiek formie
Z nami jest BÓG	Z nimi jest SZATAN

Źródło: opracowanie własne na podstawie: А. Дугин, *Украина: моя война [Геополитический дневник], Правила полемики с внутренним врагом*, <https://history.wikireading.ru/241403>.

Tab. 2. Przykładowy zestaw „synonimów symetrycznych” wykorzystywanych w „wojnie informacyjnej”

МY (Rosjanie i patrioci) Обóz patriotyczny	ONI (liberałowie i „westernowcy”, ros. Западники) Обóz liberalno-zachodni
stalinowcy, raszyści, komuniści ↔ szpiedzy, zdrajcy, agenci USA	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: А. Дугин, *Украина: моя война [Геополитический дневник], Правила полемики с внутренним врагом*, <https://history.wikireading.ru/241403>.

Z kolei koncepcje strategii walki informacyjnej Marczukowa miały na celu pobudzenie rosyjskiej tożsamości na południowo-wschodniej Ukrainie poprzez uruchomienie potężnej aparatury propagandowej, zaangażowanie czołowych mediów, zablokowanie przekazu konkurencyjnego oraz aktywizację „agitatorów”, którzy mieliby się zająć „pracą w terenie”, skoncentrowanych w swych działaniach na najbardziej atrakcyjnych aspektach „rosyjskości”¹³. Dlatego też scalenie z Rosją i wejście w skład nowego „rosyjskiego świata” byłoby ostatnim etapem konsolidacji „ruskiej” mentalności ludności zamieszkującej tereny Donbasu¹⁴.

¹³ J. Darczewska, op. cit.

¹⁴ M. Orzechowski, op. cit., s. 155-156.

Matryce wpływu rosyjskiej dezinformacji

Jak już zasygnalizowano wcześniej, skuteczna implementacja wszelkiego rodzaju projektów geopolitycznych jest nierozzerwalnie związana z uzyskaniem dominującej pozycji w wojnach informacyjnych, dlatego też zakres znaczeniowy treści przygotowanych na użytek propagandowy powinien być zogniskowany na kilku głównych obszarach oddziaływania¹⁵. Owa dominacja może zostać osiągnięta m.in. poprzez wytwarzanie tzw. „szumu informacyjnego”, który ma na celu intensyfikację przekazu o bardzo zbliżonej treści w wielu różnych „kanałach dystrybucyjnych”.

Coraz popularniejszym terminem są tzw. „matryce wpływu”¹⁶, czyli obszary propagandowego oddziaływania rosyjskiej dezinformacji. Można je podzielić na krąg wewnętrzny – według Rosjan odnoszący się do całej przestrzeni postradzieckiej, a także do państw byłego bloku wschodniego, oraz zewnętrzny – skierowany do szeroko pojętego Zachodu, stanowiącego w rosyjskiej doktrynie informacyjnej egzemplifikację wszystkiego, co złe i zdegenerowane. Sprzężenia zwrotne zachodzące między tymi dwoma obszarami oddziaływania stanowią kluczowy element dezinformacyjno-propagandowy, uderzający przede wszystkim w sojusze państw zachodnich (NATO i UE). Oczywiście należy zaznaczyć, że ów podział ma charakter uproszczony, tak naprawdę matryce wpływu są przygotowywane dla bardzo konkretnych obszarów oddziaływań. Niekiedy obszary te „pokrywają się” z granicami państw, bywa też tak, że mamy do czynienia z „mikrotargetingiem dezinformacyjnym”, skierowanym do bardzo precyzyjnie dobranych odbiorców. Mikrotargeting dezinformacyjny jest oparty na zasadach

---

¹⁵ И. Панарин, *Информационная война и геополитика*, <http://www.e-reading.club/book.php?book=123890> [15.01.2016].

¹⁶ Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, *System komunikacji strategicznej w zwalczaniu dezinformacji*, [w:] *Raport: zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej. Państwo, społeczeństwo, polityka, biznes*, NASK Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019, s. 8-9, <https://cyberpolicy.nask.pl/raport-zjawisko-dezinformacji-w-dobie-rewolucji-cyfrowej-panstwo-spolczenstwo-polityka-biznes/> [24.05.2023].

charakterystycznych dla mikrotargetingu politycznego, techniki wykorzystywanej na portalach społecznościowych, przeważnie na Facebooku, polegającej na analizie informacji dotyczącej wszelkich rodzajów aktywności internautów w sieci pod kątem przygotowania dla wyselekcjonowanych odbiorców przekazów będących de facto reklamą polityczną¹⁷. Przy zastosowaniu odpowiednich algorytmów możliwe jest pozyskanie takiej informacji, która pozwoli dokładnie określić nie tylko pochodzenie etniczne użytkowników kont w social mediach, ale również wyznanie, poglądy polityczne i preferencje seksualne, a nawet wygląd, poziom inteligencji czy rodzaj zainteresowań¹⁸.

Jednym z największych niebezpieczeństw mikrotargetowania politycznego jest możliwość wpływania na opinię polityczną wyborcy i w konsekwencji na podjęcie przez niego decyzji dotyczącej wyboru zarówno określonego kandydata, jak i partii politycznej. Obecnie przygotowywana dezinformacja charakteryzuje się różnorodnością stosowanych form, takich jak wroga propaganda, dywersja ideologiczna, trolling czy też celowe moderowanie dyskusji na forach oraz w mediach społecznościowych tak, aby w zawołowany sposób przekazać pewne treści lub uwiarygodnić określone stanowisko czy działanie. Właśnie temu mają służyć wspomniane już „matryce wpływu”. Analizą matryc wpływu dotyczących treści skierowanych do polskich internautów zajęli się m.in. eksperci Biura Bezpieczeństwa Narodowe-

---

¹⁷ P. Aagaard, S. Marthedal, *Political microtargeting: Towards a pragmatic approach*, „Internet Policy Review” 2023, vol. 12, issue 1, <https://policyreview.info/articles/analysis/political-microtargeting-towards-pragmatic-approach> [30.05.2023].

¹⁸ Jednym z twórców takiego algorytmu, który niezwykle precyzyjnie opisuje model osobowości każdego użytkownika mediów społecznościowych na podstawie jego aktywności w sieci, jest dr Michał Kosiński, psycholog i data scientist, pracownik Stanford University. Metodologia badania społecznego dr Kosińskiego jest niezwykle precyzyjna i skuteczna. Z jego prac korzystał m.in. sztab wyborczy Donalda Trumpa podczas wyborów prezydenckich w 2016 r. – zob. szerzej: S. Levy, *Facebook: The Inside Story*, Chapter 16: Clown Show, <https://www.michalkosinski.com/clown-show> [30.05.2023].

go. Poniższe zestawienie ilustruje główne matryce wpływu stosowane przez Rosję oraz zakres treściowy, dostosowany do polskiej specyfiki:

Tab. 3. Matryce wpływu rosyjskiej propagandy i dezinformacji a polska „specyfika odbiorcza”

Lp.	Matryca	Zakres treściowy	Potencjalni odbiorcy
1.	semicka	roszczenia żydowskie uległość władz wobec „żydowskiego lobby” słabość polskich władz	osoby o poglądach antysemitycznych
2.	geopolityczna	Amerycanie wykorzystując „największą tragedię geopolityczną XX wieku”, czyli rozpad ZSRR, destabilizują sytuację na wschodzie Europy; Stany Zjednoczone poprzez ekspansję NATO zagrażają strategicznym interesom Federacji Rosyjskiej, która „musi się bronić”	przeciwnicy amerykańskiego internacjonalizmu
3.	spiskowa	podważanie wiarygodności urzędów, służb, Kościoła, grup zawodowych, sądów czy służby zdrowia	grupa docelowa dobierana w zależności od sytuacji wewnętrznej, np. antyszczepionkowcy, anarchiści
4.	ukraińska	rzeź wołyńska roszczeniowość ukraińskich uchodźców gloryfikacja Stepana Bandery postępująca „ukrainizacja” Polski – „ukropol”	politycy, historycy i inne osoby publiczne kontestujące możliwość „pojednania historycznego” Polski i Ukrainy potomkowie osób mieszkających na Wołyniu w latach 40. XX w.
5.	religijna	„zdegenerowany Zachód” versus „konserwatywny Wschód”	osoby religijne, przeciwnie laicyzacji społeczno-politycznej
6.	słowianofilska	bliskość kulturowa narodów słowiańskich „wyższość” cywilizacyjna Słowian Wschodnich	„turbosłowianie” i zwolennicy koncepcji „Wielkiej Lechii”
7.	eurazjatycka	„duginizm” (neoeurazjanizm geopolityczny) – liberalizm jako ostatnia ideologia „totalitarna”	zwolennicy teorii geopolitycznych Aleksandra Dugina
8.	suwerennościowa	udział w „sojuszach zachodnich” osłabieniem suwerenności Polski Stany Zjednoczone – żandarmem świata	zwolennicy opuszczenia przez Polskę Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej środowiska narodowo-radykalne i skrajnie prawicowe zwolennicy szeroko pojętego antyamerykanizmu

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raport: zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej. Państwo, społeczeństwo, polityka, biznes*, NASK Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019.

Reasumując, „matryce wpływu” stanowią szerokie spektrum oddziaływania, dostosowane do specyfiki państw, społeczeństw i konkretnych grup docelowych, w celu wypaczenia prawdy, wzbudzenia nieufności oraz wzmocnienia wątpliwości, co wyraźnie ilustruje powyższe zestawienie.

Strategia tworzenia „prorosyjskiej narracji” poprzez wykorzystanie „matryc wpływu” ma na celu¹⁹:

- wspieranie środowisk politycznych, społecznych, kulturalnych sprzyjających Rosji;
- docieranie do ugrupowań i ich zwolenników krytycznie nastawionych do współpracy z USA i NATO oraz wzmocnianie ich argumentacji;
- inspirowanie i wspieranie radykalnych, populistycznych, eurosceptycznych, a także separatystycznych partii i ruchów politycznych w Polsce i innych krajach europejskich;
- budowanie zaplecza społecznego, politycznego i intelektualnego, stanowiącego potencjalną „agencję wpływu”.

Ukraina jako obszar oddziaływań rosyjskiej wojny informacyjnej – strategii implementacji

W przypadku Ukrainy Władimir Putin wypowiedział się w sposób dość jednoznaczny i podkreślał z całą stanowczością potrzebę, a nawet konieczność obrony przez Federację Rosyjską szczególnie osób rosyjskojęzycznych zamieszkujących to państwo: „Na Ukrainie mieszkają i będą mieszkać miliony ludzi rosyjskich, obywateli rosyjskojęzycznych, i Rosja będzie zawsze chronić ich interesy środkami politycznymi

---

¹⁹ Zob. szerzej: J. Darczewska, P. Żochowski, *Nie tylko dezinformacja – przyczynek do analizy rosyjskiego zagrożenia*, [w:] *Raport: zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej...*, s. 50, <https://cyberpolicy.nask.pl/raport-zjawisko-dezinformacji-w-dobie-rewolucji-cyfrowej-panstwo-spolenczenstwo-polityka-biznes/> [24.05.2023].

mi, dyplomatycznymi i prawnymi”²⁰. Spore kontrowersje wzbudziła wypowiedź rosyjskiego prezydenta, który w czasie konferencji prasowej 4 marca 2014 r. zasugerował, że niebezpieczna wydaje się teza mówiąca, iż być może należy uznać, że dotychczasowe państwo ukraińskie przestało istnieć, a wszelkie podpisane z nim porozumienia są nieważne²¹. Podważanie prawa Ukrainy do samostanowienia to fundamentalny składnik informacyjnego komponentu w procesie dekonstrukcji państwowości. W trakcie wojny za cel najłatwiej było obrać prezydenta Zełenskigo, który stał się przywódcą narodu ukraińskiego²². Rosja nieustannie podejmowała próby dyskredytowania głowy ukraińskiego państwa. Wykorzystując historie o „nazistach”, amerykańskich laboratoriach” czy konstruowaniu przez Ukraińców „brudnej” bomby, rosyjscy propagandyści przygotowali grunt pod uzasadnienie swojej agresji 24 lutego 2022 r. Celem nadrzędnym stały się próby podważania międzynarodowego wsparcia oraz wywarcie psychologicznego wpływu na ukraińskie społeczeństwo. Trzy główne obszary rosyjskich operacji wpływu obejmowały:

- psychologiczny wpływ na społeczeństwo ukraińskie (brak perspektyw, alternatyw wobec Rosji);
- demoralizację i demonizację ukraińskich żołnierzy;
- manipulacje informacji, podkreślające „sukcesy” wojsk rosyjskich.

Z kolei w kontekście omówionych w poprzedniej części uwarunkowań historyczno-geopolitycznych katalog rosyjskich działań operacyjnych obejmował:

---

²⁰ Cyt. za: M. Menkiszak, op. cit.

²¹ W sposób szczególny wypowiedź tę należałoby odnieść do traktatu z 1997 r. uznającego integralność terytorialną Ukrainy, *Владимир Путин ответил на вопросы журналистов о ситуации на Украине*, <http://kremlin.ru/transcripts/20366> [9.05.2023].

²² *Volodymyr Zelenskyy's Presidency and the Impact of the Russian-Ukraine War*, A. Reichardt, T. Stępniewski (eds.), „IEŚ Policy Papers” 2022, no. 8, ss. 66.

- umacnianie wspomnianego stereotypu propagandowego określającego Ukraińców jako „pomarańczową dżumę”, „banderowców”, „chachły” i „ukropy”;
- tworzenie i multiplikowanie tzw. „informacji pożądaných”, odnoszących się m.in. do konieczności obrony ludności rosyjskojęzycznej przed „ukraińskimi nazistami”;
- wzmacnianie emocjonalnego pobudzenia i odwołania do spuścizny historycznej rosyjskiego imperium – walka z nazizmem, walka ze złym i zdegenerowanym Zachodem, walka z wszechobecną rusofobią, obrona ojczyzny jak w czasie „wielkiej wojny ojczyźnianej”;
- zasada zrozumiałości, w myśl której przekaz ma być maksymalnie uproszczony, w czarno-białych barwach, a proces skonstruowania przygotowanej propagandowej tezy z kreowanymi mitami politycznymi oparty na synonimach, np. banderowcy – faszystom, Majdan – chaos itp.).

W przekazach informacyjnych działania Rosji przedstawiane były jako ochrona własnego terytorium przed agresją Zachodu. Opinia publiczna w państwach europejskich została postawiona przed swoistym dylematem: albo „rosyjska dominacja na obszarze postradzieckim”, albo „globalny Majdan”, czyli totalny chaos. W obszarze narracji przygotowanej na użytek przekazu kierowanego do rosyjskojęzycznych odbiorców trwała agitacja w swoistym plebiscycie propagandowym: czy Krym ma być kolejnym amerykańskim stanem, czy podmiotem Federacji Rosyjskiej. Podczas operacji krymskiej głównym sprzymierzeńcem była diaspora rosyjskojęzyczna, która zachowała więzi kulturowe i emocjonalne z Rosją, co umożliwiło realizację operacji wpływu przeprowadzonych przed i po referendum aneksyjnym²³.

---

²³ M. Marek, *Operacja Ukraina. Kampanie dezinformacyjne, narracje, sposoby działania rosyjskich ośrodków propagandowych przeciwko państwu ukraińskiemu w okresie 2013-2019*, Warszawa 2020, s. 28-37.

Przekaz ten wzmacniano dodatkowo podkreślaniem prób wpływu na procesy zachodzące w Rosji i na obszarze postradzieckim. Dlatego też w wymiarze zewnętrznym „infoagresja” skierowana była głównie przeciwko geopolitycznym przeciwnikom, w pierwszej kolejności Stanom Zjednoczonym oraz NATO. Była ona stosunkowo łatwa do identyfikacji m.in. pod względem języka przesyconego kontekstem emocjonalnym i oceniającym, treści zgodnych z oficjalną propagandą Kremla oraz wspomnianej już funkcji dyskredytującej przeciwnika. Stosowano także tzw. „strategię 4D”, czyli dismiss (odrzuć, zaprzeczenie), distort (zniekształć), distract (odwracanie uwagi) oraz dismay (zastraszenie)²⁴.

Oprócz wyżej wymienionych elementów rosyjskiej dezinformacji, niezwykle ważnym wskaźnikiem skuteczności oraz kluczem do jej efektywnego działania było uruchomienie procesu informacyjnego na kilku poziomach jednocześnie. Jest to tzw. „strategia matryoszek”, określenie nawiązujące do znanych rosyjskich lalek – wkładanych jedna w drugą. Podobny charakter ma ekosystem rosyjskiego agitpropu (neologizm pochodzący z połączenia słów „agitacja” i „propaganda”)²⁵. Składa się on bowiem z nakładających się na siebie elementów i może stanowić jedną całość, ale też każdy z nich może spełniać określoną rolę samodzielnie:

- oficjalne komunikaty rządowe – wydawane przez ośrodki decyzyjne systemu politycznego Rosji. Ich celem jest kreowanie oficjalnej linii propagandowej w zależności od potrzeb i wydawanie na ich podstawie wiążących decyzji;
- informacje finansowane przez ośrodki państwowe – komunikaty wydawane przez podporządkowane władzy agencje prasowe

---

²⁴ M. Snegovaya, *Putin's Information Warfare in Ukraine. Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare*, Russia Report I, Institute for the Study of War, September 2015, s. 13.

²⁵ A. Majchrzak, *W krainie kolorowych matryoszek – jak działa rosyjska dezinformacja?*, Demagog, 5.05.2022, https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/w-krainie-kolorowych-matryoszek-jak-dziala-rosyjska-dezinformacja/ [22.04.2023].

i media, które powielają przekaz i przedstawiają go szerszej opinii publicznej w Rosji i na świecie, także za pośrednictwem mediów społecznościowych;

- zastępcze źródła (nieformalne ośrodki wpływu) – służą rozpowszechnianiu dezinformacji na szerszą skalę z wykorzystaniem osób z pozoru niezależnych od rosyjskich mechanizmów państwowych (np. blogerów, influencerów). W efekcie poszczególne informacje mogą zyskiwać większą wiarygodność w różnych zakątkach świata wśród bardzo zróżnicowanych odbiorców;
- zbrojenie mediów społecznościowych – filar skupiony na masowości przekazu, „wtłaczaniu” treści do świadomości i przekonywaniu jak największej liczby użytkowników do rosyjskiej racji stanu oraz agresywizacji debaty publicznej z wymierzaniem jej m.in. przeciwko podmiotom niesprzyjającym rosyjskiej linii propagandowej. Ten filar jest nastawiony szczególnie na potencjalnych „odbiorców” w innych państwach, jest on powiązany z konstruowaniem omawianych wcześniej „matryc wpływu” dostosowanych do specyfiki państwa lub grupy społecznej, do której ma być skierowany zintensyfikowany przekaz;
- dezinformacja wykorzystująca cyberprzestrzeń – m.in. przejmowanie określonych źródeł i podszywanie się pod nie w celu fabrykowania tych, które można wykorzystywać do uzasadnienia działań podejmowanych przez rosyjskie ośrodki decyzyjne²⁶. W tym filarze szczególną rolę odgrywają aktywiści zakładający fejkowe konta na portalach społecznościowych i rozpowszechniający zmanipulowane treści.

Analizując „strategię matryoszki”, nie sposób nie dostrzec analogii poszczególnych filarów przy tworzeniu modelu RESIST. Jest to stworzony w Wielkiej Brytanii jeszcze w 2018 r. system przeciwdziałania

---

²⁶ Ibidem.

dezinformacji i prowadzenia komunikacji strategicznej. Jego opracowanie stanowiło odpowiedź na otrucie byłego rosyjskiego szpiega Siergieja Skripala oraz jego córki przy użyciu broni chemicznej. Autorzy opracowujący model RESIST podjęli również próbę zdefiniowania dezinformacji rozumianej jako celowe tworzenie i rozpowszechnianie fałszywych bądź zmanipulowanych informacji, służących oszukaniu lub wprowadzeniu w błąd odbiorców. Celem jest uzyskanie korzyści politycznych, osobistych lub finansowych²⁷. Na tym etapie należy określić cel dezinformacji, potencjalnych aktorów, ich motywacje oraz zastosowane techniki dla osiągnięcia jak największego wpływu. Podstawowe zasady stosowane przy kampaniach dezinformacyjnych prezentuje poniższa tabela:

Tab. 4. Proces rozpoznawania dezinformacji

F	FABRICATION	Manipulacja treścią: fałszywy dokument lub zdjęcie
I	IDENTIFY	Ukryte lub fałszywe źródło informacji: fałszywe konto w social mediach lub oszust
R	RHETORIC	Złośliwe lub fałszywe argumenty: trolle prowokujące użytkowników w czasie dyskusji
S	SYMBOLISM	Tendencyjne wykorzystanie jednego wydarzenia na potrzeby prowadzonej narracji
T	TECHNOLOGY	Wykorzystanie technologicznych rozwiązań: boty powielające fałszywe informacje

Źródło: R. Babraj, *Przeciwdziałanie dezinformacji – analiza brytyjskiego modelu RESIST*, „Cyber Policy”, NASK, 27.04.2020, <https://cyberpolicy.nask.pl/przeciwdzialanie-dezinformacji-analiza-brytyjskiego-modelu-resist/>.

Uwagi podsumowujące

Rosyjska dezinformacja i propaganda pozostają ważnym elementem „wspierającym” działania w polityce wewnętrznej i zagranicznej tego państwa. W trakcie trwającej wojny na terytorium Ukrainy jest on

²⁷ R. Babraj, *Przeciwdziałanie dezinformacji – analiza brytyjskiego modelu RESIST*, „Cyber Policy”, NASK, 27.04.2020, <https://cyberpolicy.nask.pl/przeciwdzialanie-dezinformacji-analiza-brytyjskiego-modelu-resist/> [29.04.2023].

immanentną częścią składową szeroko zakrojonego procesu dekonstrukcji państwowości Ukrainy, połączonego z eksterminacją ludności cywilnej. Działania reżimu w infosferze to proces stały i ciągły, podlegający pewnym modyfikacjom i usprawnieniom w zależności od zmieniającej się sytuacji oraz przede wszystkim od adresata przekazu. W procesie zarządzania operacjami informacyjnymi możemy wyróżnić następujące etapy:

- prognozowanie i planowanie,
- organizacja i stymulowanie,
- sprzężenie zwrotne (informacja zwrotna),
- korygowanie operacji,
- kontrola wykonania²⁸.

Mamy do czynienia zatem z bardzo mocno usystematyzowanym procesem, który dzięki rosnącym możliwościom przepływu informacji w mediach społecznościowych jest bardzo groźną bronią „niemilitarną” w konfrontacji z wrogiem, prawdziwym bądź też wyimaginowanym. Należy pamiętać, że systematyczne oddziaływanie propagandy na społeczeństwo w duchu wielkoruskiego imperializmu oraz zagrożenia ze strony Zachodu umocniły „syndrom oblężonej twierdzy” – przekonanie, że ekspansja jest warunkiem *sine qua non* mocarstwowej Rosji, gdyż w przeciwnym razie nastąpi upadek państwa i zagłada narodu. Tylko odbudowa potęgi imperialnej gwarantuje zapewnienie „należnego” Rosji miejsca w świecie. Nurty przepływu informacji i opinii przeciwnych propagandzie Kremla w dalszym ciągu będą się koncentrować na konieczności wyzwolenia społeczeństwa ukraińskiego od banderowskich nazistów, sterowanych przez rządy państw zachodnich²⁹. W związku z brakiem poparcia na Ukrainie tych dzia-

---

²⁸ И. Панарин, *op. cit.*

²⁹ W tym kontekście bardzo sugestywnie wybrzmiewa określenie „specjalna wojna ojczyzniana” odnoszące się do mitycznej walki z nazizmem, kiedyś hitlerowskim, dziś banderowskim, por. J. Olchowski, *Specjalna wojna ojczyzniana*, „Komentarze IEŚ”, 845 (93/2023), 15.05.2023, <https://ies.lublin.pl/komentarze/specjalna-wojna-ojczyzniana/> [16.05.2023].

łań, ewolucja tego przekazu propagandowego będzie szła w kierunku uzasadniania fizycznego wyniszczenia ludności cywilnej.

Interesującym zagadnieniem jest potencjalny moment „wybudzenia” z letargu przynajmniej części rosyjskiego społeczeństwa. Na razie na postawę Rosjan nie wpłynął ani fakt agresji własnych wojsk na sąsiedni kraj, ani groźba załamania gospodarki w wyniku sankcji, ani nawet wizja konfliktu światowego. Można się zastanawiać, na ile jest to efekt systematycznej indoktrynacji, na ile niewiedzy i ignorancji, a na ile strachu i przymusu. Nawet emigranci i opozycjoniści nie potrafią dokładnie zdiagnozować przyczyn tego, co nazywają „stanem zombie”. Nie można też jednak wykluczyć, że stan ten przekroczy w pewnym momencie poziom krytyczny i być może nastąpi erupcja niezadowolenia na dużą skalę. W tym zakresie nie należy oczekiwać szybkich zmian mentalnościowych, ale całkiem prawdopodobny jest stopniowy wzrost rozczarowania wobec działań władz, szczególnie jeśli armia rosyjska nadal będzie ponosić na Ukrainie duże straty, a liczba ofiar w dalszym ciągu będzie rosła. „Niedokończony” marsz członków Grupy Wagnera na Moskwę zdawał się świadczyć o tym, że wśród struktur państwowych zaczął narastać sceptycyzm co do poleceń płynących od władz centralnych. Utrzymanie narracji dotyczącej wizerunku Władimira Putina jako silnego i skutecznego przywódcy będzie w obecnej sytuacji sporym wyzwaniem dla kremlowskich propagandystów w dłuższej perspektywie czasowej.

Andrzej Szeptycki

Polska pomoc dla Ukrainy po 24 lutego 2022 roku

Poland's aid to Ukraine since 24th February 2022

Abstract: Since the beginning of Russia's full-scale aggression against Ukraine, Poland has provided its Ukrainian neighbor with comprehensive political, humanitarian, and military support. Political support included almost daily contacts at the highest level and frequent visits by Polish representatives to Kyiv. Poland also provided diplomatic support to Ukraine within NATO, the EU and the UN. As part of military support, Poland donated at least 250 tanks to Ukraine; it also sought to provide Ukraine with combat aircraft. Since the beginning of the full-scale Russian aggression, Poland has been sending fuels, vehicles, and weapons to Ukraine, as well as different types of humanitarian aid (food, clothing, medical supplies, etc.). Finally, Poland accepted the largest group of refugees from Ukraine; after February 24, several million inhabitants of Ukraine fled to Poland; about one million remained in Poland.

Wprowadzenie

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2020 r. stwierdzała, że „najpoważniejsze zagrożenie stanowi neoimperialna polityka władz Federacji Rosyjskiej, realizowana również przy użyciu siły militarnej”¹. Polska opinia publiczna w istotnym stopniu podzielała stanowisko

---

Dr hab. Andrzej Szeptycki, prof. ucz., Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-6967>, andrzej.szeptycki@uw.edu.pl

¹ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2020, s. 6, https://www.prezydent.pl/storage/file/core_files/2021/8/5/5fb2076c15c4981113274c90a3a4b573/dokument_pl.pdf [22.05.2023].

władz w odniesieniu do Rosji: zgodnie z wynikami badań opublikowanych z 2019 r., Polska była jedynym spośród 26 analizowanych państw, gdzie ankietowani uznali Rosję za najważniejsze zagrożenie².

Zarazem Polska już w latach 90. proklamowała wspólnie z Ukrainą „partnerstwo strategiczne”. Pojęcie to zostało ponownie wprowadzone do wspólnych dokumentów przez prezydentów Andrzeja Dudę i Wołodymyra Zełenskigo w 2020 r.³. Zbliżeniu na płaszczyźnie politycznej towarzyszyły coraz bardziej intensywne kontakty społeczne, przede wszystkim za sprawą obecności w Polsce ponad milionowej społeczności imigrantów z Ukrainy⁴; na przestrzeni lat znaczącej poprawie uległy wizerunki Ukrainy i Ukraińców w Polsce oraz Polski i Polaków w Ukrainie⁵. Jednym z kluczowych aspektów dwustronnej współpracy było polskie wsparcie dla ukraińskich dążeń do zbliżenia ze światem zachodnim, wynikające m.in. z przekonania Polski, że istotnym zagrożeniem dla obu państw byłby ewentualny powrót Ukrainy do strefy wpływów Rosji.

Do 2014 r. Polska deklarowała, że stosunki z Rosją mają dla niej kluczowe znaczenie, a polskie zaangażowanie w krajach regionu nie jest skierowane przeciwko Rosji⁶. W praktyce jednak jednym z jej celów było przeciwdziałanie wpływom Federacji Rosyjskiej w Ukrainie.

---

² J. Poushter, C. Huang, *Climate Change Still Seen as the Top Global Threat, but Cyberattacks a Rising Concern*, Pew Research Center, 10.02.2019, s. 2, https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2019/02/Pew-Research-Center_Global-Threats-2018-Report_2019-02-10.pdf [23.05.2023].

³ A. Szeptycki, *Stosunki polsko-ukraińskie: ku nowemu „strategicznemu partnerstwu”?*, „Komentarz”, Fundacja im. S. Batorego, 9.11.2020, https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2020/11/Stosunki-polsko-ukraińskie_Komentarz.pdf [22.05.2023].

⁴ J. Bińkowski, *Ukraińska imigracja do Polski. Analiza zjawiska w kontekście sytuacji na rynku pracy*, Warszawa – Wojnowice 2017, s. 21.

⁵ Zob. N. Koval, L. Vaičiūnas, I. Reichardt, *Poles and Ukrainians in daily contacts*, Warsaw – Kyiv – Wrocław 2021, s. 20, <https://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2021/06/RAPORT-Poles-and-Ukrainians-CALY-przypisy.pdf> [23.05.2023].

⁶ *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2005 roku*, 21.01.2005, <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/main/53CA9313> [23.05.2023].

Sytuacja uległa istotnej zmianie wraz z agresją Rosji przeciwko Ukrainie (nielegalna aneksja Krymu, wojna na Donbasie). Polska jednoznacznie krytykowała działania Rosji – w imię troski zarówno o swoje bezpieczeństwo, jak i fundamenty ładu międzynarodowego. Mówił o tym w 2014 r. minister Radosław Sikorski: „Rosyjskie działania na Ukrainie w sposób oczywisty łamią zasady pokojowego współżycia narodów. [...] I w imię tych zasad będziemy bronić pokoju w Europie. Żaden bowiem kraj na naszym kontynencie nie przekonał się o jego wartości tak jak my”⁷. W podobnym duchu wypowiadał się minister Witold Waszczykowski: „Z niepokojem obserwujemy agresywną politykę Federacji Rosyjskiej w Europie Wschodniej. Na Ukrainie już trzeci rok trwa podsycany przez nią konflikt wojenny. To konflikt, który angażuje dwóch naszych sąsiadów, tworząc dla Polski szereg realnych wyzwań i zagrożeń”⁸.

Z perspektywy polskich władz pełnoskalowa agresja Rosji przeciwko Ukrainie w 2022 r. była zasadniczo sprzeczna z polityką Polski i stanowiła dla tej ostatniej największe wyzwanie od 1989 r. – ze względu na rosyjskie zbrodnie w Ukrainie, napływ ukraińskich uchodźców i zmianę międzynarodowej architektury bezpieczeństwa⁹. W opinii rządzącego w Polsce Prawa i Sprawiedliwości wojna Ukrainy przeciwko Rosji była „naszą wojną, wojną w naszym interesie”¹⁰. W tym kontekście Polska stawiała sobie za cel po pierwsze – przerwanie

---

⁷ *Informacja ministra spraw zagranicznych o założeniach polskiej polityki zagranicznej w 2014 roku*, 8.05.2014, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=67&dzien=2&wy-p=83&view=2> [23.05.2023].

⁸ *Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2017 roku*, 9.02.2017, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=35&dzien=2&wy-p=2&view=4> [23.05.2023].

⁹ *Wystąpienie na spotkaniu z ambasadorami RP*, 21.06.2022, <https://www.prezydent.pl/aktual-nosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/wystapienie-na-spotkaniu-z-ambasadorami-rp,55738> [23.05.2023].

¹⁰ *Kaczyński poruszył temat Wołynia. Chwilę później chwalił Żelenskiego. „Trzeba mu się nisko klaniać”*, Wprost, 24.09.2022, <https://www.wprost.pl/polityka/10874113/kaczynski-poruszyl-temat-wolynia-chwile-pozniej-chwalil-zelenskiego-trzeba-mu-sie-nisko-klaniac.html> [22.05.2023].

działań wojennych, po drugie – powrót Ukrainy do pełniej kontroli nad jej terytorium. W aspekcie aksjologicznym Polska kładła nacisk na prymat prawa międzynarodowego, w aspekcie praktycznym – na konieczność wsparcia Ukrainy walczącej z rosyjskim agresorem¹¹. W efekcie po rozpoczęciu pełnoskalowej agresji Rosji przeciwko Ukrainie Polska udzieliła ukraińskiemu sąsiadowi wszechstronnego wsparcia politycznego, humanitarnego i wojskowego.

Łączna wartość polskiej pomocy (finansowej, wojskowej i humanitarnej) w okresie do 24 lutego 2023 r. wyniosła 3,53 mld dolarów, co sytuowało Polskę na siódmym miejscu wśród wszystkich państw świata. Gdyby jednak uwzględnić koszty przyjęcia uchodźców – trudne do precyzyjnego oszacowania – wielkość polskiej pomocy wyniosła ok. 15 mld dolarów (trzecie miejsce w świecie)¹².

Tab. 1: Obiecana pomoc dla Ukrainy ze strony wybranych państw i UE (mld EUR)

Państwo	Pomoc finansowa	Pomoc humanitarna	Pomoc wojskowa	Łącznie
Stany Zjednoczone	24,46	3,63	43,19	71,28
Instytucje UE	30,32	1,61	3,60	35,53
Wielka Brytania	2,94	0,25	6,63	9,83
Niemcy	1,30	2,50	3,57	7,37
Japonia	5,66	0,57	0,00	6,23
Niderlandy	0,99	0,59	2,36	3,94
Kanada	2,06	0,35	1,38	3,79
Polska	0,93	0,17	2,42	3,53
Reszta świata	3,05	3,11	8,93	15,09

Źródło: *Ukraine Support Tracker Data*, https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/Subject_Dossiers_Topics/Ukraine/Ukraine_Support_Tracker/Ukraine_Support_Tracker.xlsx [22.05.2023]. Zob. również analizę najważniejszych danych A. Antezza et al., *The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how?*, „Kiel Working Paper” 2022, no. 2218.

¹¹ *Wystąpienie na spotkaniu z ambasadorami RP*, 21.06.2022, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/wystapienie-na-spotkaniu-z-ambasadorami-rp,55738> [23.05.2023].

¹² *Ukraine Support Tracker Data*, https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/Subject_Dossiers_Topics/Ukraine/Ukraine_Support_Tracker/Ukraine_Support_Tracker.xlsx [22.05.2023].

Tab. 2: Obiecana pomoc dla Ukrainy ze strony wybranych państw jako część PKB (mld EUR)

Państwo	Łącznie	Państwo	Łącznie
Łotwa	1,24	Niderlandy	0,46
Estonia	1,10	Czechy	0,41
Litwa	0,93	Wielka Brytania	0,38
Norwegia	0,70	Bułgaria	0,37
Polska	0,64	Stany Zjednoczone	0,37

Źródło: *Ukraine Support Tracker Data*, op. cit.

Wsparcie polityczne

W pierwszych dniach wojny prezydenci Duda i Zełenski rozmawiali ze sobą niemal codziennie¹³. Dwustronne kontakty miały na celu zarówno wyrażenie solidarności z Ukrainą, jak i lepsze koordynowanie pomocy dla tego państwa. W marcu Zełenski wystąpił zdalnie obok Dudy na uroczystym posiedzeniu obu izb polskiego parlamentu z okazji 23. rocznicy akcesji Polski do NATO. Polski prezydent wyraził przekonanie, że Ukraina zwycięży i przystąpi do UE, a Polska będzie ją w tym wspierać. Zełenski przekonywał, że Ukraina walczy nie tylko w swoim imieniu, ale również Polski i państw bałtyckich. Swoje wystąpienie zakończył, zwracając się do zgromadzonych w języku polskim: „Niech żyje wolna Polska, niech żyje wolna Ukraina”¹⁴.

Również w marcu – w okresie gdy w bezpośrednim sąsiedztwie ukraińskiej stolicy prowadzone były działania wojenne, a Rosjanie okupowali część obwodu kijowskiego – przedstawiciele Polski, premier Mateusz Morawiecki oraz wicepremier ds. bezpieczeństwa i zarazem prezes PiS Jarosław Kaczyński, odwiedzili wraz z premierami

¹³ Por. *Orędzie Prezydenta RP Andrzeja Dudy*, 2.03.2022, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/orędzie-prezydenta-rp-andrzeja-dudy-plen,49774> [23.05.2023].

¹⁴ „Fundament bezpieczeństwa i polska racja stanu”. *Uroczyste zgromadzenie posłów i senatorów z okazji 23. rocznicy przystąpienia Polski do NATO*, 11.03.2022, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/komunikat.xsp?documentId=E6205C8ACD29798BC1258802005AoE9B> [23.05.2023].

Czech i Słowenii Kijów; była to pierwsza wizyta zagranicznych gości na tak wysokim szczeblu w Kijowie od rozpoczęcia pełnoskalowej wojny. Premier Ukrainy Denys Szmyhal uznał wizytę przedstawicieli Polski (a także Czech i Słowenii) za dowód „odwagi prawdziwych przyjaciół”¹⁵. W kwietniu 2022 r. wizytę w Ukrainie złożyli prezydenci Polski i państw bałtyckich; odwiedzili wówczas podkijowskie miejscowości – Buczę, Borodziankę i Irpień, gdzie doszło do masowych zbrodni wojsk rosyjskich na ukraińskich cywilach¹⁶. W maju 2022 r. Andrzej Duda ponownie odwiedził Kijów; wystąpił wówczas przed ukraińską Radą Najwyższą, gdzie podziękował Ukraińcom za to, że bronią Europy przed rosyjskim imperializmem¹⁷. Wołodymyr Zełenski stwierdził podczas tej wizyty, że w relacjach polsko-ukraińskich zaczął się nowy etap. Mówił o przyjaźni, braterstwie i jedności obu państw, która musi trwać. Ukraiński prezydent dziękował za wsparcie wszystkim Polakom, „każdemu województwu, powiatowi i gminie”, choć nie stwierdził wprost, że chodzi tu o przyjęcie ukraińskich uchodźców¹⁸. Polski prezydent odwiedził Kijów ponownie w sierpniu 2022 r., w rocznicę niepodległości Ukrainy. Jako jedyny zagraniczny przywódca wziął udział osobiście (nie online) w drugim szczycie Platformy Krymskiej – inicjatywy prezydenta Zełenskiego na rzecz deokupacji Krymu¹⁹. Zełenski i Duda spotkali się w Rzeszowie

---

¹⁵ D. Shmyhal (@Denys_Shmyhal), *The Prime Ministers of @MorawieckiM, @JJansaSDS and @P_Fiala arrived on the behalf of @EUCouncil to #Kyiv today*, 15.03.2022, https://twitter.com/Denys_Shmyhal/status/1503793161562427393?s=20&t=fm5Xv1kakxeMtlmYPS3VLw [23.05.2022].

¹⁶ T. Jakubowski, *Prezydent Andrzej Duda po wizycie w Buczy: To terroryzm i bandytyzm. Mentalność Rosji się nie zmieniła*, *Wyborcza.pl*, 13.04.2022, <https://wyborcza.pl/7,75399,28336308,prezydent-andrzej-duda-po-wizycie-w-buczy-to-terroryzm-i-bandytyzm.html> [23.05.2023].

¹⁷ *Przemówienie Prezydenta RP Andrzeja Dudy przed Radą Najwyższą Ukrainy w Kijowie*, 22.05.2022, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/wystapienie-prezydenta-rp-przed-rada-najwyzsza,54083> [23.05.2023].

¹⁸ *Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy during the joint participation with President of the Republic of Poland Andrzej Duda in the plenary session of the Verkhovna Rada*, 22.05.2022, <https://www.president.gov.ua/en/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pid-chas-sp-75261> [23.05.2023].

¹⁹ H. Bazhenova, *Platforma Krymska 2022: na drodze do odbudowy integralności terytorialnej Ukrainy*, „Komentarze IEŚ”, nr 682 (194/2022), <https://ies.lublin.pl/komentarze/platforma-krymska-2022-na->

w grudniu 2022 r., gdy ukraiński przywódca wracał ze swojej pierwszej podróży zagranicznej od rozpoczęcia wojny – do Waszyngtonu. W styczniu 2023 r. Duda i Zełenski oddali hołd Orłętom Lwowskim pochowanym na Cmentarzu Łyczakowskim. W kwietniu 2023 r. Zełenski odbył pierwszą od rozpoczęcia pełnoskalowej wojny wizytę w Polsce. Była to po 24 lutego 2022 r. jego pierwsza oficjalna (nie robocza) wizyta zagraniczna, w której wzięła udział również jego żona Olena Zełenska.

Polska udzieliła Ukrainie wszechstronnego wsparcia: dotyczyło to działań dyplomatycznych – w ramach stosunków dwustronnych, na forum NATO, UE czy ONZ. We wrześniu 2022 r. na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ polski prezydent mówił: „Rosyjska napaść na Ukrainę jest de facto agresją przeciwko całemu światu. A każda agresja wymaga wielowymiarowej odpowiedzi międzynarodowej, z determinacją i bez wahania”²⁰. W kwietniu 2023 r. w Waszyngtonie premier Morawiecki w podobnym tonie przestrzegwał, że „powrót rosyjskiego imperializmu jest zapowiedzią nowej zimnej wojny. Jeżeli nie będziemy bronić Ukrainy, ryzykujemy konfliktem i kryzysem globalnym o skali trudnej do wyobrażenia”²¹. Polska obiecała także Ukrainie wsparcie w zakresie ścigania rosyjskich zbrodni i podjęła stosowne działania na forum Międzynarodowego Trybunału Karnego i Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości²².

Uaktywnił się również Trójkąt Lubelski, co wiązało się z faktem, że Litwa – podobnie jak Polska – aktywnie wspierała Ukrainę w wojnie

---

-drodze-do-odbudowy-integralnosci-terytorialnej-ukrainy/ [23.05.2023].

²⁰ *Wystąpienie Prezydenta RP Andrzeja Dudy na 77. Sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych*, 20.09.2022, <https://www.un.org/press/en/2022/09/20220920-duda-77-77th-assembly> [23.05.2023].

²¹ M. Morawiecki, *Oświadczenia dla prasy wraz z wiceprezydent USA Kamalą Harris w Waszyngtonie*, 11.04.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=HScYfnS8OgE> [23.05.2023].

²² A. Bieńczyk-Missala, *Polityka zagraniczna Polski po agresji Rosji na Ukrainę*, „Rocznik Strategiczny” 2022/2023, s. 352.

z Rosją²³. Podczas spotkania w styczniu 2023 r. we Lwowie prezydenci trzech państw potwierdzili wielowiekowe strategiczne więzi między Litwą, Polską i Ukrainą, „które w przeszłości tworzyły jedno państwo, szaniec przeciw tyranii ze Wschodu”; potępił w najostrzejszych słowach rosyjską agresję, opowiadając się za powołaniem trybunału międzynarodowego, który osądziłby jej autorów; Polska i Litwa wsparły rozpoczęcie przez UE negocjacji z Ukrainą i wejście tej ostatniej do NATO – w obu przypadkach „gdy pozwolą na to warunki”²⁴.

Wsparcie wojskowe

O ile po 2014 r. Polska nie chciała przekazywać Ukrainie – przynajmniej oficjalnie – broni, o tyle osiem lat później nie miała przed tym oporów. Z Polski do Ukrainy trafiło 250 czołgów, przede wszystkim poradzieckich T-72, ale także 14 niemieckich czołgów Leopard 2A4 (Polska obiecała ponadto dostarczyć Ukrainie 30 czołgów PT-91), 40 wozów bojowych piechoty BWP-1 i 54 armatohaubic Krab; oprócz tego oba państwa zawarły umowę dotyczącą dostawy kolejnych 54 krabów na zasadach komercyjnych. Do Ukrainy trafiły również lekkie armatohaubice Goździk, moździerz LMP-2017, broń przeciwpancerna, przeciwlotnicze zestawy rakietowe Javelin i Piorun oraz armaty przeciwlotnicze S-60, drony – rozpoznawcze FlyEye i „kamikadze” Warmate, a także duża liczba uzbrojenia i hełmów²⁵. Według nieoficjalnych informacji Polska dostarczyła Ukrainie także systemy

---

²³ Zob. *Ukraine Support Tracker Data*, op. cit.

²⁴ *Wspólna deklaracja Prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zelenskiego, Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy, Prezydenta Republiki Litewskiej Gitanasa Nausėdy przyjęta podczas II Szczytu Trójkąta Lubelskiego*, 11.01.2023, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/wspolna-deklaracja-prezydentow-polski-ukrainy-i-litwy,63106> [23.05.2023].

²⁵ *Ukraine Support Tracker Data*, op. cit.; *Jak Polska pomaga Ukrainie? Sprzęt wojskowy, który przekazujemy*, PAP, 5.04.2023, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1557048%2Cjak-polska-pomaga-ukrainie-sprzet-wojskowy-ktory-przekazujemy.html> [22.05.2023].

rakietowe Grad oraz granatniki RPG-40 i RPG-76 Komar²⁶. Łącznie Polska przekazała Ukrainie ok. 18% swojego ciężkiego uzbrojenia²⁷.

Najważniejszą rolę odgrywało to ostatnie. Na początku wojny Rosja miała 3,4 tys. czołgów, Ukraina – ok. tysiąca. Zachodni partnerzy obiecali jej 632 czołgi, ale w ciągu pierwszego roku wojny do Ukrainy trafiło ich jedynie 375²⁸. Z perspektywy Ukrainy szczególnie przydatne były niemieckie czołgi Leopard i amerykańskie Abrams – zaprojektowane do walki z armią radziecką, której spadkobiercą jest armia rosyjska. Niemcy i Stany Zjednoczone długo opierały się przed przekazaniem tego sprzętu Ukrainie. W styczniu 2023 r. Polska, jako pierwsza, zadeklarowała gotowość przekazania 14 sztuk czołgów Leopard Ukrainie. Wkrótce potem analogiczną decyzję podjęły Niemcy, a następnie Hiszpania, Finlandia i Norwegia. Łącznie Ukrainie obiecano dwa bataliony leopardów od państw europejskich (60-80 sztuk), a także w późniejszym terminie 30 amerykańskich abramsów²⁹.

Kolejną problematyczną kwestią były samoloty bojowe. Ukraina liczyła na przekazanie jej samolotów wojskowych, w szczególności myśliwców MiG-29. Już na początku wojny pojawiły się informacje, że polskie MiG-29 biorą udział w wojnie w Ukrainie, ale zostały one zdementowane przez polskie władze. Polska odrzucała przekazanie Ukrainie tych samolotów, podkreślając, że jest w Sojuszu Północnoatlantyckim, który ma cele obronne, a nie ofensywne³⁰. Można

---

²⁶ M. Stelmazak, *Ukraińcy chwalaą polską broń. Zobacz, jaki sprzęt wysłaliśmy na wojnę w Ukrainie*, Wyborcza.pl, 5.06.2022, <https://wyborcza.pl/56,75398,28545679,ukraincy-chwala-polska-bron-zo-bacz-jaki-sprzet-wyslalismy.html> [23.05.2023]; Ł. Michalik, *Polska broń dla Ukrainy. Lista sprzętu jest imponująca*, WP Tech, 17.07.2022, <https://tech.wp.pl/polska-bron-dla-ukrainy-lista-sprzetu-jest-imponujaca,6791314005494528a> [23.05.2022].

²⁷ *Ukraine Support Tracker Data*, op. cit.

²⁸ Ibidem.

²⁹ A. Kacprzyk, *Zapowiedź dostaw czołgów Abrams i Leopard na Ukrainę*, PISM, 26.01.2023, <https://pism.pl/publikacje/zapowiedz-dostaw-czolgow-abrams-i-leopard-na-ukraine> [23.05.2023].

³⁰ P. Kozłowski, *Polskie myśliwce MiG-29 na Ukrainie? Rzecznik rządu zabrał głos*, Dziennik.pl, 3.03.2022, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8371253,polskie-mysliwce-mig-29-ukraina-rosja-wojna-wladimir-putin.html> [23.05.2023].

sądzić, że polskie władze bały się reakcji Rosji na takie posunięcie. W tych okolicznościach Polska oświadczyła, że gotowa jest niezwłocznie i nieodpłatnie przemieścić wszystkie swoje samoloty MiG-29 do bazy w Ramstein (Niemcy) i przekazać je do dyspozycji rządu Stanów Zjednoczonych. Uważano, że w ten sposób samoloty trafią do Ukrainy, a Rosja nie będzie mieć pretekstu, by zaatakować Polskę. Inicjatywa ta nie została jednak wcześniej skonsultowana z sojusznikami i w efekcie nie doszła do skutku³¹. Rozmowy polsko-ukraińskie na ten temat były jednak kontynuowane³². Kwestia dostarczenia samolotów Ukrainie powróciła na forum NATO pod koniec 2022 r., jednak nie zapadły w tej kwestii konkretne decyzje³³. Polskie władze natomiast nie chciały w tej sprawie wychodzić przed szereg³⁴. Podkreślały również, że nie ma przesłanek o włączeniu Polski w konflikt zbrojny³⁵. Dopiero w marcu 2023 r. Andrzej Duda zapowiedział, że Polska w ciągu 4-6 tygodni przekaże Ukrainie cztery samoloty MiG-29³⁶. W maju 2023 r. Stany Zjednoczone – do tej pory przeciwne takiemu rozwiązaniu – zgodziły się na dostarczanie Ukrainie zachodnich myśliwców F-16, choć same nie planowały pomocy w tym zakresie. Polskie (a także słowackie) migi-29 istotnie trafiły do Ukrainy, choć ukraińskie dowództwo narze-

---

³¹ MSZ: *Polska jest gotowa przekazać swoje samoloty MiG-2*, 8.03.2023, Polsatnews.pl, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-03-08/msz-polska-jest-gotowa-przekazac-swoje-samoloty-mig-29> [23.05.2023].

³² „Kontynuujemy rozmowy”. *Ambasador Ukrainy o polskich MiG-29*, WP Tech, 27.05.2022, <https://tech.wp.pl/kontynuujemy-negocjacje-ambasador-ukrainy-o-polskich-mig-29,6773368942578240a> [23.05.2023].

³³ *MiG-29 dla Ukrainy znów rozważane?*, Defence24, 2.12.2022, <https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/migi-29-dla-ukrainy-znow-rozwarzane> [23.05.2023].

³⁴ M. Marszałkowski, *Morawiecki: Nie będziemy wychodzić przed szereg z samolotami dla Ukrainy*, BiznesAlert.pl, 9.02.2023, <https://biznesalert.pl/morawiecki-nie-wyjdziemy-przed-szereg-z-samolotami-dla-ukrainy/> [23.05.2023].

³⁵ J. Siewiera, *Polska przekazała Ukrainie uzbrojenie o wartości dwóch miliardów dolarów*, Rzeczpospolita, 26.10.2022, <https://www.rp.pl/wojsko/art37304351-jacek-siewiera-polska-przekazala-ukrainie-uzbrojenie-o-wartosci-dwoch-miliardow-dolarow> [23.05.2023].

³⁶ Duda: *Cztery samoloty MiG-29 przekażemy Ukrainie w najbliższych dniach*, Rzeczpospolita, 16.03.2023, <https://www.rp.pl/dyplomacja/art38136671-duda-cztery-samoloty-mig-29-przekazemy-ukrainie-w-najblizszych-dniach> [23.05.2023].

kało, że są „przestarzałe”³⁷; do połowy 2023 r. Ukraina nie otrzymała natomiast obiecanych F-16³⁸.

W Ukrainie przeciwko rosyjskiej agresji walczyli polscy ochotnicy. Najczęściej zaciągali się do Międzynarodowego Legionu Obrony Terytorialnej Ukrainy, ale służyli w różnych jednostkach: część na froncie, inni jako wolontariusze, niektórzy łączyli oba te zajęcia³⁹. Trudno w tej kwestii o precyzyjne dane. Rosyjskie źródła sugerowały, że jest ich 1700, ale wydaje się, że liczba ta była znacząco zawyżona dla celów propagandowych⁴⁰. Znane są dane co najmniej pięciu Polaków, którzy zginęli w Ukrainie⁴¹. Niedostatek informacji o polskich ochotnikach wynika z troski o bezpieczeństwo ich i ich rodzin, ale również z ich sytuacji prawnej. Gdy rozpoczęła się pełnoskalowa agresja Rosji polskie prawo zezwalało na podejmowanie służby wojskowej w innych państwach jedynie za zgodą Ministra Obrony Narodowej – w przeciwnym przypadku rekrutowi groziło do pięciu lat więzienia. Procedura uzyskania wspomnianej zgody była długotrwała, dlatego większość polskich ochotników zaciągała się nielegalnie. W grudniu 2022 r.⁴² do Sejmu trafił projekt ustawy o wyłączeniu odpowiedzialności karnej za podjęcie po 20 lutego 2014 r. przez obywatela polskiego służ-

---

³⁷ *Ukraina o polskich myśliwcach: Są przestarzałe*, WNP.pl, 4.04.2023, <https://www.wnp.pl/rynki-zagraniczne/ukraina-rzecznik-lotnictwa-mamy-piec-brygad-mysliwcow-su-27-i-mig-29,695560.html> [31.07.2023].

³⁸ *NATO: Ukraina nie otrzyma myśliwców F-16 do przeprowadzenia kontrofensywy*, Rzeczpospolita, 4.07.2023, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38694261-nato-ukraina-nie-otrzyma-mysliwcow-f-16-do-przeprowadzenia-kontrofensywy> [31.07.2023].

³⁹ M. Zimmerman, K. Rękawek, *Kto jedzie walczyć do Ukrainy? „Większość Polaków chce, żebyśmy nie znali ich twarzy i nazwisk”*, Onet, 23.01.2023, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/jacy-polacy-jada-walczy-na-front-za-ukraine-decyduje-taki-impuls/lbnk1hl> [9.02.2023].

⁴⁰ *Стало известно о прибывшем на Украину польском спецназе*, Lenta.ru, 3.12.2022, <https://lenta.ru/news/2022/12/03/specnaz/> [23.05.2023].

⁴¹ M. Koziestański, *Polacy walczą i giną w obronie Ukrainy. W Legionie Międzynarodowym są czwartym narodem pod względem liczebności*, i.pl, 26.12.2022, <https://i.pl/polacy-walczą-i-giną-w-obronie-ukrainy-w-legionie-miedzynarodowym-sa-czwartym-narodem-pod-wzglem-liczebności/ar/c1-17153833> [23.05.2023].

⁴² K. Sobczak, *Będzie abolicja dla Polaków walczących w Ukrainie*, Prawo.pl, 21.12.2022, <https://www.prawo.pl/prawo/polacy-walczacy-w-ukrainie-będzie-abolicja,518942.html> [23.05.2023].

by w Siłach Zbrojnych Ukrainy bez wymaganej zgody⁴³, ale nigdy nie trafił on pod obrady.

Pomoc rzeczowa i infrastrukturalna

Od początku pełnoskalowej agresji ze strony Rosji, Polska eksportowała do Ukrainy w szczególności paliwa, pojazdy i broń, a także towary wchodzące w skład pomocy humanitarnej (żywność, odzież, środki medyczne itp.). Na fali sympatii do Ukraińców i wobec postulatu bojkotu towarów z Rosji, w Polsce wzrosło również ze strony polskich konsumentów zainteresowanie towarami z Ukrainy⁴⁴.

Obok dostaw organizowanych i finansowanych przez państwo, wiele drobnego sprzętu – o przeznaczeniu zarówno wojskowym, jak i cywilnym – wysyłało do Ukrainy polskie społeczeństwo i żyjący w Polsce Ukraińcy: plecaki taktyczne, sprzęt opatrunkowy, świece okopowe robione chałupniczo przez wolontariuszy, ale także samochody terenowe i karetki – to tylko kilka przykładów. Polska Akcja Humanitarna uzbierała na pomoc Ukrainie na portalu Siepomaga 32,9 mln złotych dzięki 893 tys. darczyńców⁴⁵. Na portalu zrzutka.pl 220 tys. osób wpłaciło prawie 25 mln na tureckiego drona Bayraktar dla ukraińskiej armii; zbiórkę zainicjował publicysta Sławomir Sierakowski⁴⁶.

Jesienią 2022 r., wobec niemożności osiągnięcia zasadniczych postępów na froncie, Rosja podjęła regularne, zmasowane ataki za

---

⁴³ *Ustawa o wyłączeniu odpowiedzialności karnej za podjęcie służby w Siłach Zbrojnych Ukrainy* [projekt], b.d., [https://orka.sejm.gov.pl/Drukignka.nsf/Projekty/9-020-1106-2022/\\$file/9-020-1106-2022.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Drukignka.nsf/Projekty/9-020-1106-2022/$file/9-020-1106-2022.pdf) [23.05.2023].

⁴⁴ P. Mazurkiewicz, *Ukraińskie towary w polskich sklepach? Większość Polaków tego chce*, Rzeczpospolita, 10.08.2022, <https://www.rp.pl/handel/art36844941-ukrainskie-towary-w-polskich-sklepach-wiekszosc-polakow-tego-chce> [23.05.2023]. Szerzej zob. O. Melnychenko et al., *Consequences of Russia's military invasion of Ukraine for Polish-Ukrainian trade relations*, „Journal of International Studies” 2022, vol. 15, no. 4, s. 131-149.

⁴⁵ *SOS Ukraina*, <https://www.siepomaga.pl/pah-ukraina> [22.05.2023].

⁴⁶ *Bayraktar dla Ukrainy*, https://zrzutka.pl/bayraktar?gclid=CjwKCAjwo_KXBhAaEiwA2RZ8hNOJQRp-nAuMKLek6hbKolue9b44dDh43TH7Nzg2PBjUk8qjcjUiuhuQcnoQAvD_BwE [23.05.2023].

pomocą pocisków manewrujących, rakiet kierowanych i dronów przeciwko ukraińskiej infrastrukturze krytycznej. Ukraińska obrona przeciwlotnicza skutecznie zbijała większość tych obiektów. Pozostałe jednak czyniły poważne straty – miliony ludzi znalazło się bez prądu, wody i ogrzewania⁴⁷. W tych okolicznościach oba państwa zacieśniły współpracę w sferze energetycznej. Polska – zarówno władze państwowe, jak i organizacje pozarządowe i osoby prywatne – dostarczała Ukrainie generatory prądu. Na początku 2023 r. powstał sfinansowany przez UE hub rescEU o wartości 114 mln euro, który miał ułatwić dostawy tego sprzętu do Ukrainy⁴⁸. Przyspieszono również prace na rzecz wznowienia połączenia elektroenergetycznego Rzeszów – Chmielnicki, które funkcjonowało do połowy lat 90. XX wieku; zostało ono uruchomione w trybie testowym w maju 2023 r.⁴⁹. Zakładano, że będzie to połączenie o charakterze dwukierunkowym, które zaraz po uruchomieniu może posłużyć do eksportu energii do Ukrainy. Po zakończeniu wojny natomiast mogłoby posłużyć do importu tańszej energii z Ukrainy do Polski⁵⁰.

Zarazem wojna postrzegana była przez polskich przedsiębiorców jako potencjalna szansa. Około 1750 polskich firm z branży budowlanej, energetycznej, rolno-spożywczej, farmaceutycznej, IT i innych zgłosiło polskim władzom chęć eksportu do Ukrainy i włączenia się

---

⁴⁷ P. Żochowski, A. Wilk, *Ukraina bez prądu. 265. dzień wojny*, „Analizy OSW”, 16.11.2023, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-11-16/ukraina-bez-pradu-265-dzien-wojny> [23.05.2023].

⁴⁸ *Polska otworzyła hub energetycznej pomocy dla Ukrainy*, Rzeczpospolita, 27.01.2023, <https://energia.rp.pl/elektroenergetyka/art37853981-polska-otworzyla-hub-energetycznej-pomocy-dla-ukrainy> [23.05.2023].

⁴⁹ B. Oksińska, *Nowe połączenie energetyczne z Ukrainą już gotowe. Kiedy tani prąd z atomu popłynie do Polski?*, Business Insider, 9.05.2023, <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/nowe-polaczenie-energetyczne-z-ukraina-juz-gotowe-kiedy-ruszy-linia-rzeszow/yv8w574> [22.05.2023].

⁵⁰ B. Sawicki, *Most energetyczny na Ukrainę może powstać na początku przyszłego roku*, Rzeczpospolita, 1.12.2022, <https://energia.rp.pl/elektroenergetyka/art37530961-most-energetyczny-na-ukraine-moze-powstac-na-poczatku-przyszlego-roku> [23.05.2023]; *Połączenie energetyczne Polski z Ukrainą zostanie wznowione. PSE podały szczegóły*, Business Insider, 2.12.2022, <https://businessinsider.com.pl/technologie/polaczenie-energetyczne-polski-z-ukraina-zostanie-wznowione-pse-podaly-szczegoly/oh7wzt8> [23.05.2023].

w proces powojennej odbudowy Ukrainy⁵¹. Ukraina koszty odbudowy szacuje nawet na 750 mld dolarów⁵². Według Polskiego Instytutu Ekonomicznego w latach 2023-2028 wielkość polskich inwestycji w Ukrainie mogłaby wzrosnąć 30-krotnie – do ok. 30 mld dolarów⁵³. Istnieje przekonanie, że do powojennej odbudowy Ukrainy należy szykować się jeszcze przed zakończeniem konfliktu⁵⁴, zwłaszcza że polscy przedsiębiorcy będą musieli rywalizować w Ukrainie z zachodnimi firmami⁵⁵. Dlatego od 2022 r. prowadzone są szeroko zakrojone działania mające na celu koordynację i wsparcie polskiej pomocy w odbudowie Ukrainy, zarówno na szczeblu rządowym (podpisanie polsko-ukraińskiego memorandum dotyczącego odbudowy Ukrainy, kwiecień 2023 r.⁵⁶; powołanie Jadwigi Emilewicz na stanowisko pełnomocnika rządu ds. polsko-ukraińskiej współpracy rozwojowej, maj 2023 r.⁵⁷), jak i pozarządowym (przykładem może być tutaj Serwis Odbudowy Ukrainy uruchomiony przez Warsaw Entreprise Institute we współpracy ze Związkiem Przedsiębiorców i Pracodawców oraz Kredobankiem⁵⁸).

⁵¹ M. Kaliszewska, *PAIH: 1750 polskich firm zgłosiło się do polskiego projektu odbudowy Ukrainy*, Rzeczpospolita, 24.02.2023, <https://www.rp.pl/finanse/art38017961-paih-1750-polskich-firm-zglosilo-sie-do-polskiego-projektu-odbudowy-ukrainy> [1.08.2023].

⁵² M. Zatoński, *Czas udeptać grunt pod inwestycje*, Puls Biznesu, 15.12.2022, <https://www.pb.pl/czas-udeptac-grunt-pod-inwestycje-1172338> [23.05.2023].

⁵³ *Odbudowa Ukrainy będzie korzystna dla polskiej gospodarki*, Tygodnik Gospodarczy PIE, 26.01.2023, nr 4, s. 3, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2023/01/Tygodnik-PIE_4-2023.pdf [23.05.2023].

⁵⁴ M. Tomczak, *Odbudowa Ukrainy. Kto będzie wcześniej, ten więcej zarobi*, Forsal.pl, 14.05.2023, <https://forsal.pl/swiat/ukraina/artykuly/8713994,odbudowa-ukrainy-kto-bedzie-wczesniej-ten-wiecej-zarobi.html> [1.08.2023].

⁵⁵ P. Bera, *Rywalizacja o odbudowę Ukrainy. Polskie firmy stoczą bój z zachodnimi o kontrakty*, Money.pl, 26.02.2023, <https://www.money.pl/gospodarka/rywalizacja-o-odbudowe-ukrainy-polskie-firmy-stocza-boj-z-zachodnimi-o-kontrakty-6867144587045504a.html> [1.08.2023].

⁵⁶ *Memorandum dot. odbudowy Ukrainy podpisane*, 5.04.2023, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/memorandum-dot-odbudowy-ukrainy-podpisane> [1.08.2023].

⁵⁷ *Jadwiga Emilewicz pełnomocnikiem rządu ds. polsko-ukraińskiej współpracy rozwojowej*, 15.05.2023, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/jadwiga-emilewicz-pelnomocnikiem-rzadu-ds-polsko-ukrainskiej-wspolpracy-rozwojowej> [1.08.2023].

⁵⁸ *Serwis Odbudowy Ukrainy*, <https://odbudowaukrainy.org.pl/> [1.08.2023].

Pomoc dla uchodźców

Po 24 lutego odnotowano ponad 15 mln przekroczeń granicy polsko-ukraińskiej w stronę do Polski. Polska stała się państwem, do którego trafiło najwięcej ukraińskich uchodźców na świecie (w przeliczeniu na jednego mieszkańca pierwsze miejsce zajęła Mołdawia). Co drugi z Ukraińców, który opuścił Ukrainę po 24 lutego, uciekł do Polski⁵⁹; wedle szacunków kilkanaście procent ukraińskich uchodźców trafiło do Polski za pośrednictwem państw trzecich (w szczególności przez Słowację)⁶⁰. W pierwszych tygodniach wojny uchodźcy przybywali do Polski niemal z całej Ukrainy⁶¹, choć większość pochodziła z regionów dotkniętych bezpośrednio działaniami wojennymi⁶². Od kwietnia 2022 r. działania wojenne prowadzone były przede wszystkim we wschodniej i w południowej części kraju, co zaowocowało falą powrotów do Ukrainy; wedle danych z maja 2023 r. odnotowano 9,36 mln przekroczeń granicy polsko-ukraińskiej w kierunku do Ukrainy. Brak jest precyzyjnych danych dotyczących liczby uchodźców, którzy wyjechali z Polski do innych państw, zwłaszcza tych należących do strefy Schengen, ze względu na brak kontroli granicznych. Można jednak zakładać, że np. istotna część uchodźców w Niemczech (ponad 1 mln), Wielkiej Brytanii (204 tys.) czy Włoszech (175 tys.) trafiła tam poprzez Polskę⁶³. Według szacunków z lutego 2023 r. w Polsce pozostało ok. miliona ukraińskich uchodźców⁶⁴.

---

⁵⁹ *Ukraine refugee situation*, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [20.10.2023].

⁶⁰ *Sytuacja życiowa i ekonomiczna uchodźców z Ukrainy w Polsce. Raport z badania ankietowego zrealizowanego przez OO NBP*, s. 6, Departament Statystyki NBP, Warszawa, 2022, <https://nbp.pl/wp-content/uploads/2022/11/sytuacja-uchodzcow-z-Ukrainy-w-Polsce.pdf> [23.05.2023].

⁶¹ Por. *Uchodźcy z Ukrainy w Polsce, Czechach i Rumunii. Raport specjalny*, EWL/Studium Europy Wschodniej UW, 2022, s. 4, https://studium.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/07/RAPORT_EWL_INT_POL_FINAL_OK.pdf [23.05.2023].

⁶² *Wpływ uchodźców z Ukrainy na polską gospodarkę*, 24.05.2022, <https://arc.com.pl/wplyw-uchodzcow-z-ukrainy-na-polska-gospodarke/?fbclid=IwAR3CkrkrQfokPbyJ33xzKaaanZovCYz1VKhHJtW19FzTDMOMpEUe3iQPOk> [23.05.2023].

⁶³ *Ukraine refugee situation*, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [22.05.2023].

⁶⁴ M. Duszczyk, *Wielki zryw Polaków? W jednej kwestii się pomylił*, Wyborcza.pl, 23.02.2023, <https://wyborcza.pl/7,82983,29483449,prof-duszczyk-wielki-zryw-polakow-w-jednej-sprawie-sie-pomylilimy.html> [23.05.2023].

Bezprecedensowy napływ uchodźców do Polski nie przekształcił się w kryzys, który postrzegano jako „sytuację (...) grożącą wybuchem wojny, zmianą rządu lub innym radykalnym rozwiązaniem”⁶⁵ za sprawą działań podjętych wspólnie przez organizacje pozarządowe i innych uczestników życia publicznego, polskie społeczeństwo i władze państwowe oraz samorządowe. O ile działania tych ostatnich są *grosso modo* znane i były na bieżąco analizowane i komentowane, o tyle brak jest wszechstronnych opracowań dotyczących działalności organizacji pozarządowych i mieszkańców Polski na rzecz uchodźców z Ukrainy. Sytuacja taka wynika z rozproszonego charakteru ich działań, którego całościowa analiza wymagałaby dużych wysiłków i z tego względu wykracza poza ramy tej pracy.

Organizacje pozarządowe i inne podmioty życia publicznego (partie polityczne, przedsiębiorstwa, uczelnie itp.) od pierwszych dni wojny zaangażowały się w pomoc uchodźcom – przede wszystkim na granicy i w jej bezpośrednim sąsiedztwie, dostarczając uchodźcom żywność i inne towary pierwszej potrzeby, organizując transport z granicy do większych miast, a także noclegi. Caritas – jedna z największych polskich organizacji charytatywnych – pomagał uchodźcom bezpośrednio na granicy, w punktach pomocowych, gdzie przekazywał im żywność, ciepłe napoje, termosy, koce, śpiwory; otworzył Centra Pomocy Migrantom i Uchodźcom, zapewniające bezpłatną pomoc psychologiczną, kursy językowe, punkt pośrednictwa pracy i miejsca zabaw dla dzieci; zapewnił opiekę 3000 osób starszych i ok. 1100 osób niepełnosprawnych, 6000 rodzin i ponad 500 dzieciom przebywającym w pieczy zastępczej. Prowadził również szerokie działania na rzecz

---

⁶⁵ Kryzys, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kryzys.html> [6.02.2022]. Kryzys taki mógłby hipotetycznie objać brak możliwości zakwaterowania uchodźców, rezygnację z ich wsparcia ze środków publicznych motywowaną względami budżetowymi, wprowadzenie przez polskie władze ograniczeń w przekraczaniu granicy polsko-ukraińskiej, zamieszki na granicy na podobieństwo tych na granicy polsko-białoruskiej etc.

pomocy ofiarom wojny, które pozostały w Ukrainie⁶⁶. Polska Akcja Humanitarna także utworzyła punkty pomocy na granicy (Zosin, Dorohusk, Hrebenne), gdzie dystrybuowano pomoc dla uchodźców i zapewniono pomoc tłumaczy; PAH wspierała również punkty recepcyjne organizowane przez inne podmioty, współtworzyła system informacyjny dla osób przybywających, wspólnie z Fundacją La Strada prowadziła działania przeciwko handlowi ludzi⁶⁷.

Obok wspomnianych podmiotów, uchodźców z Ukrainy wspierali mieszkańcy Polski – zarówno Polacy, jak i Ukraińcy, którzy jeździli na granicę po uciekinierów, udostępniali swoje mieszkania, pomagali w odnalezieniu się w nowej rzeczywistości. Trudno jest oszacować skalę tej pomocy, skądinąd często spontanicznej i w żaden sposób niekoordynowanej⁶⁸. Według badań opinii publicznej 69% ankietowanych deklarowało, że wsparło Ukraińców – głównie materialnie lub pieniężnie⁶⁹. Pewnych dodatkowych informacji dostarcza w tej kwestii Internet. Największe grupy pomocy na Ukrainie na Facebooku liczyły kilkanaście – kilkadziesiąt tys. członków („Podaję dłoń Ukrainie” – 40,2 tys.⁷⁰, „Ukraina – jak pomóc? szukam pomocy!” – 26,8 tys.⁷¹, „Pomoc dla Ukrainy” – 20,3 tys.⁷²). Zbiórkę na pomoc Ukrainie – uchodźcom i ofiarom wojny, które pozostały w tym kraju – na portalu siepomaga.pl zorganizowaną przez Fundację Siepomaga wsparło ponad 509 tys. ludzi; dzięki ich wpłatom udało się zebrać

⁶⁶ *Pomoc dla Ukrainy*, <https://caritas.pl/ukraina/> [23.05.2023].

⁶⁷ *Centrum informacji o pomocy ofiarom wojny w Ukrainie*, <https://www.pah.org.pl/centrum-info-ua/> [23.05.2022].

⁶⁸ Taka spontaniczna pomoc rodziła również pewne zagrożenia dla uciekinierów związane z przemocą seksualną czy handlem ludźmi.

⁶⁹ R. Staniszewski, *Spółeczna percepcja uchodźców z Ukrainy, migrantów oraz działań podejmowanych przez rząd Mateusza Morawieckiego – raport z badania opinii publicznej*, Warszawa, 3 czerwca 2022, s. 19-20, <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.17930.34243> [23.05.2023].

⁷⁰ *Podaję dłoń Ukrainie – transport, nocleg, wszelka pomoc – допомогу...*, <https://www.facebook.com/groups/podaje.dlon.ukrainie/> [5.05.2023].

⁷¹ *UKRAINA jak pomóc? szukam pomocy! Україна – як допомогти?*, <https://www.facebook.com/groups/273386708274660/> [23.05.2023].

⁷² *Pomoc dla Ukrainy*, <https://www.facebook.com/groups/339479434768894/> [23.05.2023].

ponad 58 mln złotych⁷³. Mniejsze kwoty zebrano za pośrednictwem portali pomagam.pl i zrzutka.pl. Na podstawie powyższych danych można śmiało stwierdzić, że w pomoc Ukrainie zaangażowanych było – choćby poprzez wpłaty online – setki tysięcy osób.

Aktywność władz publicznych miała początkowo charakter dorazny i lokalny (organizowanie punktów recepcyjnych na granicy i na dworcach kolejowych⁷⁴). Najważniejszym instrumentem wsparcia dla ukraińskich uchodźców stała się specjalna ustawa przyjęta przez Sejm 12 marca 2022 r.⁷⁵. Ustawa uznawała wszystkich obywateli Ukrainy przybyłych do Polski od 24 lutego za osoby korzystające w Rzeczypospolitej Polskiej z ochrony czasowej, zezwalała im na pobyt czasowy w Polsce do 18 miesięcy (potem ten okres został wydłużony do 24 miesięcy, a pod pewnymi warunkami i dłużej), pozwalała im ubiegać się o nadanie numeru PESEL, przyznawała prawo do pracy bez zezwolenia. Uchodźcy zostali ponadto objęci programem 500+, a goszczący ich obywatele Polski mogli przez dwa (następnie przez trzy) miesiące otrzymać dofinansowanie w wysokości 40 zł dziennie za jednego przyjętego uchodźcę⁷⁶.

Wnioski

Polska pomoc dla Ukrainy po 24 lutego 2022 r. nie była wynikiem spontanicznej decyzji, ale raczej następstwem trwającego długo procesu zbliżenia pomiędzy oboma państwami na płaszczyźnie politycz-

---

⁷³ *Ogólnopolska zbiórka na pomoc Ukrainie*, <https://www.siepomaga.pl/en/ukraina> [23.05.2023].

⁷⁴ G. Firlit-Fesnak, *Działania administracji publicznej wobec uchodźców wojennych z Ukrainy w Polsce – pierwszy miesiąc budowania systemu pomocy*, [w:] G. Firlit-Fesnak et al., *Inwazja Rosji na Ukrainę. Społeczeństwo i polityka wobec kryzysu uchodźczego w pierwszym miesiącu wojny. Raport roboczy*, Warszawa, marzec 2022, s. 14-17, <https://wnpism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/04/Kryzys-uchodzcy-2022-raport-KPS.pdf> [23.05.2023].

⁷⁵ *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*, 12.03.2022, „Dziennik Ustaw” 2022, poz. 583.

⁷⁶ G. Firlit-Fesnak, op. cit., s. 17-18.

nej i społecznej. Była również wynikiem coraz wyraźniej rysującej się wspólnoty, czy przynajmniej daleko idącej komplementarności interesów wobec zagrożenia ze strony Rosji.

Niespotykany w powojennej Europie charakter rosyjskiej agresji, skala dokonanych przez Rosję zniszczeń, będąca następstwem wojny fala uchodźców wymagały niepotykanej wcześniej odpowiedzi. Polska (i, rzecz jasna, inne państwa) podjęła to wyzwanie, czego potwierdzeniem jest w szczególności fakt, że Ukraina – m.in. dzięki zachodniej pomocy – już drugi rok stawia czoło rosyjskiej agresji, a nawet stopniowo odzyskuje utracone terytoria.

Było to możliwe także dzięki aktywności społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, jak też współpracy państwa, samorządów, instytucji publicznych i prywatnych, organizacji pozarządowych i zwykłych ludzi. To dzięki ich zaangażowaniu możliwe było skuteczne zarządzanie kryzysem uchodźczym.

Szeroka pomoc dla Ukrainy położyła nowy fundament pod relacje polsko-ukraińskie, bazujące już nie tylko na strategicznym partnerstwie, ale – jak stwierdził podczas wizyty Andrzeja Dudy w Kijowie w maju 2022 r. prezydent Zełenski – „braterstwie”.

Andrzej Jekaterynczuk, Karolina Podgórska

Reakcje stolic województw przygranicznych (Lublina i Rzeszowa) na kryzys uchodźczy wywołany inwazją Rosji na Ukrainę

Reactions of the border regions' voivodeships capitals (Lublin and Rzeszow) to the refugee crisis caused by Russia's invasion of Ukraine

Abstract: Lublin and Rzeszow are the capitals of two voivodeships that share a border with Ukraine. After the start of Russia's full-scale invasion of Ukraine, these two metropolises naturally became important actors in the humanitarian crisis response system. Although they found themselves in a similar geopolitical situation, each city responded to the crisis somewhat differently. In the article, we try to describe the specifics of these responses, taking into account their external and internal conditions, and diagnose the differences that occurred. The analyses presented in the text are based on empirical qualitative data collected within two research projects. The first is "Multilevel governance of the humanitarian crisis caused by the Russian aggression on Ukraine on the examples of activities in the Lublin Voivodeship (PL) and the Volyn Oblast", carried out under the NAWA Intervention Grants at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. The second is the "Polish School of Assistance", founded and coordinated by Konsorcjum Migracyjne.

Dr Andrzej Jekaterynczuk, Instytut Socjologii UMCS, ORCID: 0000-0001-7175-5302, e-mail: andrzej.jekaterynczuk@mail.umcs.pl
Dr Karolina Podgórska, Instytut Socjologii UMCS, ORCID: 0000-0001-6048-9416, e-mail: karolina.podgorska@poczta.umcs.lublin.pl

O wyjątkowości położenia geopolitycznego Lublina i Rzeszowa

Zarówno Lublin, jak i Rzeszów to stolice dwóch województw posiadających granicę z Ukrainą (a także z Białorusią – Lubelszczyzna, oraz ze Słowacją – Podkarpacie). Po rozpoczęciu pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę obie te metropolie w sposób naturalny stały się istotnymi aktorami systemu reagowania na kryzys humanitarny. Jednak choć znalazły się w podobnej sytuacji geopolitycznej, każde z miast nieco inaczej odpowiedziało na kryzys. W tekście staramy się prześledzić specyfikę tych reakcji, uwzględniając ich zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania, a także zdiagnozować powstałe różnice.

Lublin jest największym miastem Polski wschodniej. Zamieszkuje go ok. 324 tys. mieszkańców¹. W trakcie roku akademickiego liczba ta wzrasta, jest to bowiem ważny ośrodek akademicki, w którym znajduje się aż 9 uczelni wyższych (w tym 5 publicznych), posiadających dość wysokie wskaźniki umiędzynarodowienia – wśród studentów dominują osoby z Ukrainy. W Rzeszowie mieszka ok. 188 tys. osób², a oferta akademicka nie jest aż tak różnorodna, ale miasto od wielu lat sukcesywnie umacnia swoją pozycję ważnego ośrodka akademickiego w Polsce południowo-wschodniej. W obu regionach znajdują się po cztery przejścia graniczne z Ukrainą (lubelskie: Dorohusk – Jagodzin, Zosin – Uściług, Dołhobyczów – Uhrynów, Hrebenne – Rawa Ruska; podkarpackie: Korczowa, Medyka, Budomierz i Krościenko), dobrze skomunikowane z obiema stolicami. Oba miasta posiadają lotniska międzynarodowe (Rzeszów-Jasionka oraz Lublin-Świdnik), skomunikowane głównie z kierunkami europejskimi, a także dobrze rozbudowaną sieć połączeń kolejowych, w tym regularne połączenia międzynarodowe z Ukrainą.

---

¹ Informacja o wynikach Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021.

² Ibidem. Rzeszów odnotował niewielki wzrost liczby mieszkańców w porównaniu z danymi ze Spisu Powszechnego z 2021 r.

Położenie przygraniczne zawsze było istotną cechą funkcjonowania Lublina i Rzeszowa. Skutkowało ono z jednej strony rozwijaniem współpracy transgranicznej i czerpaniem z niej korzyści, z drugiej – koniecznością odpowiadania na potrzeby wynikające z bliskości granicy w większym stopniu niż w innych regionach kraju. Zarówno Lublin, jak i Rzeszów to miasta współpracujące z samorządami ukraińskimi: wśród miast partnerskich Rzeszowa jest sześć ukraińskich (Lwów, Iwano-Frankiwsk, Łuck, Truskawiec, Konotop oraz Czernihów – dwa ostatnie umowę o współpracy podpisały już po rosyjskiej inwazji)³. Z kolei Lublin posiada w Ukrainie dziewięć miast partnerskich (Iwano-Frankiwsk, Lwów, Łuck, Ługańsk, Równe, Starobielsk, Sumy, Krzywy Róg oraz Charków – tu także współpraca nawiązana została już po 24 lutego 2022 r.) oraz trzy miasta „zaprzyjaźnione” (Kamieniec Podolski, Dniepr i Winnica).

Wspomniane szczególne potrzeby wynikające z położenia przygranicznego dotyczą przede wszystkim obecności obywateli Ukrainy w krajobrazie miejskim, widocznej na długo przed pełnoskalową inwazją rosyjską. Dane dotyczące tej obecności są jednak mało dokładne, pochodzą bowiem z rejestrów meldunkowych, które naturalnie nie odzwierciedlają rzeczywistości i nie mówią o faktycznej obecności ukraińskich migrantów w obu miastach. W przededniu pełnoskalowej wojny szacowano, że w Lublinie przebywało ok. 22 569 migrantów i migrantek z Ukrainy (w lubelskim obszarze metropolitarnym było to dodatkowo 12 155⁴), głównie zarobkowych oraz edukacyjnych (dane meldunkowe mówiły zaś o obecności tylko ok. 5000 cudzoziemców i cudzoziemek), którzy byli dość widoczni w przestrzeni miasta – a także ich obecność była dostrzegana przez władarzy miasta. Lublin, jako jedno z pierwszych miast w Polsce, już kilkanaście lat temu zaczął

---

³ Urząd Miasta Rzeszowa – Miasta Partnerskie, <https://www.erzeszow.pl/508-wspolpraca-miedzynarodowa/5888-miasta-partnerskie.html>.

⁴ https://metropolie.pl/fileadmin/news/2022/10/UMP_raport_Ukraina_20220429_final.pdf.

zatrudniać osoby pochodzące z Ukrainy w instytucjach samorządowych. W Rzeszowie społeczność migrancka nie charakteryzowała się natomiast dużą aktywnością (choć szacunki liczbowe w przededniu wojny były podobne: 24 256 migrantów i migrantek w Rzeszowie oraz dodatkowo 8304 w obszarze metropolitalnym miasta⁵), w tym i społeczność ukraińska (w przeciwieństwie do pobliskiego Przemysła), która miasto traktowała raczej jako cel pobytu krótkotrwałego lub miejsce inwestycji mieszkaniowych bądź prowadzenia biznesu. Swego rodzaju „rozmycie” się społeczności ukraińskiej wśród mieszkańców Rzeszowa szło w parze z niewielkim zaangażowaniem lub brakiem funkcjonowania dużych organizacji społecznych oferujących działania dla i na rzecz tej grupy. W Lublinie natomiast krajobraz instytucjonalny rozwijał się od lat i częściowo wiązał się także z przynależnością Lublina do sieci Miast Wielokulturowych Rady Europy i przyjęciem pewnych standardów na poziomie władzy lokalnej. W Lublinie działają od lat duże i rozpoznawalne organizacje pracujące na rzecz różnorodności i integracji, także społeczności migranckich, a więc Stowarzyszenie Homo Faber, Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza, Centrum Wolontariatu czy Fundacja na Rzecz Państwa Prawa. Społeczność ukraińska jest także reprezentowana poprzez działania Towarzystwa Ukraińskiego, działającego pierwotnie na rzecz ukraińskiej mniejszości narodowej, a z czasem także na rzecz coraz liczniejszej społeczności migrantów. Podobną rolę w Rzeszowie pełni filia przemyskiego oddziału Związku Ukraińców w Polsce, choć skala i zasięg działań wydają się mniejsze.

Problematyka różnorodności mieszkańców miasta dostrzegana była także formalnie przez władze Lublina i przekłada się na konkretne, praktyczne działania: od 2012 r. funkcjonowała Społeczna Grupa Wsparcia Integracji przy Kancelarii Prezydenta (dziś przy Biu-

---

⁵ Ibidem.

rze Partycypacji Społecznej Urzędu Miasta). Powołano także Komisję Dialogu Obywatelskiego do spraw Miejskiego Systemu Wsparcia Integracji Imigrantów i Imigrantek, z funkcją doradczą wobec Prezydenta Miasta Lublina. Podobne inicjatywy przed pełnoskalową rosyjską inwazją na Ukrainę nie miały miejsca na szerszą skalę w Rzeszowie, choć obserwowane są od kilku lat prace na rzecz wykształcenia nowoczesnej marki miasta jako miejsca przyjaznego młodym, otwartego na współpracę i realizację życiowych celów. Także wysokie pozycje Rzeszowa w rankingach oceniających jakość życia w mieście dały impuls do strategicznego myślenia i planowania działań obejmujących różne grupy mieszkańców. W obu miastach oczywiście realizowane były na poziomie odpowiednich jednostek samorządów obowiązki i usługi wynikające z zapisów Ustawy o pomocy społecznej.

Badania realizowane po kilku tygodniach pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy przez Unię Metropolii Polskich wykazały, że w Lublinie na dzień 1 kwietnia 2022 r. aż 17% mieszkańców miasta stanowili obywatele i obywatelki Ukrainy (wzrost populacji miasta o 20%), ale w Rzeszowie wskaźnik ten był najwyższy w Polsce i wynosił aż 35% (a populacja miasta wzrosła o 53%)⁶. Jednak o skali udzielonej pomocy w obu miastach świadczą dobitniej inne dane: przez Lublin przejechało w ciągu pierwszych trzech miesięcy trwania inwazji ponad 1 200 000 osób, z czego co najmniej 138 000 zatrzymało się w mieście na co najmniej jedną noc⁷. Z kolei Rzeszów szacuje, że w ciągu około półtora miesiąca po 24 lutego 2022 r. dotarło do miasta ok. 100 000 uchodźców⁸. Oba miasta otrzymały od prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego tytuł „Miasta-Ratownika”, który jest podziękowaniem za szczególne zaangażowanie w pomoc uchodźcom

---

⁶ Ibidem.

⁷ <https://lublin.eu/lublin/aktualnosci/90-dni-wsparcia-dla-ukrainy-i-jej-obywateli,9414,66,1.html>.

⁸ <https://forsal.pl/gospodarka/polityka/artykuly/8667490,rzeszow-konrad-fijolek-wojna-ukraina-uchodzcy.html>.

z Ukrainy. Rzeszów tytuł ten otrzymał jako pierwsze miasto w Polsce, 22 maja 2022 r.⁹, Lublin natomiast 6 kwietnia 2023 r.¹⁰.

Informacja o metodologii badań i źródłach danych

Zaprezentowane poniżej analizy opierają się na empirycznych danych jakościowych zebranych w ramach realizacji dwóch projektów badawczych. Pierwszy z nich to „Wielopoziomowe zarządzanie kryzysem humanitarnym wywołanym przez rosyjską agresję na Ukrainę na przykładzie działań w województwie lubelskim (PL) i obwodzie wołyńskim (UA)”, realizowany w ramach Grantów Interwencyjnych Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej (NAWA) na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Drugi to „Polska Szkoła Pomagania” – badanie, którego inicjatorem było Konsorcjum Migracyjne we współpracy z Fundacją Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego oraz Centrum Badań Migracyjnych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Na potrzeby tekstu analizie poddana została część materiału zebranego w ramach tych dwóch działań badawczych dotycząca dwóch miast. Przypadek Lublina opisywany jest na podstawie badań pilotażowych i docelowych w grantie NAWA, w sumie jest to ponad 40 wywiadów pogłębionych przeprowadzonych w mieście z reprezentantami różnych aktorów instytucjonalnych i nieformalnych zaangażowanych w pomoc na rzecz uchodźców (wywiady realizowane były na przestrzeni roku, od maja 2022 do maja 2023 r.). Z kolei przypadek Rzeszowa analizowany jest na podstawie materiału zebranego na potrzeby prac nad raportem „Polska Szkoła Pomagania” w okresie listopad-grudzień 2022 r., również z reprezen-

---

⁹ <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1218332%2Crzeszow-z-tytulem-miasta-ratownika-konrad-fijolek-niesamowity-prestiz-dla>.

¹⁰ <https://lublin.eu/lublin/aktualnosci/lublin-z-tytulem-miasto-ratownik-przyznawanym-przez-prezydenta-ukrainy,9479,66,1.html>.

tantami różnorodnych aktorów pomocowych w tym mieście (w sumie 9 wywiadów). W obu badaniach narzędzie badawcze opierało się na podobnym scenariuszu, w którym znajdowały się pytania dotyczące charakteru udzielanej pomocy, przebiegu działań, głównych wyzwań, czynników sukcesu i oceny całego systemu. Wszystkie wywiady zostały nagrane, transkrybowane i poddane analizie z wykorzystaniem programu do jakościowej analizy danych. Realizowane badania uzyskały aprobatę odpowiednich Komisji Etycznych (na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz na Uniwersytecie Warszawskim). Uczestnicy badania rekrutowali się z następujących wyodrębnionych grup: administracja centralna, administracja lokalna, NGO, biznes, kościoły i związki wyznaniowe, inicjatywy oddolne (nieformalne).

Zaangażowanie administracji publicznej w reagowanie na kryzys humanitarny w Lublinie i Rzeszowie

W działania w miastach zaangażowane były zarówno samorządy, jak i administracja centralna, czyli wojewodowie i odpowiednie służby oraz inne instytucje państwowe, takie jak Straż Pożarna czy Policja. Działanie tych instytucji wynikało z przyjętej na szczeblu centralnym linii postępowania w reakcji na kryzys, co oznacza regionalne zróżnicowanie podejmowanych działań. Zgodnie z planami przyjętymi tuż przed rozpoczęciem inwazji, Polska została podzielona na obszary tranzytowe i docelowe. Zarówno Lubelszczyzna, jak i Podkarpacie w planach rządowych stać się miały województwami przerzutowymi, z których uchodźcy mieli być relokowani w głąb Polski (gdzie przygotowywano bazę noclegową), tak by uniknąć nadmiernego tłoku na granicy i by rozładowywać sprawnie narastający ruch. Stolice obu regionów miały pełnić podobne funkcje – tranzytowe. Działania władz centralnych w obu województwach koncentrowały się na obszarze przygranicznym: na organizowaniu i prowadzeniu punktów recepcyjnych oraz na koordynacji i organizacji tranzytu w głąb kraju.

Nie oznacza to jednak, że na poziomie miejskim wszystkie działania były podporządkowane tym zaleceniom, co wynikać może zasadniczo z niezwykłości sytuacji i spontanicznych reakcji większych i mniejszych miast w Polsce. Ma też jednak swoje uzasadnienie formalne. Jak wskazał jeden z rozmówców, Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym¹¹ jasno wskazuje odpowiedzialność całej administracji publicznej (nie tylko centralnej) za podejmowanie działań nadzwyczajnych:

To tam jest... ustawa jasno mówi o... administracji publicznej, nie o administracji rządowej. To administracja publiczna, to i gminy, i powiaty, to, to jest zasadnicza różnica, ludzie tego nie... nie rozumieli, i gdzie jest rząd, gdzie jest rząd, gdzie jest rząd. Rząd naprawdę, przynajmniej w województwie lubelskim, to, to, to robił wszystko, co możliwe. Ale w sytuacjach nadzwyczajnych obowiązek spada na całą administrację.

(administracja centralna, Lublin)

Działania podjęte przez samorządy Lublina i Rzeszowa w tym kontekście się różniły. Rzeszów wypełniał zalecenia tranzytowe, organizując „jedynie” punkt informacyjny na dworcu PKP, przez który przewijała się znakomita większość napływających do Rzeszowa uchodźców: punkt de facto jednak świadczył pomoc recepcyjną, oferując krótkoterminowy nocleg, wsparcie rzeczowe, żywieniowe i informacyjne. Na dworcu zaangażowani byli urzędnicy miejscy, którzy zajęli się obsługą potrzebujących i rozpoczęli również współpracę z rzeszą wolontariuszy (zarządzanie nimi z czasem przejęła międzynarodowa organizacja CORE). Wydawane były ciepłe posiłki dostarczane m.in. masowo przez osoby prywatne.

---

¹¹ Dz. U. 2007 nr 89 poz. 590.

Ja się śmieję, że to nagle tak, panie dyrektor, które wcześniej siedziały w sekretariatach i w szpilkach, nagle jedna rozdawała zupę, druga wydawała kanapki, a trzecia mówiąc kolokwialnie jechała na MOPie...

(samorząd, Rzeszów)

Miasto nie utworzyło jednak typowo miejskich noclegowni, jak miało to z kolei miejsce w Lublinie. Nie otworzono też formalnie w mieście punktu recepcyjnego, zarządzanego przez wojewodę. Lublin natomiast zorganizował trzy punkty informacyjne (dworzec PKP i PKS, Urząd Wojewódzki), w których gospodarzami byli pracownicy Urzędu Wojewódzkiego (dworzec PKP także pełnił funkcje noclegowe), ale na dworcach obecni także byli przedstawiciele miasta oraz organizacji społecznych. Ta wielość obecnych podmiotów i różnorodność przyjmowanych podejść (mniej i bardziej formalne postępowanie wobec przybywających) prowadziły czasami do konfliktów kompetencyjnych i wymuszały renegocjowanie przyjętych założeń:

Ale był moment taki, że chcieli nas stamtąd koniecznie się pozbyć. No myśmy jeździli też tam, na takie spotkania, przyjeżdżała cała dyrekcja, gdzieś z Krakowa na te spotkania i było bardzo blisko tego, że nas by stamtąd wygonili. Natomiast nasze argumenty też były takie, że w międzyczasie ileś delegacji przyjeżdżało, chwaliło, gdzieś tam w mediach to było... No tak, przy okazji. Więc trochę to ich chyba też, te ich zapędy uspokoiło, także.

(administracja centralna, Lublin)

W lubelskim Urzędzie Wojewódzkim uruchomiono również tzw. wirtualny punkt recepcyjny, umożliwiający osobom, które przekroczyły granicę polsko-ukraińską i nie zarejestrowały się w jednym z punktów przygranicznych, dopełnienie takich formalności.

Na poziomie administracji samorządowej reakcje obu miast były natychmiastowe. Pierwszego dnia inwazji w godzinach porannych w Urzędzie Miasta Lublin odbyło się zwołane ad hoc zebranie przedstawicieli urzędu oraz lubelskich organizacji pozarządowych. Zaini-

cjonowanie tej współpracy na tak wczesnym etapie działań wywarło ogromny wpływ na kształtowanie się krajobrazu pomocowego w Lublinie w kolejnych miesiącach. Podczas spotkania powołano Lubelski Społeczny Komitet Pomocy Ukrainie (LSKPU). Organizatorami LSKPU były Stowarzyszenie Homo Faber, Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza i Fundacja Instytut na rzecz Państwa Prawa oraz Miasto Lublin. Później dołączyły do tej inicjatywy kolejne organizacje i podmioty. Powstanie LSKPU można uznać za rezultat funkcjonowania od wielu lat w Lublinie nieformalnych sieci społecznych złożonych z osób, które w przeszłości były bądź są zaangażowane w działania na rzecz migrantów. Miasto Lublin udostępniło LSKPU prestiżową przestrzeń budynku Centrum Kultury, które na wiele miesięcy stało się jednym z najważniejszych punktów pomocy uchodźcom w Lublinie. W przypadku Lublina trudno zatem oddzielić od siebie inicjatywy pomocowe stricte miejskie od tych, które zorganizowane zostały przez trzeci sektor. W prace Komitetu zaangażowani zostali urzędnicy miejscy – na zasadach oddelegowania lub bez niego – podejmując się koordynacji wybranych obszarów pomocy. Część z nich współpracowała z Komitetem w charakterze wolontariuszy.

Kluczem Komitetu, kluczem tego pomysłu, było po pierwsze, że jest to nieformalne, co pozwala mądrze i łatwo podejmować decyzje, po drugie, że zrównuje w siedzeniu – czasem na podłodze – dyrektorów z Urzędu Miasta z 21-letnimi wolontariuszami oraz organizacje pozarządowe. Z założenia chodziło o to, żeby zbudować też szeroką podstawę tego, czyli, żeby to były bardzo różne organizacje.

(samorząd, Lublin)

Prezydent Lublina powołał pełnomocnika ds. pomocy obywatelom Ukrainy uciekającym przed działaniami wojennymi. Sam Prezydent Miasta Lublin był aktywnie i osobiście zaangażowany w działania na rzecz poszukujących pomocy. Udział urzędników w pracach nieformalnej struktury, jaką był LSKPU, legitymizował tę społeczną

inicjatywę, jednocześnie zakotwicząc ją w realiach prawnych i logistycznych. Współpraca urzędników i NGO była w tej kryzysowej sytuacji bardzo korzystna dla obu stron, zapewniając komplementarność podejmowanych działań i tym samym poprawiając ich efektywność. Działalność Komitetu stanowiła uzupełnienie działań pomocowych podejmowanych przez samorząd w tych obszarach, które takiego wsparcia wymagały:

(...) pamiętam nawet na którymś spotkaniu, ktoś poprosił, żeby podnieśli ręce urzędnicy, urzędniczki w komitecie. I się okazało, że, no większość, chyba osiemdziesiąt procent to byli urzędniczki i urzędnicy, którzy, jako pewne procedury czy wyczulenie na pewne procedury, no wynoszą ze swojej codziennej pracy. Dla mnie było oczywistością, że jak tworzę bazy mieszkań, to musi się pojawić jakieś RODO. Że jak przyjmuję człowieka i zbieram jego dane, czy wnoszę jego dane do dokumentu, to koniecznie musi wyrazić na to zgodę i podpisać RODO. Od razu, tak? Myślę, że to, że tak się stało, że wolontariuszami i wolontariuszkami komitetowymi były właśnie osoby niejako, no z tej bajki takiej systemowej, to też, a priori, pewne standardy takiej naszej codziennej pracy utrzymywało.

(samorząd, Lublin)

(...) okazało się, że z poziomu pracodawcy, Urzędu Miasta, no to tak naprawdę to było bardzo mile widziane ze względu na to, że, powiedzmy sobie szczerze, komitet urzędowi pomagał, urząd pomagał komitetowi.

(samorząd, Lublin)

W Lublinie uwagę zwraca obecność wśród kadry urzędniczej pracowników z doświadczeniem migracyjnym – Ukraińców, ale nie tylko tych, których potencjał został wykorzystany w czasie kryzysu uchodźczego. Nie bez znaczenia jest wspomniany już fakt, że Lublin jako jedno z pierwszych miast w Polsce zdecydował się na zatrudnianie niepolskich obywateli w administracji samorządowej. Ważne z punktu widzenia efektywnej współpracy pomiędzy samorządem

lubelskim a organizacjami pozarządowymi wydaje się podkreślenie, że wśród kadry urzędniczej w ratuszu są osoby, które trafiły do administracji lokalnej właśnie z trzeciego sektora. Część rozmówców z takim doświadczeniem identyfikowała się zarówno z samorządem lokalnym, jak i z trzecim sektorem. Często byli liderzy organizacji społecznych już jako urzędnicy miejscy współpracowali z organizacjami pozarządowymi¹².

Nieco inaczej na wojnę zareagowało miasto Rzeszów, gdzie 25 lutego powołany został Sztab Kryzysowy w ratuszu. Opierał się on jednak głównie na kadrze urzędniczej. Miasto Rzeszów utworzyło punkt informacyjny na dworcu i prowadziło rozmowy z wojewodą podkarpacką o zorganizowaniu w mieście punktu recepcyjnego (co ostatecznie się nie udało). Główny ciężar koordynacji pomocy miasta na rzecz uchodźców spoczął na Wydziale Polityki Społecznej, utworzonym w styczniu 2022 r. z Wydziału Zdrowia, w którym istniała komórka odpowiedzialna za politykę społeczną, jednak w ograniczonym stopniu realizująca zadania na rzecz migrantów i cudzoziemców. Pracownicy ratusza od pierwszego dnia po inwazji silnie zaangażowali się w pomoc uchodźcom, rozdając tym docierającym do Rzeszowa paczki żywnościowe i słodycze.

Ja pamiętam, że to jest też tłusty czwartek, tak?, który wypadł. W związku z tym mieliśmy tak naprawdę całą masę paczków, które się pojawiły i które rozdawaliśmy, bo to tak zupełnie naturalnie się wtedy pojawiło.

(samorząd, Rzeszów)

W trakcie prowadzonych w Rzeszowie działań zmieniała się struktura ciał koordynacji pomocy, która sprawiała wrażenie bardziej roz-

---

¹² K. Podgórska, A. Jekaterynczuk, O. Yarosh, O. Kuzmuk, V. Liubchuk, *Support for Ukrainian refugees after Russia's invasion of Ukraine: aid structure and resilience factors. Case studies of Lublin and Lutsk, „European Societies”, <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2206892>.*

proszonej niż w Lublinie. W mieście funkcjonowały: sztab miejski (gdzie zaangażowana była m.in. Rzeszowska Rada Kobiet przy Prezydencie, po pewnym czasie Rada zaczęła prowadzić odrębny sztab razem z organizacjami pozarządowymi), Grupa Parasol (Podkarpacka Federacja Organizacji Obywatelskich), sztab związany z administracją centralną, wreszcie sztab, w którym kluczową rolę odgrywały działające w mieście organizacje międzynarodowe.

Jak wspomniano, w odmienny sposób Lublin i Rzeszów rozwiązały kwestię zakwaterowania uchodźców przed wojną. W Lublinie władze samorządowe zdecydowały się zapewnić zakwaterowanie uchodźcom, umożliwiając im pozostanie w mieście na dłuższy czas, z kolei Rzeszów skupił się na realizacji funkcji tranzytowej, tj. uchodźcy mogli czasowo zatrzymać się w mieście, ale docelowo kierowani byli do bardziej odległych od granicy polskich miast lub do państw Europy Zachodniej. Rozmówcy z Rzeszowa deklarowali, że takie stanowisko wynikało z zaleceń władz centralnych, które chciały uniknąć w ten sposób paraliżu w województwach graniczących z Ukrainą w związku z zakwaterowaniem w nich zbyt dużej liczby uchodźców. Do Miasta Rzeszów zgłosiła się Fundacja Medyk dla Zdrowia, która zaoferowała tymczasowe miejsce noclegowe (prywatne) dla 500 osób. Miasto Rzeszów nie tworzyło własnych, publicznych punktów zakwaterowania zbiorowego dla uchodźców, ale zapewniło darmowy transport komunikacją miejską pomiędzy punktem prowadzonym przez Fundację Medyk dla Zdrowia w hali Full Market a dworcem.

Specyfika położenia Rzeszowa wynikała z tego, że był on pierwszym większym polskim miastem stosunkowo blisko Lwowa, przez co stał się przed inwazją miejscem inwestycji i migracji Ukraińców (nieruchomości, kontakty biznesowe, edukacja). Rezultatem wytworzenia się nieformalnych sieci społecznych, obecności licznej społeczności migrantów ukraińskich w mieście było to, że w większości to oni przyjmowali pod swój dach rodaków, w tym członków swoich rodzin, bliskich lub zupełnie obce osoby. Miasto Rzeszów nie pośredniczyło w poszukiwaniu prywatnych kwater noclegowych.

Lublin zdecydował się nie tylko na koordynację w ramach LSKPU zakwaterowania uchodźców w mieszkaniach prywatnych, ale także na utworzenie kilku miejskich punktów noclegowych: według stanu z końca 2022 r. w 6 lokalizacjach punktów zbiorowego zakwaterowania przebywało ok. 800 osób. Uchodźców wspierano również paczkami żywnościowymi.

W ramach współpracy z partnerskimi i zaprzyjaźnionymi samorządami za granicą oraz organizacjami międzynarodowymi Lublin pozyskiwał transporty z pomocą głównie z Europy Zachodniej. Do końca 2022 r. z Lublina wyjechało ok. 100 transportów kierowanych bezpośrednio do Ukrainy. Podobne inicjatywy podejmowane były w Rzeszowie. Dary pochodzące zarówno ze zbiórek publicznych, jak też z Zachodu były tu przeładowywane i przekazywane do Ukrainy, najczęściej we współpracy z miastami partnerskimi, które jawiły się jako wiarygodni partnerzy. Zbierano także na dużą skalę dary dla uchodźców, we współpracy ze środowiskiem akademickim.

W obu miastach powołano infrastrukturę pomocową. W Lublinie powstały infolinie w kilku językach: dla uchodźców z Ukrainy potrzebujących informacji w zakresie spraw socjalno-bytowych, wsparcia psychologiczno-medycznego oraz pomocy prawnej; Contact Center Urzędu Miasta Lublin do rekrutacji wolontariuszy, a także na potrzeby zgłoszeń od mieszkańców dotyczących zakwaterowania osób uciekających przed wojną w prywatnych mieszkaniach na czasowy pobyt; infolinia dla osób goszczących pod swoim dachem uchodźców z Ukrainy, zgłaszających zapotrzebowanie na rzeczy niezbędne ukraińskim rodzinom; infolinia dla pracodawców, oferujących zatrudnienie obywatelom Ukrainy. W Rzeszowie 26 lutego uruchomiona została strona internetowa i infolinia (działająca po polsku, angielsku i ukraińsku).

W obu miastach w działania miejskie i we współpracy z trzecim sektorem włączyli się masowo wolontariusze, w większości Polacy i Ukraińcy. Obecność w tym gronie członków społeczności ukraińskiej okazała się szczególnie ważna, ponieważ pozwoliła na ograniczenie bariery komunikacyjnej. Sztaby samorządowe (w Lublinie w ramach

LSKPU) m.in. koordynowały proces rekrutacji wolontariuszy w miastach w celu zwiększenia efektywności ich pracy oraz zagwarantowania bezpieczeństwa im i beneficjentom pomocy. W Rzeszowie wolontariusze na początku zapisywali się ręcznie, dostawali identyfikatory, ale szybko podjęto decyzję, aby rejestrować ich profesjonalnie, przez aplikację mobilną na stronie urzędu, i również ich ubezpieczyć:

Jesteśmy w końcu Urzędem, a nie jakąś instytucją...

(samorząd, Rzeszów)

Dosyć szybko koordynacją obszaru wolontariatu w Rzeszowie zajęła się amerykańska fundacja CORE, co było także związane z wizytą jej założyciela Seana Penna w mieście.

Ważnym elementem działań w obu miastach stał się obszar kultury. W Lublinie z myślą o uchodźcach powołany został przez prezydenta pełnomocnik ds. włączania poprzez kulturę. Miasto utworzyło nowy portal spilnakultura.pl stanowiący platformę dla informacji na temat działań w sferze kultury skierowanych m.in. do uchodźców. Jesienią 2022 r. jako wspólna inicjatywa miasta oraz konsorcjum organizacji pozarządowych powstał (finansowany ze środków UNICEF) ośrodek Spilno Lublin realizujący działania na rzecz młodych mieszkańców i mieszkanki Lublina z Polski i Ukrainy¹³. Na początku 2023 r. w Lublinie powołano nowy projekt włączania przez kulturę Baobab, który przedstawiany jest jako „nowa przestrzeń w centrum Lublina służąca integracji, miejsce wymiany doświadczeń, realizacji projektów, rozmów, a przede wszystkim spotkań migrantów i migrantek, uchodźców i uchodźczyń, mieszkańców i mieszkanki Lublina”¹⁴. Projekt realizowany jest przez miasto we współpracy ze stowarzyszeniem Homo Fa-

---

¹³ <https://lublin.eu/lublin/aktualnosci/spilno-miasto-lublin-otwiera-nowa-przestrzen-dla-mieszkanow,9440,66,1.html>.

¹⁴ <https://lublin.eu/mieszkanicy/partycypacja/aktualnosci/baobab-nowa-przestrzen-w-centrum-lublina-sluzaca-integracji,275,471,1.html>.

ber (pełniącym funkcję lidera), a finansowany przez UNHCR. Baobab stał się miejscem spotkań wielu środowisk imigranckich, nie tylko ukraińskich. Działa przy nim również Biblioteka Wielokulturowa oferująca książki w kilku językach.

Lublin jako pierwszy samorząd w Polsce już w marcu 2022 r. zatrudnił 50 nauczycieli ukraińskich, w roku szkolnym 2022/2023 było ich już 80. Istotnym skutkiem takiego działania było wyłonienie się społeczności ludzi, którzy się ze sobą komunikują, wymieniają doświadczeniami i wspierają.

Było oczywiste, że nie chcemy budować getta, tylko otworzyć integracyjną perspektywę. Była masa ludzi, Ukraińców, którzy byli gotowi być aktywni, byli wśród nich nauczyciele. Skąd myśmy ich zatrudnili? Naprawdę była taka lista, ankieta Homo Faber, i oni się zgłaszali do pracy.

(samorząd, Lublin)

W Urzędzie Miasta Lublin zorganizowane zostały kursy języka ukraińskiego dla chętnych urzędników. Inną interesującą inicjatywą zainicjowaną w Lublinie był pomysł kojarzenia ze sobą potencjalnych pracodawców i pracowników-uchodźców z Ukrainy. W tym celu uruchomiono specjalny portal internetowy¹⁵.

Potrzebę działań w sferze kultury i edukacji dostrzeżono również w Rzeszowie. W tych obszarach miasto ściśle współpracuje przede wszystkim z UNICEF. Podejmuje ponadto działania prozdrowotne. Organizowana jest pomoc dla osób uzależnionych. W różne działania zaangażowane są szkoły, utworzono klasy przygotowawcze z nauczycielami wspomagającymi. Organizowano wyprawki szkolne, spektakle z audiodeskrypcją w języku ukraińskim. Utworzono dodatkowy punkt żłobkowy przyjmujący ukraińskie dzieci. Planowane były działania

---

¹⁵ www.gospodarczy.lublin.eu/ukraina; <https://lublin.eu/lublin/aktualnosci/miasto-lublin-pomaga-obywatelom-ukrainy,9392,66,1.html> animo.

stawiające sobie za cel aktywizację zawodową. Miasto stara się włączyć w koordynację działań organizacji pozarządowych.

Działania podejmowane przez trzeci sektor, inicjatywy oddolne i wolontariat

W Lublinie i Rzeszowie, podobnie jak w innych polskich miastach, bardzo ważną rolę w udzielaniu pomocy uchodźcom odegrały organizacje pozarządowe. Dla części z nich podjęte działania stanowiły kontynuację działalności statutowej, dla innych oznaczały mierzenie się z nowymi wyzwaniami, ponieważ do tej pory nie zajmowały się problematyką migracyjną i uchodźczą¹⁶. Lublin pod względem wykorzystania potencjału trzeciego sektora oraz koordynacji współpracy organizacji pozarządowych i władz samorządowych pozytywnie wyróżnił się na tle innych polskich miast, co dostrzeżono także za granicą¹⁷.

Właśnie w Lublinie pierwszego dnia inwazji zawiązał się wspomniany już Lubelski Społeczny Komitet Pomocy Ukrainie, utworzony przez trzy lokalne organizacje pozarządowe posiadające bogate doświadczenie w pracy w zakresie problematyki migracyjnej: Stowarzyszenie Homo Faber, Fundację Kultury Duchowej Pogranicza, Fundację Instytut na rzecz Państwa Prawa oraz urzędników Miasta Lublin, oddelegowanych do tego zadania. Trzy organizacje tworzące na początku Komitet reprezentowały zupełnie różne lubelskie środowiska światopoglądowe, i ta różnorodność stała się stabilnym fundamentem skutecznego funkcjonowania ponad podziałami w kolejnych miesiącach.

---

¹⁶ W. Klaus, S. Jarosz, *Polska Szkoła Pomagania. Przyjęcie osób uchodźczych z Ukrainy w Polsce w 2022 roku*, Warszawa 2023, s. 58.

¹⁷ D. Panayotatos, I. Atanda, E. Schwartz <https://www.refugeesinternational.org/reports-briefs/crisis-in-ukraine-humanitarian-and-human-rights-imperatives/> [23.04.2023].

Dzięki temu, że te trzy nogi są dalekie od siebie, to Komitet stoi twardo na trzech nogach plus Miasto, i się nie chwieje. I kluczowym było to, że właśnie było to doświadczenie możliwości, sprawczości, zarówno po stronie urzędników, jak i organizacji pozarządowych. Udało się.

(samorząd, Lublin)

W późniejszej fazie do Komitetu dołączyły inne organizacje: Związek Harcerstwa Polskiego, organizacja skautów ukraińskich PŁAST, Fundacja Rozwoju Europy Środkowo-Wschodniej, PCK Lublin, Centrum Interwencji Kryzysowej, Okręgowa Rada Adwokacka. Wiele osób współpracujących z LSKPU posiadało doświadczenia stanowiące bazę wiedzy i kompetencji do aktualnych działań: np. Stowarzyszenie Homo Faber działało w Grupie Granica na pograniczu polsko-białoruskim, Instytut na rzecz Państwa Prawa od lat udzielał porad prawnych dla cudzoziemców, niektóre osoby posiadały doświadczenia pracy z uchodźcami czeczeńskimi, współpracy w Grupie Zagranica czy tworzenia polityki rozwojowej na szczeblu centralnym.

LSKPU stał się centralnym aktorem i pionierem pomocy uchodźcom w Lublinie. Znaczna część z osób i organizacji zrzeszonych w LSKPU znała się bezpośrednio lub pośrednio z dotychczasowej współpracy lub działań międzysektorowych realizowanych w mieście. Część urzędników miejskich miała za sobą bogate doświadczenia z pracy w NGO w okresie przed podjęciem pracy w jednostce samorządowej. W najbardziej dynamicznym momencie obszarów działania Komitetu było ok. 30. Ich tematyka i ilość zmieniały się dynamicznie w zależności od zapotrzebowania i sytuacji zewnętrznej. Część z departamentów (odpowiedzialnych za konkretne obszary) koncentrowała się stricte na pomocy uchodźcom: punkt informacyjny, infolinia, wsparcie psychologiczne, zakwaterowanie, transport/logistyka, asysta rodzin, opieka nad dziećmi, pomoc prawna, pomoc/pośrednictwo w znalezieniu pracy, pomoc medyczna, zdrowa żywność dla rodzin, pomoc humanitarna dla Ukrainy, asysta dla

uchodźców romskich, biblioteka międzykulturowa, tłumaczenia, nauka języka polskiego, opieka nad zwierzętami. Inne miały za zadanie optymalizowanie funkcjonowania LSKPU jako podmiotu: kontakt z organizacjami zagranicznymi i mediami, koordynacja pracy wolontariuszy, social media, pomoc psychologiczna dla wolontariuszy, nauka języka ukraińskiego dla wolontariuszy i ludzi zaangażowanych w prace Komitetu. Bez ich wyodrębnienia trudno byłoby także pozyskać finansowanie niezbędne do realizacji działań pomocowych.

Zaraz po ukonstytuowaniu się LSKPU podjęte zostały działania mające na celu uruchomienie zasobów wolontariackich. Jeszcze tego samego dnia zorganizowano spotkanie, na które przyszło kilkadziesiąt osób pragnących włączyć się w działania pomocowe. Były to osoby pochodzące z różnorodnych środowisk, w tym również studenci z Ukrainy i Białorusi uczący się na lubelskich uczelniach. Stali się oni kluczowymi aktorami ze względu na swoją działalność związaną z tłumaczeniami.

Dwudziestego czwartego lutego obudził mnie mąż i powiedział, że się zaczęło. Pierwsza moja myśl, że muszę zadzwonić do XX (...) Krótka rozmowa, on mówi „Zbieraj ludzi”, spotykamy się o godzinie osiemnastej w Centrum Kultury. I zaczęłam tworzyć listę wolontariuszy, napisałam e-maile do wszystkich (...), no i zebrałam listę potencjalnych wolontariuszy. Przyszłam o godzinie osiemnastej, tam było bardzo, bardzo dużo ludzi, w głównej mierze to byli studenci Politechniki Lubelskiej i WSPA, ale także bardzo dużo urzędników, bardzo dużo społeczników, w ogóle znajomych. Nie wiem ile tam było osób, siedemdziesiąt, osiemdziesiąt na raz, no i zaczęły się tworzyć grupy. Grupa wolontariuszy, grupa pomocy psychologicznej, grupa pomocy prawnej, tłumaczenie, i tak dalej.

(biznes, Lublin)

Sprawne zarządzanie działaniami LSKPU jako nieformalnej platformy współpracy międzysektorowej stało się możliwe dzięki zasto-

sowaniu zasady subsydiarności¹⁸. W pierwszych dwóch miesiącach funkcjonowania w LSKPU odbywały się codzienne spotkania-odprawy z udziałem koordynatorów wszystkich departamentów oraz koordynatorów głównych LSKPU, podczas których omawiano działania podejmowane przez poszczególne departamenty. Dzięki tym możliwe było rozwiązywanie na najwyższym szczeblu problemów, które trudno było rozstrzygnąć na poziomie wolontariuszy lub koordynatora departamentu. Kluczowe decyzje podejmowano drogą konsensusu. W roli operatora finansowego Komitetu wystąpiło stowarzyszenie Homo Faber.

Myśmy wiedzieli, że musi być silną hierarchiczną strukturą. Muszą być koordynatorzy działów, że muszą być te działy nazwane, ujawnione, musi być lista kontaktów, musi być wiadomo, kto za co odpowiada. Kto jak się nazywa. Muszą być do tego narzędzia, muszą być spotkania. Muszą być pieniądze. Musi być miejsce. Musi być komunikacja.

(NGO, Lublin)

W tej chwili działania organizacji społecznych w mieście skupiają się na projektowaniu i wdrażaniu długofalowych działań integracyjnych dla osób uchodźczych i włączaniu ich w życie lokalnej społeczności. Przykładem może być inicjatywa Fundacji Kultury Duchowej Pogranicza, polegająca na utworzeniu w Lublinie Ukraińskiej Szkoły Sobotniej. Na zajęciach dzieci m.in. poznają ukraińską kulturę. Warto dodać, że w Lublinie od 2003 r. działa Ukraińska Szkoła Niedzielną prowadzona przez Towarzystwo Ukraińskie i parafię prawosławną pw. św. metropolity Piotra Mohyły. Organizacje zawiązują także konsorcja, wchodząc w kooperację z donatorami, np. z UNICEF-em. W działaniach NGO uwzględnione są także aktywności na rzecz integracji społeczeństwa przyjmującego, jak np. kursy języka ukraińskiego.

---

¹⁸ A. Dąbrowska, *Raport „90 dni pomocy. Lubelski Społeczny Komitet Pomocy Ukrainie”*, <https://hf.org.pl/raporty/raport-90-dni-pomocy-lubelski-spoleczny-komitet-pomocy-ukrainie-2/> [12.11.2022].

Poza wspomnianymi organizacjami w Lublinie działało także wiele innych organizacji oferujących wsparcie, m.in. duże, zasłużone i doświadczone Centrum Wolontariatu (podejmujące współpracę także z wojewodą w zakresie obsługi punktu informacyjnego na dworcu), PCK czy Caritas.

Inaczej niż w Lublinie, w Rzeszowie nie pojawiła się jedna organizacja lub kooperacja organizacji pozarządowych, która stałaby się rdzeniem, dominującym hubem pomocowym. Najłatwiej więc opisać inicjatywy podejmowane przez poszczególne organizacje. Mimo braku koordynacji przez jasno zdefiniowane centrum, rzeszowskie organizacje pozarządowe zdawały się działać również w sposób względnie komplementarny, co osiągnięto poprzez wysoki poziom specjalizacji poszczególnych aktorów. W tym celu warto odwołać się do przynajmniej kilku przykładów takich specjalizacji w Rzeszowie.

Fundacja Zupełne Dobro podejmowała różnorodne działania pomocowe. Na stronie fundacji znaleźć można Rzeszowski Przewodnik po Miejscach Pomocy¹⁹. Podkarpackie Stowarzyszenie dla Aktywnych Rodzin (PSAR) świadomie zrezygnowało z wyjazdów na granicę, aby efektywniej wykorzystać swoje zasoby w Rzeszowie w ramach działań długofalowych. Realizowało pomoc matkom w opiece nad dziećmi w miejscach zbiorowego zakwaterowania²⁰.

PSAR wraz z organizacją Project HOPE, a także po wcześniejszych konsultacjach z przedstawicielami UNHCR, stworzyło Centrum Rozwoju Psychofizycznego TUTU w Rzeszowie, które miało stanowić dostępną i bezpieczną przestrzeń działającą na rzecz osób, które doświadczyły skutków wojny, oraz mieszkańców województwa podkarpackiego. TUTU udziela wsparcia osobom potrzebującym pomocy, wyrównuje szanse w dostępie do usług związanych z równowagą

---

¹⁹ <https://zupelnedobro.pl/>.

²⁰ <https://mapujpomoc.pl/placowki/podkarpackie-stowarzyszenie-dla-aktywnych-rodzin-psar/>.

psychofizyczną i wspomaga proces adaptacji²¹. PSAR i TUTU prowadziły działania wsparcia psychologicznego nie tylko dla uchodźczyń z dziećmi, ale także wsparcie dla psycholożek pracujących z uchodźcami. Ponadto ostatnia z organizacji oferowała suche posiłki, suchy prowiant dla dzieci, a w ramach współpracy z UNHCR prowadzone były działania w szkołach.

Rzeszowska Rada Kobiet zaangażowała się z kolei m.in. w akcje informacyjne oraz organizację i pośrednictwo w pomocy psychologicznej, organizację pomocy prawnej, a jej liderka została koordynatorką społeczną w podmiocie łączącym samorząd miasta Rzeszów i organizacje pozarządowe – Podkarpackim Społecznym Sztabie Kryzysowym, który jednak nie przekształcił się w dynamiczne centrum koordynujące pomoc, jak to miało miejsce w Lublinie. Sztab miejski oraz sztab prowadzony przez Rzeszowską Radę Kobiet (wraz z innymi NGO) w mieście się rozdzieliły²².

Próba skoordynowania i połączenia aktywności różnych organizacji pozarządowych z Rzeszowa jest Federacja Parasol (Podkarpacka Federacja Organizacji Obywatelskich) dla Ukrainy. Organizacja podkreślała potrzebę współpracy pomiędzy rządem, samorządami, organizacjami i aktywistami. Realizuje zadania w takich obszarach, jak: łączenie organizacji we wspólnym działaniu, tworzenie zaplecza wolontariuszy, działania informacyjne i przeciwdziałanie dezinformacji, wsparcie żywnościowe dla wolontariuszy, diagnozowanie problemów, pomoc w dotarciu do punktów pomocy psychologicznej, tłumaczy, pośrednictwo w pomocy humanitarnej.

Powyżej przedstawiono jedynie przykłady rzeszowskich inicjatyw firmowanych przez trzeci sektor przy masowym wsparciu lokalnych mieszkańców, wolontariuszy. Wśród innych rzeszowskich organizacji społecznych aktywnie wspierających uchodźców z Ukrainy i Ukrainę

---

²¹ <https://psar.pl/tutu/>.

²² <https://www.facebook.com/PodkarpackiSpolecznySztabKryzysowy/about>.

można wspomnieć także Stowarzyszenie Projektów Międzynarodowych INPRO (obsługa tłumaczeniowa, wsparcie merytoryczne i psychologiczne, integracja młodych), organizacje pozarządowe Spójnik i Młoda Lewica – Podkarpackie (darmowy skład odzieżowy dla uchodźczyń z Ukrainy Free Wear & More)²³, Stowarzyszenie Instytut Studiów Psychoanalitycznych im. Hanny Segal (terapię grupowe kierowane do wolontariuszy, psychologów, osób udzielających schronienia, pomagających na granicy), Rzeszowskie Stowarzyszenie Ochrony Zwierząt (opieka weterynaryjna i pomoc w poszukiwaniu tymczasowych opiekunów na terenie Polski, możliwość objęcia opieką bezdomnych zwierząt domowych pochodzących z Ukrainy, karma dla zwierząt). Na dworcu we współpracy z Urzędem Miasta działała cały czas OSP.

Charakterystyczne, że zarówno w Lublinie, jak i w Rzeszowie w działania pomocowe mniej aktywnie angażowały się pod swoim szyldem organizacje ukraińskiej mniejszości narodowej: Towarzystwo Ukraińskie – w Lublinie i rzeszowska filia przemyskiego oddziału Związku Ukraińców w Polsce. Organizacje te do 2022 r. koncentrowały się na działalności kulturalno-edukacyjnej, dlatego nie dysponując skutecznymi instrumentami i know how w zakresie pomocy humanitarnej, większość ich członków i sympatyków podjęła działania pomocowe indywidualnie, poza swoją organizacją, włączając się w inne inicjatywy działające w ich miastach, w miejscu pracy, wspierając je swoimi kompetencjami językowymi i kulturowymi, sieciami kontaktów i pozyskiwanymi z nich informacjami.

(...) Musieliśmy rozszerzyć swoje działania, bo tak jak mówiłem wcześniej, nie zajmowaliśmy się żadnym wsparciem dla imigrantów (...). A teraz (...) musieliśmy się tym zająć, czy chcieliśmy w ten sposób się zaangażować. A to, że znamy język polski, znamy jak działają urzędy, to właśnie w ten sposób. Czy

---

²³ <https://www.facebook.com/profile.php?id=100083253464693>.

po prostu wiemy co się dzieje w Rzeszowie. (...) Mogliśmy po prostu udzielać informacji, to była taka główna zmiana tego naszego działania. (...) Zaczęliśmy pomagać imigrantom głównie przez to, że udzieliliśmy informacji jak znaleźć się w nowej rzeczywistości w Rzeszowie.

(organizacja pozarządowa, Rzeszów)

Charakterystyczna dla Rzeszowa i Lublina jest też organizacyjna słabość ukraińskich środowisk imigranckich. Ukraińscy imigranci, którzy trafili do tych miast na długo przed inwazją Rosji w 2022 r., na skalę masową włączyli się w pomoc osobom uciekającym przed wojną oraz Ukrainie. Najczęściej były to inicjatywy oddolne, zupełnie nieformalne i niezinstytucjonalizowane. Znaczna część z nich włączyła się aktywnie w działalność pomocową polskich lub polsko-ukraińskich organizacji i instytucji. Jednym z nielicznych przykładów instytucjonalnej samoorganizacji uchodźców jest założona w Lublinie przez uchodźczynie z Ukrainy Fundacja Siła Jedności, oferująca wsparcie ukraińskim matkom z dziećmi w Lublinie oraz organizująca pomoc kierowaną do Ukrainy²⁴.

Działania pomocowe administracji na różnych szczeblach oraz trzeciego sektora byłyby o wiele mniej skuteczne, a być może nawet trudne do zrealizowania, gdyby nie masowa odpowiedź na kryzys ze strony zwykłych, anonimowych mieszkańców Lublina i Rzeszowa. Realizowała się ona dwutorowo: zarówno poprzez aktywność wolontariuszy działających przy podmiotach już istniejących (np. Caritas) lub dopiero powstałych (jak np. przy LSKPU), jak też poprzez nieformalne inicjatywy organizowane przez mieszkańców miasta ad hoc, na zasadzie społecznego zrywu (np. oddolne zbiórki dla zapoznanych przypadkowo rodzin ukraińskich, tworzenie grup zbiórkowych na Facebooku, oddolne organizowanie się do rozładunku tirów z pomocą

---

²⁴ <https://www.facebook.com/SilaJednosci/>.

itd.). W zbiórki na rzecz Ukrainy i samych uchodźców angażowali się studenci lubelskich uczelni oraz różnorodne środowiska zawodowe obecne w mieście.

Jeśli chodzi o wolontariat, skala zjawiska w Lublinie była bardzo duża, ale też zostało ono dostrzeżone jako punkt wyjścia do zwiększenia potencjału miasta w zakresie zaangażowania społecznego: od listopada 2022 r. w mieście realizowany jest program „Wolontariat Lubelski” (współpraca Miasta z Fundacją Sempre a Frente oraz Stowarzyszeniem Homo Faber w ramach Europejskiej Stolicy Młodości 2023). Celem programu jest opracowanie i wdrożenie miejskiej struktury wolontariatu oraz objęcie osób w nim uczestniczących szkoleniem i wsparciem.

Praca wolontariuszy w ramach LSKPU stanowiła trzon jego działalności, a dużą część wolontariuszy stanowili studenci Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie (pochodzący głównie z Ukrainy i Białorusi) oraz innych uczelni lubelskich. Część wolontariuszy stanowiły także osoby z Urzędu Miasta – niektóre potem zmieniły swoje ścieżki zawodowe, przenosząc się z dotychczasowego działu do innego, bliższego sprawom społecznym, bądź nawiązując trwałą współpracę z lokalnymi NGO. Część wolontariuszy została także zatrudniona na stałe w nadal funkcjonujących i zarządzanych przez miasto punktach zbiorowego zakwaterowania. Wolontariusze z LSKPU dość szybko otrzymali profesjonalne wsparcie – podczas pracy otrzymywali bony zakupowe (dzięki donorom), mogli korzystać z ciepłych posiłków (oferta lokalnego biznesu) oraz wsparcia psychologicznego (wykorzystanie własnych zasobów Komitetu).

Pod względem pomocy udzielonej przez mieszkańców dla uchodźców, Lublin stanowi szczególny punkt na mapie Polski. Tylko niewielka część przyjeżdżających zamieszkała w punktach zbiorowego zakwaterowania, przeważająca większość znalazła schronienie w domach prywatnych. Organizacją prywatnego zakwaterowania dla uchodźców w pierwszych dniach po inwazji zajął się jeden z działów LSKPU, tworząc bazę mieszkańców chcących przyjąć osoby uchodźcze, stale

aktualizowaną i weryfikowaną, i jednocześnie koordynując rozdysponowywanie kolejnych potrzebujących. Co ciekawe, tylko 10% goszczących rodziny ukraińskie w Lublinie wystąpiło o dofinansowanie kosztów ich utrzymania.

97% uchodźców w Lublinie mieszka w prywatnych domach a nie punktach zbiorowego zakwaterowania. Największe lubelskie miejsce zakwaterowania liczyło 350 osób, a w tej chwili (wrzesień 2022) mamy powyżej 100 osób – największe miejsce! Jest to rekord świata. To się po prostu nie miało prawa wydarzyć, ale jest to wynikiem tego, że byli ludzie jak XX, i cały zespół który zapraszał tych ludzi, nie z bazy danych, ale siadając naprzeciwko, rozmawiając ze sobą, itd.

(samorząd, Lublin)

Na uwagę zasługuje inicjatywa taka jak Liliowa 5 – prywatny dom, którego właściciele zdecydowali się przeznaczyć go na punkt noclegowy dla uchodźczyń, w pewnym momencie samemu się z niego wyprowadzając. Adres Liliowa 5 był zawsze otwarty, szczególnie w godzinach nocnych, kiedy przeciętni pomagający niechętnie przyjmowali kogokolwiek pod swój dach. Właściciele weszli w kooperację z lokalnym biznesem, prywatnymi sponsorami z Europy Zachodniej, sąsiadami oraz organizacjami świadczącymi pomoc humanitarną, lekarzami, aptekami, wspierając w szczególności osoby chore i z niepełnosprawnościami.

Również reprezentujący wszystkie podmioty rozmówcy z Rzeszowa zgodnie podkreślają, że skala zaangażowania zwykłych ludzi w pomoc uchodźcom była ogromna i to ich bezinteresowne działanie należałoby wyróżnić na tle wszystkich działań pomocowych. Większość aktorów instytucjonalnych zaangażowanych w pomoc uchodźcom nie byłaby w stanie sprawnie działać bez oddolnego zaangażowania wolontariuszy, prywatnych firm, prywatnych sponsorów. Znaczna część rzeszowskich wolontariuszy pracowała w organizacjach międzynarodowych, zaś miasto mogło korzystać z zasobów wolontariac-

kich organizacji międzynarodowych w trakcie realizacji własnych projektów pomocowych.

Liczne były inicjatywy pomocy oddolnej zapewniające pomoc kompleksową: zakwaterowanie, wyżywienie, wsparcie pomocy psychologicznej oraz pomoc w znalezieniu pracy. Za odpowiednik lubelskiej Liliowej 5 można uznać rzeszowską inicjatywę Bednarska 11, gdzie osoby prywatne, wolontariusze, przy wsparciu NGO stworzyli punkt pomocowy dla kilkudziesięciu uchodźców²⁵. Rozmówcy z obu miast zwracali uwagę na istotną rolę nastrojów społecznych. Dostrzegali pojawiające się niekiedy krytyczne opinie odwołujące się do negatywnego stereotypu Ukraińca, ale podkreślali, że zdecydowanie dominowały postawy pozytywne.

Zaangażowanie w pomoc uchodźcom innych aktorów

Do kategorii innych aktorów zaangażowanych w pomoc uchodźcom z Ukrainy w Lublinie i Rzeszowie zaliczyliśmy podmioty inne niż opisane w poprzednich podrozdziałach, ale których zaangażowanie przez samych rozmówców uznawane było za istotne i dostrzegalne. Są to przedstawiciele biznesu i podmioty religijne. Nie oznacza to jednak, że prezentowany rozdział oddaje w szczegółach pełen krajobraz pomocowy w obu miastach. Ustalenie niektórych aktorów niekiedy było kłopotliwe z powodu ulotności ich zaangażowania, którego nikt nie zdołał zarejestrować lub z powodu troski o zachowanie anonimowości samych zainteresowanych, jak w przypadku niektórych prywatnych sponsorów i przedstawicieli biznesu. Mając na uwadze ograniczoną ilość miejsca, bardziej szczegółowo omówimy jedynie, naszym zdaniem, najbardziej innowacyjne i charakterystyczne inicjatywy.

---

²⁵ <https://supernowosci24.pl/azyl-przy-bednarskiej-11/?fbclid=IwAR2NS9dgl1kuxfU1ZOo8JR-B9YrvzSrMEgHykqMGpcevJOgV89OJjjJRqYgc>.

Działania lokalnego biznesu zarówno w Lublinie, jak i w Rzeszowie dotyczyły dwóch kwestii: pomocy samym uchodźcom, ale też pomocy dla świadczących pomoc, szczególnie dla wolontariuszy (inicjatywa lubelskich restauratorów dowożenia posiłków do Centrum Kultury, gdzie mieścił się sztab Komitetu), czy komunikacji (dostarczenie telefonów komórkowych dla członków LSKPU).

Jeśli chodzi o pomoc na rzecz uchodźców, wśród najbardziej rozpowszechnionych form wsparcia było udostępnianie bazy noclegowej przez firmy z branży hotelarskiej, organizacja kursów językowych przez szkoły językowe, dostarczanie posiłków przez restauracje oraz leków i produktów sanitarnych przez apteki i lekarzy. Część przedsiębiorców udostępniała magazyny oraz zapewniała transport na rzecz wsparcia kierowanego do Ukrainy. Poza przedsiębiorcami lokalnymi w pomoc angażował się także duży biznes zagraniczny.

Wśród interesujących inicjatyw wywodzących się z biznesu warto wspomnieć o lubelskiej firmie Medimost, na co dzień rekrutującej i wspierającej zagraniczny personel medyczny (obszarem ich działania jest Ukraina). Jednym ze zrealizowanych działań było uruchomienie we współpracy z lokalną przychodnią porad lekarskich dla uchodźców realizowanych po ukraińsku przez lekarzy ukraińskich. Fundacja związana z tym podmiotem (wchodząca także w skład LSKPU) realizuje także działania pomocowe na rzecz Ukrainy, przekazując np. sprzęt medyczny czy karetki do Ukrainy.

Za jej odpowiednik w krajobrazie pomocowym Rzeszowa można uznać prywatne Centrum Medyczne MEDYK Rzeszów. Wykorzystało ono powołaną przez siebie Fundację Medyk dla Zdrowia, która od pierwszych dni pełnowymiarowej wojny prowadziła Interwencyjny Punkt Noclegowy w Full Market Rzeszów. Punkt posiadał m.in. 500 miejsc noclegowych. W punkcie zapewniona została całodobowa opieka medyczna, wsparcie psychologiczne, zaopatrzenie w produkty pierwszej potrzeby, opieka nad dziećmi w „przedszkolu”. Był to jedyny oficjalny i największy punkt zakwaterowania zbiorowego w Rzeszowie. Być może dlatego w sytuacji braku oficjalnego punktu recepcyjnego

w Rzeszowie, właśnie to miejsce było potocznie nazywane „punktem recepcyjnym”. Do pierwszej połowy grudnia 2022 r. skorzystało z niego ok. 17 tys. uchodźczyń i uchodźców. Zakres wsparcia wykraczał zatem bardzo poza specjalizację podmiotu, tj. opiekę zdrowotną.

To był główny punkt. Nie znam żadnych. Na pewno większego nie było, a mniejsze być może, ale to na pewno nie było żadnych organizowanych punktów takich w szkołach jak w innych miastach. Dlatego, że my wyszliśmy z inicjatywą, więc miasto przyjęło to po prostu jako podarunek.

(lokalny biznes, Rzeszów)

Firma była zainteresowana pozyskaniem wykwalifikowanej kadry medycznej i jej zatrudnieniem w Polsce. Centrum Medyczne Medyk stworzyło w Rzeszowie także przychodnię dla uchodźców.

Inną kategorią podmiotów odgrywającą znaczącą rolę w świadczeniu pomocy były organizacje religijne. Dość charakterystyczne, że w obu miastach rozmówcy niereprezentujący żadnego z podmiotów religijnych podkreślali, że kościoły i wspólnoty religijne były wielkimi nieobecnymi w działaniach pomocowych, a ich aktywność na tym polu w odczuciu rozmówców była znikoma. Uwaga dotyczy się głównie kościoła rzymskokatolickiego, a więc dominującego w Polsce.

Kogo tu nie ma? Dramatycznie brakuje Kościoła. Mamy Caritas, pojedynczy księża – tak. Ale kościół jako całość – nie istnieje.

(samorząd, Lublin)

Rozmówcy reprezentujący lubelskie kościoły i wspólnoty religijne przedstawiali zgoła odmienny obraz swego zaangażowania w pomoc, twierdząc, że zarówno duchowni, jak i wierni bardzo aktywnie się w nią włączyli, wychodząc z ofertą wykraczającą poza opiekę duszpasterską (zakwaterowanie, żywność, wsparcie psychologiczne i duchowe, wsparcie materialne, pośrednictwo pracy lub oferty pracy). Postrzeganie jako znikomego zaangażowania poszczególnych parafii

rzymskokatolickich może wynikać z faktu scentralizowania tej pomocy organizowanej parafialnie przez Caritas Polska.

Rozmówcy reprezentujący kościoły tradycji wschodniej deklarowali ogromny wzrost liczby wiernych w ich wspólnotach jako rezultat wojny: w kościele greckokatolickim – dziesięciokrotny, w prawosławnym – trzy-, czterokrotny. Praktycznie wszyscy rozmówcy będący duchownymi różnych wyznań bądź religii oraz osoby świeckie związane z konkretnymi wspólnotami deklarowali, że udzielana przez ich wspólnoty pomoc oferowana była wszystkim uchodźcom bez względu na przynależność religijną i stosunek do religii w ogóle. Przedstawiciele kościołów ewangelikalnych w Lublinie przeznaczyci swoje miejsce modlitwy na potrzeby zakwaterowania uchodźców. Poszczególne parafie kościoła rzymskokatolickiego inicjowały nabożeństwa w języku ukraińskim, które nie cieszyły się jednak dużym zainteresowaniem wśród uchodźców. Jednocześnie rozmówcy reprezentujący niemal wszystkie wspólnoty (poza prawosławną) zauważali, że przychodzą do nich wierni kościoła prawosławnego, którzy nie mogą odnaleźć się we wspólnocie prawosławnej w Lublinie, wskazując jako przyczynę rzekomo prorosyjską orientację kościoła prawosławnego w Polsce, brak miejsca dla elementów ukraińskich tradycji prawosławnych i nieuznanie Prawosławnego Kościoła Ukrainy.

Trudno jest jednak porównać zaangażowanie podmiotów religijnych dla obu miast, ponieważ trzech duchownych z Rzeszowa reprezentujących różne wyznania zaproszonych do udziału w badaniu, tłumacząc się obowiązkami duszpasterskimi oraz pomocowymi, nie znalazło na nie czasu.

Konkluzje

Po wybuchu pełnoskalowej wojny to właśnie na Lublinie i Rzeszowie jako największych miastach przygranicznych spoczął największy ciężar radzenia sobie z największym od czasów II wojny światowej kryzysem humanitarnym. Celem rozdziału było wskazanie podobieństw

i różnic w sposobach reagowania na pojawiające się wyzwania w obu podobnych, ale jednocześnie różnych miastach.

Za kluczową różnicę decydującą w znacznej mierze o skali wyzwań wywołanych kryzysem uchodźczym należy uznać odmienne stanowisko administracji samorządowych Lublina i Rzeszowa co do zapewnienia uchodźcom miejsca na dłuższy pobyt. Choć władze centralne zdecydowały, że województwa podkarpackie i lubelskie (a tym samym i ich stolice) miały pełnić funkcję tranzytową dla uchodźców, to zalecenie to zrealizowano jedynie w Rzeszowie, w którym miasto nie brało udziału w organizacji zakwaterowania uchodźców na dłuższy pobyt. Jedynie częściowo lukę tę wypełnia Fundacja Medyk dla Zdrowia, reprezentująca organizację społeczną (powiązaną z biznesem). Lublin w tym czasie zdecydował się na stworzenie kilku miejsc zbiorowego zakwaterowania. Dodatkowo miasto, stowarzyszone z NGO w LSKPU, współkoordynowało kwaterowanie uchodźców w mieszkaniach prywatnych. Lublin i Rzeszów – choć dysponowały różną liczbą ludności w przededniu pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę – zamieszkiwała podobna pod względem liczebności społeczność ukraińska (głównie imigranci). Jednak w żadnym z tych miast ukraińscy imigranci nie zafunkcjonowali w formie zinstytucjonalizowanej, nie udało się im powołać własnych organizacji, które mogłyby tę społeczność reprezentować i artykułować jej interesy. Jedynie część ukraińskich imigrantów odnalazła się w lokalnych organizacjach skupiających ukraińską mniejszość narodową (a więc obywateli polskich). Wydaje się jednak, że mimo deficytu własnych organizacji potencjał zamieszkujących w Polsce Ukraińców został wykorzystany w wysokim stopniu. Ich kompetencje kulturowe, językowe i nieformalne sieci pomogły w optymalizacji reakcji na kryzys przez wszystkich aktorów, biorących udział w działaniach pomocowych, zaś zaangażowanie było widoczne poza strukturami wspomnianych organizacji (w obu miastach).

Tym, co różni oba miasta, wydaje się jednak poziom dostrzegania potencjału licznej społeczności ukraińskiej w tkance społecznej miasta przez jego władze, urzędników, trzeci sektor. Wydaje się, że to

Lublin w większym stopniu zauważał obecność w mieście nie tylko Ukraińców, ale także innych społeczności imigranckich, czego dowodem jest zapoczątkowanie zatrudniania wiele lat temu w lubelskim ratuszu osób z niepolskim obywatelstwem oraz działanie w Lublinie co najmniej kilku organizacji zajmujących się problematyką migracyjną, uchodźczą, integracyjną. Można więc zaryzykować stwierdzenie, że w Lublinie ich poziom upodmiotowienia był większy. Rzeszów dopiero po inwazji zmienia perspektywę.

Lublin i Rzeszów różni także poziom koordynacji i współpracy w ramach trzeciego sektora. Lublin wypracował fenomenalny i rozpoznawalny w Polsce i świecie LSKPU. W Rzeszowie organizacje pomagające były bardziej zatowiszowane, chociaż nie przeszkodziło im to w skutecznym i komplementarnym działaniu na rzecz uchodźców, dzięki specjalizacji w konkretnych obszarach pomocy. Mimo wskazanych różnic w obu tych miastach udało się jednak uniknąć katastrofy humanitarnej związanej z organizacją lokalnego systemu reagowania na kryzys współtworzonego przez formalne i mniej formalne podmioty.

Krzysztof Fedorowicz

Białoruś wobec wojny na Ukrainie – klęska „neutralności” i realia geopolityczne

Belarus and the war in Ukraine – the defeat of “neutrality” and geopolitical realities

Abstract: The Russian Federation's aggression against Ukraine on 24 February 2022 shocked the world. For the first time since the end of World War II, Europe is involved in a massive armed conflict, hundreds of thousands of people are dying and an unprecedented action to destroy Ukraine's infrastructure and statehood is underway. It seemed that the experiences of the Great War were only a historical memory. Although in recent years there have been armed conflicts in Europe (including Bosnia and Herzegovina, Northern Ireland, the Basque Country) and in the post-Soviet area (Nagorno-Karabakh, Abkhazia, Georgia, Moldova, Transnistria), they were mostly local in nature and did not take on such a large scale as in Ukraine. It seemed that in contemporary Europe this kind of armed conflict on such a huge scale is no longer possible. The direct attack of a nuclear power on Ukraine and the bombing of civilian objects in order to cause the greatest possible victims has become a determinant of the foreign policy of the Russian Federation.

W sytuacji konfliktu zbrojnego między Rosją i Ukrainą należy zadać pytanie o rolę Białorusi jako najbliższego sojusznika Rosji. Republika Białorusi przez długi czas, będąc w bliskich i sojuszniczych relacjach z Federacją Rosyjską, próbowała kształtować, z różnym powodzeniem i entuzjazmem, zbalansowaną i wielowektorową politykę zagraniczną, szczególnie wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej. Tym samym

rozpoczęto próbę dywersyfikacji stosunków międzynarodowych, która miała doprowadzić do zmniejszenia uzależnienia białoruskiej gospodarki od czynnika rosyjskiego. Jednak budowany z mozołem wizerunek Białorusi „neutralnej” i wielowektorowej legł w gruzach w roku 2022, w pierwszym dniu rosyjskiej agresji na Ukrainę. Okazało się, że Białoruś odegrała istotną rolę w tej wojnie, udostępniając Rosji swoje terytorium do ataku, co dość znacząco wpłynęło na przebieg walk w początkowej fazie wojny. Co więcej, geograficzne usytuowanie Białorusi i jej pozycja geopolityczna w zasadniczy sposób wpływają na jej znaczenie z punktu widzenia bezpieczeństwa państw sąsiednich, a szczególnie Polski i Ukrainy. Białoruś stanowi swoisty korytarz, przez który na przestrzeni dziejów przedostawały się różne siły ze wschodu na zachód i z zachodu na wschód. Amerykańska fundacja Jamestown w raporcie z 2019 r. uznała, że żaden kraj nie jest w stanie lepiej zmienić strategicznej równowagi wojskowej w regionie Morza Bałtyckiego niż Białoruś¹. Tym samym wszelkiego rodzaju zmiany geopolitycznej pozycji Białorusi mają olbrzymie znaczenie dla państw z nią sąsiadujących i regionu Europy Środkowo-Wschodniej.

Próba samookreślenia geopolitycznego Białorusi na arenie międzynarodowej

Czas deklarowanej neutralności i niezaangażowania 1991-1994

Pierwsze lata niepodległości Białorusi charakteryzują się poszukiwaniem optymalnej koncepcji polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Dość niespodziewana niepodległość, kryzys gospodarczy i pogłębiające się społeczne niezadowolenie z nowego porządku nie sprzyjały kształtowaniu geopolitycznych koncepcji. Określenie kierunków,

---

¹ G. E. Howard, *The Growing Importance of Belarus on NATO's Baltic Flank*, Washington 2019, s. 1.

celów, zadań oraz metod realizacji wyznaczonych priorytetów od samego początku sprawiało białoruskim elitom sporo kłopotów². Rozpad ZSRR całkowicie zmienił realia wokół Białorusi. Po rozwiązaniu Układu Warszawskiego strefa społeczno-politycznej niestabilności objęła Europę Środkowo-Wschodnią, co wręcz zmuszało białoruskie władze do prac nad ukształtowaniem odpowiedniej koncepcji polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa narodowego. Jednak białoruskie elity w tej kwestii były mocno podzielone i nie potrafiły wypracować jednolitej koncepcji³. Rada Najwyższa Białorusi w ciągu całej swojej kadencji w latach 1990-1995 nie zdołała określić nawet ogólnej koncepcji polityki zagranicznej i nie zatwierdziła jej w formie dokumentu, którym mógłby się kierować rząd czy też później prezydent.

Początkowo zdecydowanie akcentowano zamiar uzyskania statusu państwa neutralnego i bezatomowego. Zdawano sobie sprawę, że wojskowa spuścizna po ZSRR i atomowe rakiety mogą być przeszkodą w formowaniu strategicznych priorytetów⁴. Dlatego od początku swojej państwowości Białoruś określiła się jako państwo dążące do neutralności, co zostało potwierdzone odpowiednim zapisem w deklaracji suwerenności⁵, a później także w konstytucji⁶. Na forum Zgromadzenia Parlamentarnego ONZ jesienią 1991 r. pierwszy minister spraw zagranicznych Piotr Krauczanka wśród priorytetów wymienił uzyskanie realnej niepodległości i suwerenności państwa, współdziałanie

---

² А. Розанов, *Белорусская дипломатия: основные ориентиры внешней политики*, „Беларусская думка” 1992, nr 8, s. 76-82.

³ У. Снапкоўскі, *Геапалітычнае становішча Беларусі: учора і сёння*, „Беларуска мінушчына” 1994, nr 2, s. 36-37.

⁴ У. Снапкоўскі, *Беларуская дзяржаўнасць і дыпламатыя у XX ст.*, „Белорусский Журнал Международного Права и Международных Отношений” 2001, nr 1, s. 48-49.

⁵ *Декларация Верховного Совета Республики Беларусь 27 июля 1990 г. № 193-XII „О государственном суверенитете Республики Беларусь”*, Pravo.by, <https://pravo.by/document/?guid=3871&po=V09000193> [26.05.2023].

⁶ *Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.)*, Pravo.by, <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/> [26.05.2023].

z republikami b. ZSRR, uczynienie z Białorusi państwa neutralnego i bezatomowego oraz włączenie państwa do ogólnoeuropejskich procesów⁷. Propozycja ukształtowania w Europie Środkowej strefy bezatomowej, przedstawiana na forum międzynarodowym, oraz postulat prowadzenia polityki w duchu neutralności były wyrazem niezgody na ówczesny dwublokowy podział świata⁸.

Politycy różnych orientacji zgadzali się, że kraj powinien posiadać status neutralności. Zasadniczym podłożem chęci posiadania statusu państwa neutralnego i wolnego od broni atomowej było wciąż aktualne dla Białorusinów doświadczenie awarii w Czarnobylu. Neutralność miała przynieść Białorusi, od wieków będącej areną konfrontacji Wschodu i Zachodu, bezpieczeństwo i szansę na funkcjonowanie jako łącznik spajający dwie części europejskiego kontynentu. Postulat neutralności propagowali głównie zwolennicy niepodległości, postrzegając taki krok jako sposób na zerwanie powiązań z Rosją oraz gwarancję, że w przyszłości kraj nie będzie uczestniczył w inicjowanych przez Kreml strukturach wojskowych.

W istocie postulat neutralności był narzędziem i drogą do państwowego samookreślenia, a nie formułą, w którą chciałyby się wpisać młoda białoruska państwowość. Deklaracje były odpowiedzią na potrzebę chwili, konieczność określenia najbardziej elementarnych założeń polityki zagranicznej. Jednak postulat ten nie wytrzymał zdzierzenia z polityczną rzeczywistością i 9 kwietnia 1993 r. zdecydowana większość deputowanych białoruskiego parlamentu zagłosowała za przystąpieniem kraju do układu taszkienckiego. Była to decyzja ważna, oznaczająca de facto odejście od dotychczasowego priorytetu

---

⁷ A. В. Тихомиров, *Внешняя политика Республики Беларусь (1991-2015 гг.)*, Минск 2017, s. 18.

⁸ Białoruska inicjatywa utworzenia strefy bezatomowej w Europie Środkowo-Wschodniej pojawiła się po raz pierwszy w 1990 r. Jej utworzenie zainicjował minister spraw zagranicznych Piotr Krauczanka. Po raz kolejny białoruskie władze przedstawiły publicznie propozycję utworzenia strefy bezatomowej w Europie Środkowo-Wschodniej w 1994 r. Dokonał tego premier Białorusi Michaił Czigir na forum ONZ. Za: A. Розанов, *К безъядерной зоне в Центральной и Восточной Европе*, „Беларусь в Мире” 1996, nr 2, s. 2-5.

polityki zagranicznej kraju, ugruntowanego już w deklaracji suwerenności, jakim była neutralność Republiki Białorusi⁹.

W dłuższej perspektywie postulat zachowania rzeczywistej neutralności kłócił się z bieżącymi politycznymi i gospodarczymi interesami kraju. Zmieniło się zatem rozumienie neutralności, które zaczęto tłumaczyć jako realizowanie polityki pokojowej, bazującej na rozbrojeniu i rozszerzeniu strefy bezatomowej w Europie, ale także jako konieczność współpracy państw WNP w oparciu o strategiczny sojusz z Rosją. Przystąpienie Białorusi do układu taszkienckiego nie pociągnęło za sobą zaniechania postulowania neutralności kraju. Dowodząco, że neutralność kraju jest uwarunkowana historycznie i jej realizacja wpisuje się w pragmatyczny interes narodowy.

Pozytywnym efektem realizacji polityki neutralności było wyprowadzenie z terenu Białorusi broni jądrowej. Argumentowano, że jest to podyktowane żywotnymi interesami narodu białoruskiego, który nie chce być zakładnikiem cudzych decyzji, oraz stanowiskiem białoruskiego społeczeństwa, znoszącego skutki katastrofy ekologicznej po awarii w czarnobylskiej elektrowni atomowej. Białoruś jako jedna z nielicznych republik poradzieckich pozbyła się broni atomowej ze swego terytorium bez jakichkolwiek oporów i problemów. Postanowienie dotyczące taktycznej broni jądrowej Białoruś zrealizowała do maja 1992 r., czyli dwa miesiące przed terminem, zaś ostatnie głowice jądrowe i rakiety strategiczne opuściły kraj w listopadzie 1996 r., na dwa lata przed wymaganym terminem¹⁰.

---

⁹ R. Czachor, *Białoruska polityka neutralności i bezatomowości w latach 90.*, „Zeszyty Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach” 2011, nr 4, s. 99-102.

¹⁰ M. Webber, *The international politics of Russia and the successor states*, Manchester 1996, s. 145.

W stronę Federacji Rosyjskiej – etap prointegracyjny 1994-1999

Już na przełomie 1992/1993 r. w białoruskiej polityce zagranicznej pojawiły się pierwsze rozbieżności w kwestii europejskiego bezpieczeństwa. Celem polskiej polityki zagranicznej, mającym fundamentalne znaczenie, stało się członkostwo w NATO. Był to cel nadrzędny i nieodwracalny, bez względu na jego skutki. W dużym stopniu wpłynęło to na treść i charakter białoruskiego wyboru geopolitycznego. Zabieganie o przystąpienie Polski do NATO białoruskie władze odczytały jako przejście do polityki wrogiej wobec Białorusi. W obawie przed NATO Białoruś postanowiła przewartościować swoje narodowe interesy i wybrać drogę integracji (politycznej, ekonomicznej i wojskowej) z Rosją¹¹. O wyborze Rosji jako strategicznego partnera Białorusi zdecydowano jeszcze przed dojściem do władzy Alaksandra Łukaszenki. Jednak proces ten uległ wyraźnej intensyfikacji po tym, jak objął on urząd prezydenta i umocnił swoją pozycję w białoruskim systemie politycznym. To właśnie w pierwszej połowie lat 90. XX wieku Białoruś poprzez uczestnictwo w różnego rodzaju procesach integracyjnych w przestrzeni postradzieckiej umacniała swoje związki i zwiększała zależność od czynnika rosyjskiego.

Przystąpienie w 1993 r. Białorusi do Układu o bezpieczeństwie zbiorowym (obecnie Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym) można odbierać jako jej samookreślenie na arenie międzynarodowej i wybór kierunku rosyjskiego jako kluczowego dla polityki zagranicznej Białorusi. Sztandarowym białorusko-rosyjskim projektem było utworzenie Państwa Związkowego Białorusi i Rosji. Droga do jego powołania rozpoczęła się w lutym 1995 r., kiedy zawarto Umowę o przyjaźni, dobrosąsiedztwie i współpracy. Następnie, jeszcze w okresie rządów Borysa Jelcyna w Rosji, doszło do podpisania kolejnych pięciu aktów, które stanowiły podstawę prawną nowo powstałego

---

¹¹ В. И. Карбалевич, *Место Польши в политике Беларуси*, [w:] *Национально-государственные интересы Республики Беларусь*, Л. Ф. Заико (рэд.), Минск 1999, s. 117-118.

państwa związkowego. Tym samym Alaksandr Łukaszenka odpowiadał na nostalgię dużej części zrusyfikowanych Białorusinów, którzy negatywnie odbierali rozpad ZSRR¹². Ten etap w dziejach Białorusi charakteryzował się zdecydowaną dominacją prezydenta i kształtowaniem razem z Rosją struktur państwa związkowego, czego ukoronowaniem było podpisanie 8 grudnia 1999 r. umowy o utworzeniu Państwa Związkowego Białorusi i Rosji¹³.

Deklarowana wielowektorowość (2000-2014)

Szczególnie po roku 2000 można wyraźnie zauważyć próbę kształtowania białoruskiej polityki wielowektorowości w celu zrównoważenia kierunku wschodniego. Nastąpiło to po przejściu władzy w Moskwie przez Władimira Putina. Doszło wtedy do „urynkowienia” relacji białorusko-rosyjskich i oparciu ich na zasadzie pragmatyzmu¹⁴. Ze strony Rosji pojawiły się także sugestie o możliwym przyłączeniu Białorusi do Federacji Rosyjskiej. Polityka zagraniczna prezydenta Władimira Putina wobec Białorusi oparta została na pragmatyzmie, racjonalizmie, a także podporządkowaniu procesu integracji interesom ekonomicznym Rosji. W relacjach rosyjsko-białoruskich zrezygnowano z traktowania białoruskiego partnera jako równorzędnego podmiotu, a zastosowano kryterium odzwierciedlające różnicę potencjałów obu państw. Stopniowo Białoruś stała się jednym z wielu elementów polityki zagranicznej Rosji, który miał służyć wyłącznie realizacji najważniejszych interesów geopolitycznych Moskwy. Przy czym często

---

¹² Л. Стаськевич, *Польская восточная политика в отношении Беларуси (1991-2019) – попытка подведения итогов*, [w:] *Дипломатия Беларуси: прошлое и настоящее: материалы научного семинара, Минск, 28 марта 2019 г.*, В. Г. Шадурский (рэд.), Минск 2019, s. 48-49.

¹³ У. Снапкоўскі, *О периодизации внешней политики Республики Беларусь*, [w:] *Беларусь в современном мире. Беларусь у сучасным свеце: материалы XIII Международной конференции, посвященной 93-летию образования Белорусского государственного университета*, В. Г. Шадурский (рэд.), Минск 2014, s. 411.

¹⁴ J. Tymanowski, *Rola i znaczenie Republiki Białoruś we współczesnej Europie*, Toruń 2017, s. 209-210.

zdarzało się tak, że interesy obu państw były rozbieżne. Coraz częściej Mińsk był przedmiotem politycznych rozgrywek, a nie podmiotem.

Alaksandr Łukaszenka stanowczo sprzeciwiał się takiej retoryce i zaczął mówić o konieczności zmniejszenia zależności od Rosji. Zdecydował się także na poszukiwanie alternatywnych dla rosyjskich źródeł surowców oraz rynków zbytu. Rozpoczęto próbę dywersyfikacji stosunków międzynarodowych, co miałyby doprowadzić do zmniejszenia uniezależnienia białoruskiej gospodarki od rosyjskiej. Zainicjowano proces budowy relacji z partnerami w Azji oraz postanowiono o odbudowie poprawnych relacji z UE i bezpośrednimi sąsiadami.

Na początku XXI wieku doszło do znacznych przemian w najbliższym otoczeniu Białorusi, co prawdopodobnie także skłoniło Mińsk do korekty dotychczasowego wschodniego wektora. Poszerzenie Unii Europejskiej o bezpośrednich sąsiadów (Litwa, Łotwa, Polska), radykalne przemiany na Ukrainie (tzw. pomarańczowa rewolucja w 2004 r., rewolucja godności, aneksja Krymu i Donbasu przez Rosję), wojna rosyjsko-gruzińska w 2008 r., światowy kryzys gospodarczy – te wydarzenia nie mogły pozostać bez echa na Białorusi. Ale przełomowe znaczenie miała stopniowa ewolucja rosyjskiej polityki wobec Białorusi. Znaczna redukcja rosyjskich subsydiów dla białoruskiej gospodarki i naciski polityczne Moskwy na Mińsk szybko doprowadziły do realnego zagrożenia podstaw białoruskiej gospodarki, opartej dotychczas na niskich cenach rosyjskich surowców i preferencjach dla białoruskich produktów na rosyjskim rynku¹⁵. Aktywizacja rosyjskiej polityki i nieustanna presja ze strony Moskwy na białoruskiego przywódcę doprowadziły do sytuacji, w której z Mińska coraz częściej wysyłano sygnały dobrej woli pod adresem Unii Europejskiej i państw Europy Środkowej¹⁶.

---

¹⁵ J. M. Fiszer, T. Stępniewski, K. Świder, *Polska – Ukraina – Białoruś – Rosja. Obraz politycznej dynamiki regionu*, Warszawa 2019, s. 193-197.

¹⁶ W. Karbalewicz, *Ewolucja stosunków Białorusi i Polski. Spojrzenie z Mińska*, [w:], *Stosunki polsko-białoruskie w 25 lat po podpisaniu Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*, A. Daniłuk, J. Hofmokl, J. Nadolska (red.), Warszawa 2018, s. 255-256.

Jednak mimo otwarcia się Białorusi na budowanie relacji z innymi krajami, w ramach wielowektorowej polityki zagranicznej, to właśnie Rosja odgrywała i nadal odgrywa kluczową rolę w kontekście białoruskiej polityki, gospodarki oraz obronności. Co istotne, w miarę upływu czasu Rosja zaczęła odgrywać coraz większą rolę w związku obu państw, doprowadzając praktycznie do podporządkowania sobie białoruskiej gospodarki i sektora militarnego. Coraz częściej relacje białorusko-rosyjskie przypominały grę o sumie zerowej. Sukces jednego oznaczał porażkę drugiego.

Czynnik ukraiński – nowy element w relacjach białorusko-rosyjskich

Pozycja Białorusi na arenie międzynarodowej uległa częściowemu przeorientowaniu w 2014 r. Wpłynęły na to przede wszystkim aneksja przez Rosję Krymu i wojna rosyjsko-ukraińska na Donbasie. Federacja Rosyjska zdecydowała się wykorzystać siłę militarną do realizacji swoich interesów w regionie Europy Wschodniej, w państwie bezpośrednio sąsiadującym z Białorusią. Wpłynęło to nie tylko na stosunki Białorusi z Rosją, ale także na kształt białoruskiej polityki zagranicznej. Alaksandr Łukaszenka unikał jednoznacznego uznania aneksji Krymu, a jego stosunek do Ukrainy był wówczas przyjazny¹⁷. Białoruski prezydent nie zgadzał się z ideą federalizacji państwa ukraińskiego, krytykował także przeprowadzenie na Krymie referendum. Według Alaksandra Łukaszenki był to niebezpieczny precedens, łamiący Memorandum budapesztańskie z 1994 r. Białoruskie władze nie przyłączyły się także do rosyjskich sankcji gospodarczych nałożonych na Zachód. Wręcz przeciwnie, wykorzystywały je do realizacji swoich własnych interesów, prowadząc wówczas masowy reeksport towarów objętych rosyjskimi obostrzeniami.

---

¹⁷ А. Шрайбман, *Формула Лукашенко. Как Минск два года выбирает позицию по Крыму*, Carnegie, 1.06.2016, <https://carnegie.ru/commentary/63465> [26.05.2023].

W skomplikowanej sytuacji międzynarodowej, z konfliktem zbrojnym niedaleko granic, białoruski przywódca zdecydował się na usytuowanie swojego kraju jako „dawcy stabilności i bezpieczeństwa” i zaoferował mediację oraz tzw. dobre usługi w celu obniżenia napięcia między Rosją a Ukrainą. Negocjacje, które odbyły się w 2015 r. w Mińsku w sprawie rozwiązania konfliktu rosyjsko-ukraińskiego z udziałem Francji, Niemiec, Rosji i Ukrainy, stały się okazją do ponownego zaprezentowania Białorusi jako państwa zmierzającego do neutralności i gwarantującego stabilność. W wyniku rozmów doszło do podpisania porozumień (tzw. Mińsk 1 oraz Mińsk 2), które doprowadziły do zatrzymania walk na większą skalę i miały przyczynić się do rozwiązania konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy¹⁸. Nie doprowadziło to jednak do zakończenia konfliktu, a jedynie do jego znacznego ograniczenia terytorialnego i stopniowego „zamrożenia”.

Pozycja Białorusi na arenie międzynarodowej zmieniła się diametralnie po wyborach prezydenckich z sierpnia 2020 r. Sfałszowanie wyników i brutalne rozprawienie się z protestującymi wywołały falę oburzenia na Zachodzie. Nawet Chińska Republika Ludowa, która jako pierwsza uznała rezultaty wyborów, w późniejszym okresie wyraźnie zmniejszyła swoje zainteresowanie okazywaniem wsparcia dla samozwańczego prezydenta¹⁹. Alaksandr Łukaszenka po podjęciu walki z białoruskim społeczeństwem stał się jeszcze bardziej zależny od Rosji. Prezydent Władimir Putin jest obecnie gwarantem jego pozycji na Białorusi. Bez wsparcia ze strony Federacji Rosyjskiej Alaksandrovi Łukaszenko trudno będzie utrzymać władzę w kraju. W reakcji na masowe demonstracje powyborcze w 2020 r. i krytykę oraz sankcje

---

¹⁸ A. Wilk, T. Olszański, W. Górecki, *Porozumienie mińskie – rok gry pozorów*, „Analizy OSW”, 10.02.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry-pozorow> [26.05.2023].

¹⁹ А. Федоров, *Беларусь – Китай. Пекин охладел к своему стратегическому партнеру*, <https://naviny.online/article/20210211/1613042594-belarus-kitay-pekín-ohladel-k-svoemu-strategicheskómu-partneru> [29.05.2023].

polityczno-gospodarcze ze strony Zachodu, Białoruś znacząco wzmocniła (obecne już wcześniej) antyzachodnie wątki w polityce pamięci, powielając rosyjską (radziecką) wizję historii. Proces ten następuje równoległe do zacieśniania współpracy pomiędzy Białorusią i Rosją w niemal wszystkich sferach, a w szczególności w dziedzinie bezpieczeństwa, wojskowości i polityki zagranicznej.

Wojna rosyjsko-ukraińska

Wojna u granic i kres deklarowanej neutralności

Inwazja militarna Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. bezpowrotnie zakończyła pewien etap w dziejach współczesnej Białorusi, która w sposób pośredni zaangażowana została w tę wojnę. Ku wielkiemu niezadowoleniu rosyjskiego prezydenta białoruska armia nie brała udziału w ataku na Ukrainę, co uwarunkowane jest antywojennymi nastrojami wśród elit i większości społeczeństwa, a także obawą przed destabilizacją wewnętrzną. Mimo to Białoruś w dużym stopniu ułatwiła atak na swojego południowego sąsiada. Już kilka miesięcy wcześniej rosyjskie oddziały zbrojne rozlokowały się wzdłuż granicy białorusko-ukraińskiej, by 24 lutego 2022 r. z terenu Białorusi zaatakować Kijów. Udostępnienie swojego terytorium do ataku na inny kraj jednoznacznie postawiło Białoruś w pozycji agresora. Rosyjskie samoloty stacjonują na Białorusi, z terenu tego kraju wystrzelwane są rakiety, na Białorusi leczą się w szpitalach rosyjscy żołnierze. Republika Białorusi udostępnia rosyjskiej armii swoje terytorium, infrastrukturę wojskową, transportową i logistyczną. Rosja postawiła przed Białorusią przede wszystkim zadania osłonowe dla własnych sił²⁰. Ta

---

²⁰ K. Kłysiński, P. Żochowski, *Współagresor zdystansowany. Mińsk wobec udziału w wojnie przeciwko Ukrainie*, „Komentarze OSW”, 10.02.2023, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-10/wspolagresor-zdystansowany-minsk-wobec-udzialu-w-wojnie> [29.05.2023].

sytuacja dowodzi, że od 2022 r. mówienie o suwerenności Białorusi mija się z celem. W sposób ostateczny i nieodwracalny Białoruś stała się w wymiarze militarnym częścią rosyjskiej przestrzeni. Wydarzenia z roku 2020 i brutalne rozprawienie się z własnym społeczeństwem doprowadziły do „wchłonięcia” Białorusi przez rosyjskiego protektora.

W 2022 r. w wyniku nowelizacji konstytucji Białorusi usunięto zapis o deklarowanej neutralności. Choć od wielu lat była one jedynie deklarowana i istniała tylko na papierze, to mimo tego dawała choćby nikłą nadzieję, że w razie ewentualnego konfliktu kraj ten pozostanie na uboczu teatru walk. Chciano tym podkreślić dążenie Białorusi do posiadania statusu pozablokowego, odgrywania roli swego rodzaju geopolitycznego pomostu między Zachodem a Wschodem. Być może zrobiono to po to, by „zirytować Rosję”, pokazać, że Mińsk może nie tylko przesunąć się na wschód, ale także „funkcjonować między dwoma ośrodkami władzy”. O kresie polityki neutralności zdecydował sam Łukaszenka. Jego zdaniem, są dwie opcje: albo zdefiniujemy w konstytucji, że nie jesteśmy neutralni, albo nic tam nie napiszemy. I zdecydował o usunięciu deklaracji neutralności. Formalnie nastąpiło to w wyniku referendum konstytucyjnego z lutego 2022 r., w którym zdecydowana większość społeczeństwa zaakceptowała zmiany i uzupełnienia w Konstytucji Republiki Białorusi zaproponowane przez prezydenta²¹.

Należy zauważyć, że po 2020 r. diametralnie zmieniła się sytuacja geopolityczna. Łukaszenka chciał wówczas podkreślić, że Białoruś jest zwolniona z jakichkolwiek zobowiązań wobec Zachodu i demonstrowała pełne zaangażowanie w strategiczne priorytety Moskwy. Jest to przede

---

²¹ ЦИК утвердил итоги референдума: за изменение Конституции высказались 82,86% участников голосования, Белта, 3.03.2022, <https://www.belta.by/society/view/tsik-utverdil-itogi-referenduma-za-izmenenie-konstitutsii-vyskazalis-8286-uchastnikov-golosovanija-488321-2022/> [30.05.2023].

wszystkim krok w kierunku spłacenia długu za to, że Rosja wsparła reżim Łukaszenki w krytycznym momencie w sierpniu 2020 r.²².

Białoruś jako strefa realnego niebezpieczeństwa w Europie

Pozycja Białorusi jako sojusznika Rosji w konflikcie z Ukrainą sprawia, że to państwo w krótkiej perspektywie czasu stało się źródłem i zarzewiem potencjalnego niebezpieczeństwa w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Do tej pory kwestia utrzymania władzy przez Łukaszenkę była najważniejsza, a ewentualny bezpośredni udział Białorusi w konflikcie nie był na rękę białoruskiemu przywódcy. W początkowej fazie konfliktu Łukaszenka zrezygnował z zaangażowania się w wojnę, uzasadniając to hipotetycznym zagrożeniem przed „agresją” NATO (konkretnie Polski i Litwy) i koniecznością obrony zachodnich rubieży, co wymuszało konieczność rozmieszczenia i utrzymywania w gotowości białoruskich wojsk na odcinku zachodnim. Eksponował przy tym znaczenie Białorusi w kontekście osłony tyłów wojsk rosyjskich. Wskazywał ponadto na „wystarczający” potencjał armii Federacji Rosyjskiej, która miała – jego zdaniem – samodzielnie pokonać ukraińskich obrońców. De facto przyznawał więc w ten sposób, że siły białoruskie nie są przygotowane do działań ofensywnych. Nieustannie podkreślał też pokojowy charakter polityki Białorusi, gotowej do użycia armii jedynie do obrony swojego terytorium²³.

Mimo tego Rosja uznała terytorium Białorusi za obszar mający strategiczne znaczenie dla prowadzenia działań bojowych. W wymiarze politycznym oznaczało to ogromną presję na Mińsk w celu zagwarantowania lojalności Łukaszenki we wspieraniu rosyjskiej ope-

---

²² В. Дорохов, *Беларусь больше не будет нейтральной. Зачем это Лукашенко?*, DW, 18.08.2021, <https://www.dw.com/ru/belarus-skoro-perestanet-stremitsja-k-nejtralitetu-zachem-jeto-lukashenko/a-58888550> [29.05.2023].

²³ Лукашенко подтвердил участие Беларуси в СВО в Украине, но есть важные нюансы, Белта, 4.10.2022, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-podtverdil-uchastie-belarusi-v-svo-v-ukraine-no-est-vazhnye-njuansy-527204-2022/?ysclid=lcsy171pvw483687357> [29.05.2023].

racji militarnej. Strategiczne położenie Białorusi i jej specyficzny status sojusznika popierającego inwazję mają służyć przede wszystkim utrzymywaniu napięcia na wschodniej flance NATO. Manifestacyjne zaangażowanie Białorusi w przedsięwzięcia wojskowe ma na celu przedstawianie Białorusi jako państwa gotowego do aktywnego uczestnictwa w wojnie. Białoruski przywódca, mimo że nie zamierza otwarcie i oficjalnie przystąpić do wojny, nie ma już dużego pola manewru, szczególnie w kwestiach wojskowych. W grudniu 2022 r. pod presją Moskwy podpisano umowę legalizującą rosyjską obecność wojskową na Białorusi jako Regionalnego Zgrupowania Wojsk oraz przyznano siłom zbrojnym Rosji prawo do wykorzystywania białoruskiej infrastruktury wojskowej. Dla strony rosyjskiej istotne stało się także prowadzenie szkoleń zmobilizowanych rosyjskich żołnierzy na białoruskich poligonach i przy udziale miejscowych instruktorów. Po ich zakończeniu są oni kierowani bezpośrednio na front. Ponadto Mińsk przekazuje Rosjanom rezerwy amunicji artyleryjskiej oraz zmagazynowany sprzęt wojskowy. Tym samym pobyt wojsk rosyjskich na Białorusi przybrał charakter stały, a miejscowa infrastruktura militarna pełni funkcję rosyjskich baz²⁴.

W kwestiach militarnych warto zauważyć, że terytorium Białorusi spełnia bardzo ważną rolę z punktu widzenia bezpieczeństwa Polski i Rosji. Szczególnie istotne są trzy obszary: Brama Brzeska, Brama Smoleńska oraz tzw. przesmyk suwalski. Brama Brzeska, znajdująca się przy zachodniej granicy Białorusi, jest najłatwiejszym szlakiem do przebycia ze wschodu na zachód, w kierunku Polski i Warszawy. Odległość od Brześcia do stolicy Polski wynosi około 180 kilometrów i na tym odcinku nie występują naturalne przeszkody/zapory w formie rzek, wzgórz, bagien itp. W kontekście historycznym twierdza w Brze-

---

²⁴ Лукашенко: военные РФ и Беларуси готовятся «как единая армия», Радио Свобода, 3.12.2022, <https://www.svoboda.org/a/lukashenko-voennye-rf-i-belarusi-gotovyatsya-kak-edinaya-armiya-/32160385.html> [29.05.2023].

ściu była ostatnim polskim punktem oporu przed wtargnięciem wojsk rosyjskich do doliny Wisły²⁵. Z kolei Brama Smoleńska jest kluczowa ze względu na rosyjskie bezpieczeństwo. Poprzez ten obszar przeprowadzono na Rosję największe inwazje w historii, do Moskwy jest stąd niecałe 400 kilometrów. Tym samym obszar pomiędzy Brześciem a Smoleńskiem jest niezwykle istotny dla bezpieczeństwa zarówno Polski, jak i Rosji. Usytuowanie Białorusi powoduje, że staje się ona elementem rywalizacji o uzyskanie wpływów. Ważny dla bezpieczeństwa jest także przesmyk suwalski (korytarz suwalski), który rozdziela obwód królewiecki i Białoruś na obszarze około 100 kilometrów. Jest to jedyna droga lądowa łącząca Polskę z Litwą, Łotwą i Estonią. Zajęcie tego rejonu przez Białoruś lub Rosję powoduje odcięcie państw bałtyckich od lądowej pomocy NATO i umożliwia najeźdźcy szybkie opanowanie Rygi i Tallina²⁶. Biorąc pod uwagę powyższe fakty, należy zauważyć, że dalsze zacieśnianie współpracy militarnej Białorusi z Rosją może być niezwykle niepokojące w kontekście bezpieczeństwa w regionie Europy Środkowo-Wschodniej.

Destabilizacja wschodniej granicy UE

Republika Białorusi od lata 2021 r. czynnie wspiera i angażuje się w działania mające charakter tzw. wojny hybrydowej wobec Polski, Litwy i Łotwy. Działania te polegają na kierowaniu masowego strumienia nielegalnych imigrantów z krajów arabskich i afrykańskich na granicę Unii Europejskiej na odcinku polskim, litewskim i łotewskim. Władze białoruskie organizują proceder gromadzenia migrantów na terytorium Białorusi²⁷, których następnie stopniowo, pod kontrolą

---

²⁵ K. Świder, *Rosyjska świadomość geopolityczna a Ukraina i Białoruś (po rozpadzie Związku Radzieckiego)*, Warszawa 2015, s. 160.

²⁶ J. Bartosiak, *Rzeczpospolita między lądem a morzem. O wojnie i pokoju*, Warszawa 2018, s. 258, 725.

²⁷ Początkowo migranci przybywali na Białoruś bezpośrednio, często samolotami państwowych linii lotniczych Białorusi, Iraku i Syrii. Od 2022 r. zdecydowana większość z nich przybywa na Białoruś bezpośrednio z terytorium Federacji Rosyjskiej.

białoruskiej służby granicznej i KGB, przewozi się w pobliże terytorium Polski, gdzie oczekują na przerzut do UE.

Wywieranie stałej presji migracyjnej to skuteczny środek destabilizacji politycznej Polski, który ma za zadanie wpłynąć na pogorszenie pozycji Polski na arenie międzynarodowej jako kraju, który poprzez „blokadę” granicy doprowadził do utworzenia strefy niestabilności w Europie. W efekcie nasilonej presji migracyjnej strona polska zmuszona została do wprowadzenia stanu wyjątkowego wzdłuż granicy i zaangażowania około 20 tysięcy mundurowych do jej ochrony²⁸. Wobec realnego zagrożenia zdecydowano się na budowę wzdłuż granicy z Białorusią stalowego ogrodzenia uniemożliwiającego przejście granicy. Mimo tego codziennie ponad 100 nielegalnych imigrantów próbuje przedostać się do Polski przez zieloną granicę. Sytuacja ta ma też duże znaczenia dla Polski, gdyż władze Niemiec zapowiedziały wprowadzenie stałych kontroli na granicy z Polską od połowy października 2023 r., motywując to właśnie wzrostem nielegalnej migracji do Niemiec (głównie z kierunku wschodniego)²⁹.

W najbliższym czasie kwestia nielegalnej migracji, nadzorowanej przez władze Białorusi, prawdopodobnie będzie się nasilała. Świadczyć o tym może fakt mianowania przez białoruskiego prezydenta 30 maja 2023 r. nowego przewodniczącego Państwowej Służby Granicznej Białorusi, Konstantina Mołostowa, Rosjanina urodzonego w obwodzie saratowskim, który ukończył Akademię Graniczną Federalnej Służby Bezpieczeństwa Rosji, a w latach 2014-2023 pełnił funkcję szefa Grodzieńskiej Grupy Pogranicznej, czyli na odcinku

---

²⁸ A. Wawrzusiszyn, *Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2022, nr 2(33), s. 45-65.

²⁹ M. Stefanek, *Media: Kontrole na granicy polsko-niemieckiej mogą rozpocząć się w czerwcu*, Rzeczpospolita, 17.05.2023, <https://www.rp.pl/polityka/art38485711-media-kontrole-na-granicy-polsko-niemieckiej-moga-rozpozacz-sie-w-czerwcu> [29.05.2023].

polsko-białoruskim, którego od kilku lat dotyczy największa presja migracyjna³⁰.

W 2021 r. Konstantin Mołostow dowodził wówczas polsko-białoruskim przejściem granicznym w Bruzgowach w czasie masowych ataków migrantów na granice z Polską i Litwą, za co został objęty unijnymi sankcjami. Białoruskie służby graniczne dopuściły wówczas na przejście graniczne kilkutyśieczną grupę migrantów, którzy usiłowali siłowo dostać się do Polski i dlatego atakowali polskie służby. Gdy próby te zakończył się niepowodzeniem, migranci zostali skierowani do pobliskiego centrum logistycznego, gdzie czekali na transport do swoich krajów³¹. Sam Mołostow obwinił państwa Unii Europejskiej o wywołanie kryzysu migracyjnego i zarzucił im, że są nieprzyjazne. Jego zdaniem, zbudowane przez Polskę ogrodzenie na granicy z Białorusią nie rozwiązało istniejących problemów, a liczba chętnych na wjazd do UE nie maleje. Oskarżył też straż graniczną Polski i Litwy o odsyłanie nielegalnych migrantów z powrotem na Białoruś³². Służby graniczne krajów sąsiadujących z Białorusią ujawniły wówczas wiele przypadków, w których migranci byli zmuszani przez białoruskie służby do przekraczania granicy. Kryzys został wywołany sztucznie, a białoruskie władze w sposób zorganizowany i na masową skalę ściągają do kraju migrantów – dobrze na tym zarabiając.

---

³⁰ *Новым председателем Госпогранкомитета назначен Константин Молюстов*, Белта, 30.05.2023, <https://www.belta.by/president/view/novym-predsedatelem-gospogrankomiteta-naznachen-konstantin-molostov-569223-2023/> [30.05.2023].

³¹ *Nowy szef białoruskich pograniczników pochodzi z Rosji. Był zamieszany w atak migrantów na polską granicę*, Belsat, 30.05.2023, <https://belsat.eu/pl/news/30-05-2023-nowym-szefem-bialoruskich-pogranicznikov-zostal-rosjanin-byl-zamieszany-w-atak-imigrantow-na-polska-granice> [30.05.2023].

³² *А. Робак, Ситуация на рубежах Беларуси и новые подходы к охране госграницы. Интервью с начальником Гродненской пограничной группы Константином Молюстовым*, Гродзенская Правда, 28.05.2023, https://grodnonews.by/news/zhizn/intervyu_s_nachalnikom_grodnenskoj_pogranichnoy_gruppy_konstantinom_molostovym.html [30.05.2023].

Atomowy poker

Trwająca wojna ukraińsko-rosyjska, zdecydowany sprzeciw państw Zachodu wobec agresji i militarne wsparcie Ukrainy przez niektóre państwa NATO posłużyły Moskwie do zapowiedzi umieszczenia broni atomowej na Białorusi. Już jesienią 2021 r. Alaksandr Łukaszenka publicznie mówił o potrzebie instalacji broni atomowej na białoruskim terytorium. Kilka miesięcy później dokonał nowelizacji konstytucji, z której usunął zdanie o dążeniu Białorusi do neutralności. Z kolei w marcu 2022 r. rosyjski prezydent poinformował, że Rosja chce розміścić na terytorium Białorusi swoją taktyczną broń nuklearną. Jego zdaniem, decyzja ta jest środkiem przymusowym, który ma na celu zapewnienie bezpieczeństwa zarówno Państwa Związkowego, jak i Białorusi. To jedyny ważki argument za zachowaniem suwerenności i integralności terytorialnej Białorusi. Ma to także na celu ochłodzenie porywczych zapędów zachodnich partnerów³³.

Mimo protestów na arenie międzynarodowej, w lutym 2023 r. rosyjski prezydent poinformował, że do 1 lipca 2023 r. na Białorusi zakończy się budowa magazynu taktycznej broni jądrowej. Tym samym od połowy 2023 r. Białoruś będzie miała na swoim terytorium potencjał nuklearny. 19 maja 2022 r. Łukaszenka poinformował, że jego kraj zakupił od Rosji operacyjno-taktyczne systemy raketowe Iskander, które – oprócz zasięgu 500 km – zdolne są do przenoszenia głowic nuklearnych. Ponadto na Białorusi pojawi się co najmniej kilka nowych rosyjskich jednostek strzegących rozmieszczonych ładunków jądrowych. W odpowiedzi wysoki przedstawiciel Unii Europejskiej do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa Josep Borrell ostrzegł przywódców Rosji i Białorusi przed konsekwencjami takiej decyzji. Oświadczył, że przekazanie Białorusi broni nuklearnej pociągnie

---

³³ Т. Гаргалык, *Как в РБ оправдывают планы по размещению ядерного оружия*, DW, 28.03.2023, <https://www.dw.com/ru/kak-v-belarusi-opravdyvaut-plany-po-razmeseniu-adernogo-oruzia/a-65152379> [30.05.2023].

za sobą nowe sankcje. Ukraina z kolei domagała się pilnego zwołania posiedzenia Rady Bezpieczeństwa ONZ. Kijów oczekuje zdecydowanych kroków od stałych członków RB – Francji, Wielkiej Brytanii, USA i Chin. Na plany Kremla zareagował także Pekin, który wyraził „wielkie zaniepokojenie” ryzykiem związanym z rozprzestrzenianiem broni jądrowej³⁴. Niezadowolony z ponadprzeciętnej integracji rosyjsko-białoruskiej i sprzeciw wobec rozmieszczenia broni atomowej wyraził nawet prezydent Kazachstanu, Kasym-Żomart Tokajew³⁵.

Ostatecznie 25 maja 2023 r. podczas spotkania ministrów obrony narodowej Rosji i Białorusi podpisano dokument określający procedurę przechowywania rosyjskiej broni jądrowej w specjalnym magazynie na terytorium Republiki Białorusi. Minister obrony Rosji Siergiej Szojgu zauważył, że Rosja, rozmieszczając broń jądrową na terytorium Białorusi, nie przekazuje jej stronie białoruskiej, a kontrola nad nią i decyzja o jej wykorzystaniu pozostaną w rękach Moskwy. Jako powód rozmieszczenia broni nuklearnej na Białorusi podano agresywny kierunek działalności wojskowej NATO, rozmieszczanie dodatkowych kontyngentów wojskowych i infrastruktury wojskowej wzdłuż granicy z Białorusią oraz częste ćwiczenia bojowe i rozpoznawcze w pobliżu granic Państwa Związkowego. Zwrócono też uwagę na fakt, że niektóre państwa NATO udzielają Ukrainie pomocy wojskowej, przez co świadomie przedłużają konflikt zbrojny. Rosyjski minister obrony poinformował, że ze względu na sytuację wojskowo-polityczną Rosja wspólnie z Siłami Zbrojnymi Republiki Białorusi realizuje zadania mające na celu wzmocnienie wspólnej przestrzeni obronnej, głównie poprzez szkolenie żołnierzy i poprawę ich zdolności bojowych. W ra-

---

³⁴ *Первая «сверхъядерная» держава. Беларусь и российское ядерное оружие*, Радио Свобода, 27.03.2023, <https://www.svoboda.org/a/pervaya-sverhyadernaya-derzhava-belarusj-i-rossijsko-e-yadernoe-oruzhie/32336217.html> [30.05.2023].

³⁵ *„Doceniam jego żart”. Tokajew odpowiedział Łukaszence na propozycję integracji ze ZBIR*, Belsat, 29.05.2023, <https://belsat.eu/pl/news/29-05-2023-doceniam-jego-zart-tokajew-odpowiedzial-lukaszence-na-propozycje-integracji-ze-zbir> [30.05.2023].

mach Jednolitego Regionalnego Systemu Obrony Powietrznej w Republice Białorusi rosyjskie lotnictwo i systemy obrony powietrznej są w gotowości bojowej. Nawiązano ścisłą współpracę w sferze wojskowo-technicznej oraz kompleksów wojskowo-przemysłowych. Stronie białoruskiej przekazano operacyjno-taktyczny system raketowy Iskander, zdolny do użycia pocisków w sprzęcie nie tylko konwencjonalnym, ale także jądrowym. Również część białoruskich samolotów została przystosowana do ewentualnego użycia broni nuklearnej³⁶.

* * *

Po ponad 30 latach niepodległości Białoruś praktycznie straciła suwerenność i stała się jedynie terytorium białoruskim pod kontrolą Federacji Rosyjskiej. Ponadto z kraju będącego tzw. strefą buforową między dwoma blokami, który nie stanowił przez wiele lat realnego zagrożenia, Białoruś stała się obecnie jednym z najbardziej niebezpiecznych obszarów w Europie Środkowo-Wschodniej. Wszelkie koncepcje neutralności czy niezaangażowania, wielowektorowości w polityce zagranicznej w tym momencie straciły rację bytu. Białoruś jako państwo suwerenne, niezależne, przyjazne i bezpieczne w 2023 r. przeszła do historii. Od tej pory Białoruś będzie postrzegana jako terytorium o sporym potencjale niebezpieczeństwa i realnego zagrożenia dla wszystkich jej sąsiadów. Dobrosąsiedzka współpraca, turystyczny ruch przygraniczny, wspólne projekty zastąpione zostaną militaryzacją obszarów przygranicznych i obawą przed dalszą eskalacją dotychczasowych konfliktów.

---

³⁶ Главы оборонных ведомств России и Белоруссии подписали документы о нестратегическом ядерном оружии, https://function.mil.ru/news_page/person/more.htm?id=12468383@egNews [30.05.2023].

Wojciech Łysek

Postawa Białorusi wobec przekształceń w regionie (2020-2023) w świetle realizmu defensywnego

The attitude of Belarus towards transformations in the region (2020-2023) in the light of defensive realism

Abstract: Due to its location, Belarus plays an important role in the full-scale war between Russia and Ukraine. The Republic Belarus became a co-aggressor and shares a border with NATO. The aim of the article is to define the challenges and threats facing Belarus. The author assumes that the Belarusian authorities act according to the principles of defensive realism. Hence, attention is focused on the limited participation of Belarus in the conflict on Ukraine, the perspective of the integration process of the Union State, and relations with China as balancing Russian pressures. The article was prepared on the basis of official documents, speeches and actions of politicians, press materials, and analyses. The result is a presentation of possible scenarios of events in Belarus.

Realizm uznaje politykę międzynarodową za arenę rywalizacji. Podstawowe problemy wspólnoty międzynarodowej to zabezpieczenie istnienia państwa i obrona interesu narodowego. Według realistów siłą to psychologiczna relacja wykorzystująca m.in. perswazję i groźbę do prowadzenia efektywnej polityki zagranicznej. Najważniejszym podmiotem jest państwo postrzegane jako podmiot unitarny (rząd to

jedyny wyraziciel interesów). Wagę przywiązuje się do suwerenności – niezależności od czynników zewnętrznych.

Z państwowocentrycznego układu wynika anarchiczność relacji (brak instytucji stojącej ponad innymi). Gracze mogą polegać tylko na sobie. W rezultacie występuje system *self-help* – ciągła troska państw o stosunek siły własnej do posiadanej przez innych. Anarchia umożliwia równowagę sił, która nie dopuszcza ograniczania autonomii państwa i uzależnienia od innych¹.

Defensywny realizm² to „bezpośredni potomek” neorealizmu³. Oba nurty podzielają główne założenia realizmu⁴. Neorealizm stawia w centrum strukturę systemu. Mniej istotni są aktorzy. Struktura skłania do określonego działania. Według Kennetha Waltza, czołowego przedstawiciela neorealizmu, państwa – mimo odmienności – wypełniają jednakowe zadania. Różnią się zdolnościami. W rezultacie są równe w sensie formalnoprawnym, a uhierarchizowane ze względu na posiadaną siłę. Struktura systemu zmienia się wraz z przemieszczeniem zdolności między elementami. W momencie przesunięć w równowadze sił zachodzi międzynarodowa zmiana. Źródłem transformacji najczęściej jest wojna między mocarstwami⁵.

Dodatkowo neorealiści (zwani realistami strukturalnymi) kładą nacisk na uczucie strachu. Siła jest dla nich sumą zdolności państwa i umiejętności, by kontrolować innych⁶. Tę opinię podzielają

---

¹ J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, K. Żukowska, M. Grącik (red.), Warszawa 2006, s. 47-48; idem, *Teoria stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 179; R. Jackson, G. Sorensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Kraków 2006, s. 70-71.

² Twórca pojęcia – Jack Snyder.

³ Cyt. za: *Defensive structural realism*, [w:] *The Realism Reader*, C. Elman, M. A. Jensen (eds.), London – New York 2014, s. 134.

⁴ Zob. K. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 93, 130.

⁵ R. Jackson, G. Sorensen, op. cit., s. 87-88, 90-91. Tam odniesienia do prac Kennetha Waltza.

⁶ J. Czaputowicz, *Teoria stosunków...*, s. 183-184. Tam odniesienia do artykułów realistów defensywnych (Roberta Jervisa, Josepha Grieco i Stephena van Evera).

realiści defensywni. W konsekwencji są zgodni co do celu państwa. Waltz stwierdza, że dąży ono do zachowania siły poprzez utrzymanie równowagi⁷. Realizm defensywny kładzie nacisk na przetrwanie jako cel zasadniczy⁸.

W konsekwencji system międzynarodowy zachęca do umiarkowania i odpowiedzialności. Realisci defensywni opowiadają się za *status quo*. Choć taka sytuacja to rzadkość. System zachęca do poprawy pozycji kosztem innych. Konflikty wynikają z błędnej percepcji. Defensywni realisci dostrzegają brak zaufania. Są przekonani o tymczasowości współpracy i warunkują ją oceną sytuacji i intencji⁹. Wynika to m.in. z dylematu bezpieczeństwa, tj. nieadekwatnego, nadmiernego do zagrożeń rozwoju potencjału, naruszającego równowagę i wywołującego reakcję¹⁰. Defensywni realisci uważają, że działanie dylematu można ograniczyć przez zwiększenie zysków ze współpracy. Gdy są relatywnie mniejsze niż drugiego podmiotu, państwo rezygnuje¹¹.

Destrukcyjną rolę struktury realisci defensywni określają „równowagą ofensywno-defensywną”. To potencjał militarny w danej chwili, który sprzyja agresji bądź obronie. W ich opinii równowaga zazwyczaj sprzyja obronie. Efektywna strategia równoważenia powinna zniechęcać do agresji, gdyż podboje w dłuższej perspektywie prowadzą do klęski. Ekspansja świadczy o irracjonalizmie, błędnych założeniach i niezrozumieniu uwarunkowań. Skłonność do agresji przypisuje się szkodliwym wpływom polityki wewnętrznej¹².

---

⁷ K. Waltz, op. cit., s. 129-130.

⁸ J. J. Mearsheimer, *Tragizm polityki mocarstw*, Kraków 2019, s. 27-28.

⁹ J. Czapotowicz, *Teoria stosunków...*, s. 190, 192, 195.

¹⁰ E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2005, s. 155-157.

¹¹ M. Waleczek, *Współpraca w świetle nurtów realizmu defensywnego i realizmu ofensywnego. Przypadek współpracy turecko-irańskiej*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowanie badawcze*, E. Haliżak, J. Czapotowicz (red.), Warszawa 2014, s. 310, 312, 319.

¹² J. J. Mearsheimer, op. cit., s. 26-27, 50, 256. Tam odniesienia do prac realistów defensywnych.

Poglądy defensywnych realistów wypada podsumować opinią Roberta Jervisa: „dziedzina bezpieczeństwa jest niewybaczalna. Małe błędy mogą mieć wielkie konsekwencje”¹³. To współbrzmi z obawą małych państw, dla których margines swobody jest mniejszy, a błędna polityka kosztowniejsza. Choć realizm skupia się na mocarstwach, to realizm defensywny można odnieść do małych państw. Stąd wydaje się dopuszczalne uczynienie z niego podstawy teoretycznej do scharakteryzowania polityki Białorusi.

Od kilku lat obserwujemy intensywne zmagania Republiki Białorusi o zachowanie niezależności od Federacji Rosyjskiej. Zaprezentowane założenia warto przetestować na trzech problemach: 1) postawa Mińska wobec konfliktu na Ukrainie, 2) procesy integracyjne Białorusi i Rosji oraz 3) równoważenie wpływów Moskwy relacjami z Pekinem.

Udział Białorusi w konflikcie na Ukrainie

Część defensywnych realistów niuansuje opinię o podbojach. Dzielą państwa agresywne na „ekspansjonistów” i „nadekspansjonistów”. Ci pierwsi, jak Otto von Bismarck, to sprytni agresorzy. Ograniczają cele. Potrafią się wycofać. „Nadekspansjoniści” wywołują irracjonalne wojny. Ich działania pozostają pod wpływem czynników wewnętrznych. „Nadekspansjonistą” był Adolf Hitler. Rozróżnienie potwierdza tezy o negatywnych skutkach militarizmu i umiarkowaniu jako najlepszej strategii¹⁴. Można je zastosować do rosyjskiej polityki. „Mała wojna”¹⁵ w Gruzji i zajęcie Krymu to sprytna agresja. Pełnoskalowa napaść na Ukrainę – „nadekspansja”.

---

¹³ Cyt. za: R. Jervis, *Security regimes*, „International Organization” 1982, vol. 36, no. 2, s. 175.

¹⁴ J. J. Mearsheimer, op. cit., s. 256-257.

¹⁵ Nawiązanie do książki R. Asmusa, *Mała wojna, która wstrząsnęła światem. Gruzja, Rosja i przyszłość Zachodu*, Warszawa 2010.

W eseju *Rosja w zapaści* (1990) Aleksander Sołżenicyn¹⁶ domagał się odtworzenia państwa z Rosji, Białorusi, Ukrainy i części Kazachstanu. W 2022 r. podporządkowywanie Białorusi, rosyjska interwencja w Kazachstanie, a przede wszystkim inwazja na Ukrainę przypominają program Sołżenicyna. Odżył wielkoruski misyjny imperializm, carska Noworosja z sowiecką narracją.

Po 30 latach idee okazały się zbyt śmiałe. Dowodzą tego wyniki rosyjskiej armii i postawa sojuszników. Tylko Białoruś otwarcie wspiera Rosję¹⁷, ale nawet Mińsk nie zdecydował się na wysłanie armii. Przyczyn można doszukiwać się w oporze po sfałszowanych wyborach prezydenckich (sierpień 2020 r.). Odtąd Alaksandr Łukaszenka utracił swobodę manewru i zaczął lękać się utraty władzy¹⁸.

Postawę Białorusi wyjaśnia genetyczny strach o przetrwanie. Uzasadnia go pamięć o wojnie z lat 1941-1944, wzmocniona przez syndrom afgański. Oficjalnie interwencja Związku Radzieckiego w Afganistanie (1979-1989) pochłonęła 800 żołnierzy z Białorusi. 900 zostało inwalidami. Białoruską tożsamość kształtuje awaria elektrowni atomowej w Czarnobylu (kwiecień 1986 r.). Zniszczeniu uległo 485 wsi i osiedli. Podczas II wojny światowej zginął co czwarty Białorusin. Na skażonym terenie mieszkał co piąty.

W latach 90. XX wieku Rosja toczyła wojnę z Czeczenią. Wobec niepowodzeń, rosyjscy politycy zainteresowali się Białorusią. Zaczę-

¹⁶ Zob. A. Sołżenicyn, *Rosja w zapaści*, Warszawa 1999.

¹⁷ A. M. Dyrer, *OUBZ wobec wojny na Ukrainie i wyzwiań regionalnych*, „Biuletyn PISM”, 27.03.2023, nr 33, s. 1.

¹⁸ Zdaniem Walerija Sachaszczyka, opozycjonisty, armia białoruska była gotowa wkroczyć na Ukrainę w grudniu 2022 r. Niechęć żołnierzy i nieskuteczne naciski KGB pogrzebały jednak plan. Łukaszenka wydawał się świadom tej słabości. Znalazło to potwierdzenie w jego wywiadzie z Associated Press (maj 2022 r.). Oświadczył, że wszystko, co Mińsk oferuje Moskwie, to logistyka i możliwość ataków z powietrza. *Białoruski opozycjonista: Łukaszenka był gotów zaatakować Ukrainę. Pojawiła się jedna przeszkoda*, M. Bojanowska (oprac.), *Gazeta.pl*, 12.06.2023, wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,29858089,bialoruski-opozycjonista-lukaszenka-byl-gotow-zaatakowac-ukraine.html#s=amtp_pnHP_related [wszystkie daty cytowań: 1.7.2023]; A. Wilk, S. Matuszak, P. Żochowski, *Atak Rosji na Ukrainę – stan po 71 dniach*, „Analizy OSW”, 6.05.2022, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-05-06/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-71-dniach.

to proces integracji. Białorusini obawiali się wysłania żołnierzy za granicę. Te uwarunkowania umiejętnie wykorzystuje od 30 lat Łukaszenka. Nieustannie podsyca lęki. Porównuje Białoruś do Ukrainy i Rosji (pogrążonych w biedzie, gospodarczych turbulencjach, rewolucjach, z niestabilnym systemem politycznym i oligarchami)¹⁹. Na płaszczyźnie prawnej obawy Białorusinów przybrały postać zapisanej w konstytucji neutralności²⁰.

Dopiero aneksja Krymu (2014 r.) i konflikt na Donbasie doprowadziły białoruskie władze do refleksji, że bliska współpraca z Rosją czyni je bezbronnymi²¹. Obawy potwierdzały żądania Rosjan: wysłania kontyngentu na Krym i zgody na wejście do obwodu homelskiego (by wyrzucić presję na Ukrainie). W kilku miastach nieznane organizacje rozdawały rosyjskie flagi. W nacjonalistycznej prasie oskarżano Mińsk o deprecjonowanie języka rosyjskiego. Badania opinii publicznej wskazywały, że co czwarty Białorusin jest za przyłączeniem do Rosji. Łukaszenka bał się krymskiego scenariusza. Niezależna Białoruś z nim jako suwerenem to jedyna gwarancja zachowania władzy. Szybko uznał więc ukraiński rząd po Rewolucji Godności.

Białoruś znalazła się wśród nielicznych państw przeciwnych rezolucji ONZ popierającej integralność Ukrainy (27 marca 2014 r.) czy deklaracji końcowej krytykującej zajęcie Krymu po szczycie Partnerstwa Wschodniego (Ryga, maj 2015 r.). Łukaszenka zgodził się na dodatkowe rosyjskie samoloty wojskowe na terytorium republiki. Z drugiej strony, Kijów zakupił kilkadziesiąt białoruskich ciężarówek MAZ dla wojska, a zakłady w Orszy remontowały ukraiński sprzęt. Prezydent

---

¹⁹ A. Brzeziecki, M. Nocuń, *Białoruś – kartofle i dżinsy*, Kraków 2007, s. 192; A. Wilson, *Belarus. The Last Dictatorship in Europe*, New Haven – London 2011, s. 112, 257.

²⁰ R. Czachor, *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991-2011. Studium politologiczne*, Polkowice 2011, s. 34, 111 przyp. 302, 127 przyp. 347; A. Eberhardt, *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991-2008*, Warszawa 2008, s. 194-195; E. Mironowicz, *Białoruś*, Warszawa 2007, s. 194-195, 224, 226-228.

²¹ A. M. Dyer, *Zmiany w Europie Wschodniej a polityczne i gospodarcze perspektywy dla Białorusi*, „Biuletyn PISM” 2014, nr 86, s. 1.

Białorusi występował zdecydowanie przeciwko federalizacji Ukrainy i podobno dzielił się danymi wywiadowczymi.

Okupacja Krymu i destabilizacja Donbasu rozbiły dotychczasowy porządek. Podczas szczytu NATO (8-9 lipca 2016 r.) utworzono grupy bojowe do ochrony wschodniej flanki. Odtąd w Europie Wschodniej nakreśla się „dylemat bezpieczeństwa”.

Prezydent Białorusi wykorzystał konflikt na Ukrainie do wzmocnienia pozycji. Zaprosił na negocjacje w latach 2014-2015 separatystów z Donbasu, ukraińskie władze oraz przedstawicieli Francji, Niemiec i Rosji. Mediacja służyła jego żywotnym interesom. Rozmowy umożliwiły poprawę wizerunku (autorytarnego przywódcy izolowanego od 2010 r.). Szczególnie że rosnąca agresywność Rosji wzmocniała obawy o przyszłość, a białoruską gospodarkę dotykały skutki recesji na Ukrainie²².

Po zajęciu Krymu Mińsk powrócił do idei neutralności. Głównym celem stało się niewywikłanie w rosyjsko-ukraiński konflikt i w narastający spór Rosji z Zachodem. Podjęto działania na rzecz równoważenia rosyjskich nacisków poprzez poprawę relacji z państwami euroatlantyckimi. Polityka nieangażowania się spotkała się z nieufnością Moskwy. Zwiększyła więc presję celem podporządkowania Białorusi²³. W 2009 r. Rosja zaoferowała Mińskowi²⁴, w zamian za kredyt, uznanie Abchazji (de facto niezależnej od 2008 r.). Łukaszenka opierał się aż do września 2022 r., gdy spotykał się z jej prezydentem²⁵.

---

²² Z. Parafianowicz, M. Potocki, *Kryształowy fortepian. Zdrady i zwycięstwa Petra Poroszenki*, Wołowiec 2016, s. 280-284.

²³ A. Czwołek, *Bliscy sojusznicy? Perspektywa pogłębienia integracji rosyjsko-białoruskiej po 2018 roku*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2022, nr 3, s. 34; K. Kłysiński, *(Nie)realna neutralność. Próby redefinicji białoruskiej polityki zagranicznej*, „Komentarze OSW”, 02.07.2018.

²⁴ W trakcie „mlecznej wojny”, jednego ze sporów białorusko-rosyjskich. Od 2004 r. dochodziło do wielu nieporozumień. Cel był jeden – zmusić Łukaszenkę do oddania niezależności. M. Słowikowski, *Ewolucja polityki Federacji Rosyjskiej wobec Białorusi w kontekście wysiłków integracyjnych w ramach Państwa Związkowego*, „Sprawy Międzynarodowe” 2019, t. 72, nr 2, s. 130-131.

²⁵ Nieplanowana wizyta w Abchazji odbyła się po rozmowach Łukaszenki z Putinem w Soczi. Spotkanie zwolano pilnie celem uzgodnienia stanowiska nt. mobilizacji i aneksji części Ukrainy. Wi-

Pozycja białoruskiego przywódcy osłabła po sfalszowanych wyborach prezydenckich. Kreml pomógł złamać protesty. Wzrosła obecność militarna Rosji. Przełożyło się to na przebieg inwazji na Ukrainę. Możliwy był atak na Kijów od północy. Na Białorusi wciąż szkoli się rosyjskich żołnierzy i wspiera ich logistycznie²⁶.

Wymierny objaw słabnięcia Białorusi to postawa wobec Donieckiej Republiki Ludowej (DRL)²⁷. W lipcu 2022 r. Łukaszenka nie spotkał się z jej przywódcą, Denisem Puszylinem, gdy ten odwiedził Republikę Białorusi. Do rozmów doszło dopiero w kwietniu 2023 r. podczas drugiej wizyty. Kreml zmusił go do uznania aneksji DRL, podkreślając „wasalny status” Łukaszenki. Zachętą było otwarcie Donbasu dla białoruskich produktów i towarów konsumpcyjnych. W geście sprzeciwu Ukraińcy wezwali na konsultacje ambasadora i zaapelowali o wstrzymanie się od podobnych destrukcyjnych kroków²⁸.

---

zyta w Abchazji najprawdopodobniej była wymuszona. K. Kłysiński, P. Żochowski, *Białoruś: presja Kremla na zaangażowanie w wojnę na Ukrainie*, „Analizy OSW”, 30.9.2022, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-30/bialorus-presja-kremla-na-zaangazowanie-w-wojne-na-ukrainie; Łukaszenka pojechał do Soczi na rozmowy z Putinem. A odnalazł się w nieuznawanej Abchazji, *Belsat.eu*, 28.9.2022, belsat.eu/pl/news/28-09-2022-lukaszenka-pojechal-do-soczi-na-rozmowy-z-putinem-a-odnalazl-sie-w-nieuznawanej-abchazji; P. Sieniawski, *Czy Białoruś dokona uznania niepodległości Abchazji?*, *Forum-ekonomiczne.pl*, 10.10.2022, www.forum-ekonomiczne.pl/publication/czy-bialorus-dokona-uznania-niepodleglosci-abchazji/.

²⁶ Zob. więcej: A. M. Dwyer, *OUBZ wobec wojny...*, s. 1; K. Kłysiński, *Polityczne manewry Łukaszenki – Białoruś wobec wojny*, „Analizy OSW”, 1.3.2022, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-01/polityczne-manewry-lukaszenki-bialorus-wobec-wojny; A. Szabaciuk, *Zaangażowanie Białorusi w rosyjską inwazję na Ukrainę*, „Komentarze IES” 2022, nr 44, s. 1-2; A. Wilk, *Rosyjski atak na Ukrainę (24 lutego, godz. 15.00)*, „Analizy OSW”, 24.02.2022, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-24/rosyjski-atak-na-ukraine-24-lutego-godz-1500; A. Wilk, P. Żochowski, *Rosjanie opanowują część Soledaru. 321. dzień wojny*, „Analizy OSW”, 11.1.2023, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-01-11/rosjanie-opanowuja-czesc-soledaru-321-dzien-wojny; idem, *Znaczące dostawy zachodniego ciężkiego uzbrojenia. 330. dzień wojny*, „Analizy OSW”, 20.1.2023, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-01-20/znaczące-dostawy-zachodniego-ciezkiego-uzbrojenia-330-dzien-wojny.

²⁷ Decyzja o przyłączeniu do Rosji okupowanej części Ukrainy spowodowała, iż kontrofensywa mogła służyć tylko do zwiększenia presji na Łukaszenkę, by bronił sojusznika. M. Domańska, M. Menkiszak, P. Żochowski, *Rosja ogłasza aneksję czterech regionów Ukrainy*, „Analizy OSW”, 3.10.2022, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-10-03/rosja-oglasza-aneksje-czterech-regionow-ukrainy.

²⁸ *Ambasador Ukrainy w Mińsku odwołany. Zawążyło spotkanie Łukaszenki*, *Onet.pl*, 19.4.2023, wiadomosci.onet.pl/swiat/ambasador-ukrainy-w-minsku-odwolany-zawazylo-spotkanie-lukaszen

Antypolska narracja i broń nuklearna

Łukaszenka powstrzymał się od bezpośredniego udziału w napaści. Aktywnie włączył się w agresję ideologiczną. Powtarza tezy rosyjskiej propagandy. Oskarża demokratyczne władze Ukrainy o nacjonalizm. Zgodził się na obecność militarną Rosji ze względu na rzekome zagrożenie ze strony Sojuszu Północnoatlantyckiego²⁹.

Pojawiły się w jego wypowiedziach licznie wątki antypolskie. W 2021 r. ustanowił 17 września jako Dzień Jedności Narodowej³⁰. Nawiązał do wkroczenia Armii Czerwonej w 1939 r. na teren wschodnich województw II RP. Święto ma antypolski wydźwięk i wyraża głęboko zakorzenione fobie Łukaszenki i zdominowanego przez resorty siłowe jego najbliższego otoczenia (np. szefa KGB Iwana Tertela i prokuratora generalnego Andreja Szweda, Polaków z pochodzenia). W wymiarze politycznym to odpowiedź na aktywność Warszawy na arenie międzynarodowej, wsparcie białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego i udzielenie schronienia emigrantom politycznym.

Władze Białorusi od 2020 r. konsekwentnie wskazują Polskę jako agresywne i wrogie państwo. W ślad za negatywną retoryką zlikwidowano polskie szkolnictwo i represjonuje się działaczy polonijnych. W 2021 r. sztucznie wykreowano kryzys migracyjny na granicy z UE. Wpisują się w to dewastacje polskich cmentarzy w obwodzie grodzieńskim (czerwiec-lipiec 2022 r.). Natomiast 17 września 2022 r. Łukaszenka uznał zjednoczenie Białorusi w 1939 r. za fundament państwowości, odpornej na trwającą presję ze strony Zachodu³¹.

---

ki/5yyoqdo; R. Szaweł, *Białoruski politolog: wraz z wizytą szefa „DRL” w Mińsku rośnie ryzyko wejścia Białorusi do wojny*, Belsat.eu, 19.04.2023, belsat.eu/pl/news/19-04-2023-bialoruski-politolog-wraz-z-wizyta-szefa-drl-w-minsku-rosnie-ryzyko-wejscia-bialorusi-do-wojny.

²⁹ A. Szabaciuk, *Zaangażowanie Białorusi...*, s. 1-2.

³⁰ Święto to obchodzone jest w Rosji. Przypada 4 listopada, w rocznicę wypędzenia Polaków z Kremla. K. Kłyński, *Zaostrzenie narracji antyzachodniej w polityce historycznej*, „Analizy OSW”, 14.01.2022, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-14/zaostrzenie-narracji-antyzachodniej-w-polityce-historycznej-bialorusi.

³¹ K. Kłyński, *Antypolskie wystąpienie Łukaszenki z okazji Dnia Jedności Narodowej*, „Analizy OSW”, 19.09.2022, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-19/antypolskie-wystapienie-luka-

Kwestią otwartą pozostaje, czy scharakteryzowana postawa to efekt rosyjskich nacisków, czy konsekwencja błędnej percepcji międzynarodowego otoczenia, mająca korzenie w czasach Związku Radzieckiego. Jeśli prawdziwa jest druga opcja, to pozornie zrozumiała wydaje się zgoda na przyjęcie rosyjskiej broni jądrowej w marcu 2023 r. Zgodnie z poglądami defensywnych realistów taki oręż wzmacnia stabilność systemu międzynarodowego i utrwała pokój³².

W orędziu z 31 marca 2023 r. przywódca Białorusi skoncentrował się na zagrożeniu dla niepodległości Białorusi i uzasadnieniu rozmieszczenia broni atomowej. Wskazywał na zagrożenie ze strony Zachodu. Polsce zarzucił militaryzację i chęć napaści. Zdaniem Łukaszenki, decyzja o rozlokowaniu broni wzmocni Białoruś. Tymczasem zapowiedzi militaryzacji są równoznaczne z odpowiedzią NATO, co wzmocni „dylemat bezpieczeństwa” w regionie³³.

Celem Putina jest zniechęcenie Ukrainy do walki, a państw NATO do pomocy i większej obecności na wschodniej flance. Wprowadzenie broni jądrowej na Białoruś przemawia do wyobraźni. Zwłaszcza gdy umowa o jej wykorzystaniu pozostaje niejawna, wysyłane sygnały będą sugerować, że to białoruski dyktator ma wpływ na użycie broni. W rzeczywistości jego sytuacja się pogarsza. Przeniesienie głowic uszczupla samodzielność Mińska. Białoruś staje się wysuniętą rubieżą Rosji. Łukaszenko pozostaje straszenie sąsiadów wojną jądrową.

Wydaje się, że przeniesienie broni na Białoruś było zaplanowane. Przemawia za tym usunięcie z białoruskiej konstytucji, na skutek referendum z lutego 2022 r., zapisu o bezaatomowym statusie. Dodatkowo jako pierwszy o rozmieszczeniu broni jądrowej poinform-

---

szenki-z-okazji-dnia-jednosci-narodowej; idem, *Dewastacje polskich cmentarzy wojskowych na Białorusi*, „Analizy OSW”, 11.07.2022, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-07-11/dewastacje-polskich-cmentarzy-wojskowych-na-bialorusi; idem, *Obchody rocznicy 17 września 1939 roku na Białorusi*, „Analizy OSW”, 21.09.2021, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-09-21/obchody-rocznicy-17-wrzesnia-1939-roku-na-bialorusi; idem, *Zaostrzenie narracji...*

³² J. Czaputowicz, *Teoria stosunków...*, s. 184.

³³ A. M. Dyrner, *Orędzie Alaksandra Łukaszenki*, „Komentarz PISM” 2023, nr 18, s. 1-2.

mował w wyemitowanym 25 marca 2023 r.³⁴ wywiadzie prezydent Rosji. Wyjaśnił on podjęte działania, powołując się na NATO-wski „nuclear sharing”³⁵. Formalnie decyzja Putina zwiększa rolę Białorusi jako sojusznika i jest odpowiedzią na rosnące zagrożenie ze strony Sojuszu.

W rzeczywistości pozwoli to na ingerencję w wewnętrzne sprawy Republiki Białorusi pod pretekstem np. ochrony strategicznych instalacji. Potwierdza to tajny plan wchłonięcia Białorusi przez Rosję (2021 r.), ujawniony w 2023 r. Rozmieszczenie broni nuklearnej przedstawiano jako środek zaradczy „rzekomej ekspansji”³⁶.

Procesy integracyjne Rosji i Białorusi

Moskwę łączą z Mińskiem język, religia i historia. Orientacja na Rosję trwa od 1991 r. Do 1994 r. podpisano ponad osiemdziesiąt dokumentów nt. współpracy. Od wyboru Łukaszenki na prezydenta (lipiec 1994 r.) procesy integracyjne nabrały dynamiki. W latach 1995-1999 zawarto unię celną, powołano Związek Białorusi i Rosji, a 8 grudnia 1999 r. utworzono Państwo Związkowe. Niejednokrotnie powtarzano zapisy w kolejnych dokumentach. Następne porozumienia stanowiły forpocztę odbudowy Rosji.

---

³⁴ Tego dnia opozycja świętuje „Dzień Woli” – powstanie Białoruskiej Republiki Ludowej.

³⁵ „Nuclear sharing” – rozmieszczenie przez Waszyngton na terenie państw sojusznicznych głowic jądrowych. Za zgodą prezydenta alianci mogą ich użyć zgodnie ze wspólnymi ustaleniami.

³⁶ Minister obrony Białorusi Wiktar Chrenin przyznał, że broni jądrowej będą mogli użyć wyłącznie Rosjanie. J. Ber, P. Zochowski, *Warunki pogodowe wymuszają stabilizację frontu. 417. dzień wojny*, „Analizy OSW”, 17.4.2023, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-04-17/warunki-pogodowe-wymuszaja-stabilizacje-frontu-417-dzien-wojny; A. M. Dwyer, A. Kacprzyk, *Rosja przygotowuje rozmieszczenie broni jądrowej na Białorusi*, „Komentarz PISM”, 27.3.2023, nr 17, s. 1-2; A. Gielewska, S. Panyi, *Secret Kremlin Document: How Russia Plans to Take Over Belarus*, Vsquare.org, 20.02.2023, vsquare.org/secret-kremlin-document-russia-plans-take-over-belarus-putin/; M. Kacewicz, *Atomowe marzenia i koszmary Łukaszenki*, Belsat.eu, 27.03.2023, belsat.eu/pl/news/27-03-2023-atomowe-marzenia-i-koszmary-lukaszenki/; A. Klaskouski, *Putin bierze Kijów i Zachód na muszkę, a Białorusinów jako zakładników*, Belsat.eu, 28.3.2023, <https://belsat.eu/pl/news/28-03-2023-alak-sandr-klaskouski-putin-bierze-kijow-i-zachod-na-muszke-a-bialorusinow-jako-zakladnikow>.

Objęcie przez Putina funkcji prezydenta (2000 r.) zmieniło sytuację. Ukrócił rojenia Łukaszenki o Kremlu i traktował go z dystansem. Jednocześnie rozpoczął proces podporządkowywania Białorusi. Ta zaś podejmowała działania obronne, próbując utrzymać korzyści. Przez kolejną dekadę implementowano szerszą integrację, np. Unię Euroazjatycką. Uczestnictwo w wielostronnej współpracy minimalizowało ryzyko utraty niepodległości³⁷.

Fiasko objęcia Ukrainy projektem reintegracji przestrzeni postradzieckiej w 2014 r. poskutkowało trzyletnim impasem. Następnie Rosja ożywiła integrację z Białorusią. Na tym tle wybuchł między nimi spór. Nasilił się w grudniu 2018 r. Moskwa domagała się zgody na jedną walutę, kodeks podatkowy i cywilny³⁸. Strona rosyjska chciała wymusić zgodę, wprowadzając od 1 stycznia 2029 r. tzw. „manewr podatkowy”³⁹. Ta decyzja dotknęła istoty białoruskich korzyści ze wzajemnej współpracy. Stąd też prezydent Białorusi wstrzymywał proces integracyjny. Zaspokajał ambicje Moskwy symbolicznymi gestami.

Premierzy obu państw parafowali „Program działań Białorusi i Federacji Rosyjskiej dotyczący realizacji traktatu o utworzeniu Państwa Związkowego” 6 września 2019 r. Dokument udostępnił „Kommersant”. Zawierał on ogólne ustalenia. Szczegóły i harmonogram określały załączniki: w sumie 66 szczegółowych uzgodnień. Rezultatem

---

³⁷ A. Eberhardt, op. cit., s. 38, 59; R. Czachor, op. cit., s. 66, 113-114, 119, 122, 190, 288-289; A. Czwolek, op. cit., s. 32, 34; R. F. Ławniczak, *The Sources of Russia's Soft Power in Relation to Belarus*, „Polish Political Science Yearbook” 2022, vol. 51, s. 1-2.

³⁸ K. Chawryło, K. Kłysiński, I. Wiśniewska, *Fiasko szczytu rosyjsko-białoruskiego*, „Analizy OSW”, 9.12.2019, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-12-09/fiasko-szczytu-rosyjsko-bialoruskiego; K. Kłysiński, J. Strzelecki, P. Żochowski, *Odwolanie kontrowersyjnego ambasadora Rosji w Mińsku*, „Analizy OSW”, 8.5.2019, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-05-08/odwolanie-kontrowersyjnego-ambasadora-rosji-w-minsku.

³⁹ Manewr podatkowy – zastąpienie cel eksportowych za ropę i wyroby ropopochodne podatkiem od kopalin. Gospodarka Białorusi opiera się na tanich węglowodorach i czerpie zyski z cel eksportowych. Przemysł petrochemiczny odpowiada za 25% dochodów w budżecie. Manewr kosztował 300 tys. dolarów (2019 r.). W 2025 r. mogło to być nawet 2 mld dolarów. M. Słowikowski, op. cit., s. 132-133; A. Szabaciuk, *Integracja Białorusi z Rosją: próba sił*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 7, s. 2.

miała być finalizacja 31 tzw. „map drogowych”. Wprowadzone zmiany miały umożliwić obejście „manewru podatkowego”. Proces integracji planowano dokończyć w styczniu 2021 r. Wspomniano o połączeniu nadzoru bankowego (przy zachowaniu dwóch banków centralnych). Umowę planowano podpisać 8 grudnia 2019 r. Jednak strona białoruska się opierała.

Nasilająca się presja obniżyła dochody kluczowych branż białoruskiego przemysłu. Ciosem była pandemia COVID-19. Pozycja Łukaszenki uległa zachwianiu po protestach w 2020 r. Unia Europejska nałożyła sankcje. Wzmocniła się zależność od Rosji. Ograniczono eksport białoruskich towarów przez Kłajpedę. Chwilowo, do lutego 2022 r., zyskała na znaczeniu Ukraina – kluczowy odbiorca białoruskich produktów petrochemicznych i państwo tranzytowe. Białoruś stała się pariasem, a polityka wektorowości wygasła⁴⁰.

Rosja obserwowała sytuację, dbając o utrzymanie Białorusi w strefie wpływów. Starano się osłabić Łukaszenkę i izolować go na arenie międzynarodowej. Służył temu rosyjski pomysł dokonania zmian w białoruskiej konstytucji. Ewentualny dialog opozycji z władzą mógł doprowadzić do wygaszania protestów, co dawało Rosji czas na alternację władzy. W drugiej połowie 2021 r. podjęto negocjacje. Porzucono ideę jednego centrum emisyjnego, waluty i organów ponadnarodowych. Integracja wojskowa przebiegała bezkonfliktowo. Tylko wspólne ministerstwo obrony Białorusini odrzucili. Ustępstwa służyły zmniejszeniu obaw Łukaszenki.

---

⁴⁰ R. F. Ławniczak, op. cit., s. 2; K. Kłyński, *Cena zależności od Rosji. Gospodarcze skutki współdziałania Białorusi w agresji na Ukrainę*, „Komentarze OSW”, 29.4.2022, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-04-29/cena-zaleznosci-od-rosji-gospodarcze-skutki-wspoludzialu; K. Kłyński, J. Strzelecki, P. Żochowski, op. cit.; A. Szabaciuk, *Na równi pochyłej. Sytuacja gospodarcza Białorusi w czasie pełnowymiarowej agresji Rosji na Ukrainę (część 1)*, „Komentarze IEŚ” 2022, nr 189; idem, *Związek (nie)partnerski: perspektywy integracji Federacji Rosyjskiej i Republiki Białorusi*, „Komentarze IEŚ” 2019, nr 74; Д. Бутрин, *Дружба налогов*, 16.9.2019, www.kommersant.ru/doc/4094365?fbclid=IwAR2ZXx7gkhjE1k1A22wQDSzKgNlplbZgb5usttMwVENE56rjD7948K2xU.

Łukaszenka podpisał dekret „O głównych kierunkach realizacji postanowień Traktatu o powołaniu Państwa Związkowego na lata 2021-2023”⁴¹ 4 listopada 2021 r.⁴². Zawarto w nim 28 programów integracyjnych. Ich wdrożenie zaplanowano do 2027 r. Wymaga ono uzgodnienia ponad 400 dokumentów. To daje Białorusi szansę dalszego opóźniania procesu⁴³. Mimo to zależność będzie narastać, szczególnie w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa. Próby oporu mogą zakończyć się odsunięciem Łukaszenki od władzy⁴⁴.

Rosja będzie dążyła do przejęcia kontroli nad Białorusią. Potwierdzają to „Strategiczne cele Federacji Rosyjskiej na kierunku białoruskim” (2021 r.)⁴⁵. Kreml miał zamiar po zwycięskiej operacji na Ukrainie – wchłonąć Białoruś. Postawił na dominację języka rosyjskiego, dostosowanie ustawodawstwa i harmonizację innych aspektów. Plan podzielono na zadania z czasem wykonania do 2030 r.⁴⁶.

---

⁴¹ Декрет от 4 ноября 2021 г. No 6 Минск – Москва „Об основных направлениях реализации положений Договора о создании Союзного государства на 2021-2023 годы”, 4.11.2021, etalonline.by/document/?regnum=ad2100022.

⁴² Łukaszenka złożył życzenia mieszkańcom Krymu z okazji Dnia Jedności Narodowej, który przypadł tego dnia. W ten sposób dokonał „zawołowanego uznania” aneksji Krymu.

⁴³ Analityk Arciom Szrajbman ocenił dokument jako daleką wersję dokumentu z 2019 r. Dodał, że w 1999 r. podpisano umowę o wspólnej walucie i konstytucji, a „nie możemy znieść roamingu”. Czy Łukaszenka uznał aneksję Krymu? Co oznacza podpisanie umów integracyjnych, Forsal.pl, 5.11.2021, forsal.pl/swiat/rosja/artykuly/8285992,czy-lukaszenka-uznal-aneksje-krymu-podpisanie-umow-integracyjnych.html.

⁴⁴ Takie domysły pojawiły się, gdy wyraźnie chory Łukaszenka wziął udział w uroczystościach z okazji Dnia Zwycięstwa w Moskwie, a potem zniknął na kilka dni. Dominowały domysły o otruciu niesfornego sojusznika. Wspierani przez Rosję kandydaci są zależni i brak im przebiegłości Łukaszenki. W. Postnow, *Co po Łukaszence? Nie jest to dobra wiadomość dla Zachodu*, „The Moscow Times”, 18.5.2023, za: www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/oszukuje-putina-co-rosjanie-sadza-o-chorobe-lukaszenki/1f892zf79cfc278.

⁴⁵ Autorem jest Zarząd Prezydenta ds. Współpracy Transgranicznej. Dokument w lutym 2023 r. ujawniło konsorcjum dziennikarzy Centrum Dossier.

⁴⁶ Michael Carpenter, amerykański dyplomata, uważa, że cel Rosji jest jeden. Różne są metody: przyms (Białoruś) czy wojna (Ukraina). Białoruski politolog Walery Karbalewicz ostrożnie stwierdza, że wynik wojny rozstrzygnie los Białorusi. A. Czwołek, op. cit., s. 48-50, 53-54, 56-58; A. Gielewska, S. Panyi, op. cit.

Próby równoważenia

Z pierwszą wizytą poza obszar postradziecki Łukaszenka wybrał się w 1995 r. do Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL). Intensyfikacja wzajemnych kontaktów nastąpiła w drugiej dekadzie XXI wieku ze względu na zamrożone relacje z UE (sankcje po wyborach z 2010 r.) i spory z Rosją. Postawę tę można uznać za równoważenie (wpływów Rosji), tj. politykę dążącą do zachowania swobody wśród silniejszych⁴⁷. Rola pariasa ułatwiła chińską penetrację. Cechowały ją kolejne kredyty przyznawane na inwestycje infrastrukturalne (największa – 3,5 mld juanów w grudniu 2019 r.). Pekin pomaga, gdyż czerpie korzyści z położenia Białorusi – znaczenie szlaku kolejowego do Europy⁴⁸. Zabiegi Łukaszenki nie wywołują zaniepokojenia po stronie Moskwy. Jednak współpraca gospodarcza z Chinami nie jest równomierna⁴⁹.

W pierwszą rocznicę wojny na Ukrainie, ChRL zaprezentowała plan pokojowy. Wątpliwości wzbudził tytuł – „Stanowisko Chin względem politycznego uregulowania kryzysu ukraińskiego”⁵⁰ – pomijający słowo „wojna”. Pekin wzywa w nim m.in. do poszanowania suwerenności i zawieszenia broni. Podkreśla potrzebę zabezpieczenia łańcuchów dostaw i eksportu zboża. Wychodzi więc naprzeciw państwom Południa. Zademonstrowano tu również chińską sprawczość w polityce. Jednak Zachód „Stanowiska” nie zaakceptował, gdyż Chiny wezwały

⁴⁷ J. Czaputowicz, *Teoria stosunków...*, s. 39.

⁴⁸ Kluczową rolę pełni terminal w Małaszewiczach. Jego znaczenia dowodzi niezadowolenie Pekinu w trakcie kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej. *Biden przyleci do Polski. Dyrer: Nasza pozycja rośnie*, RMF24, 13.02.2023, www.youtube.com/watch?v=PjgJldhJWug, 17:35-18:35.

⁴⁹ M. Adamczyk, *Smok nad Dnieprem. Chiny w relacjach z Białorusią i Ukrainą po 2010 roku*, Sobótka, 2018, s. 24-28, 38-39; J. Jakóbowski, K. Popławski, M. Kaczmarek, *Kolejowy Jedwabny Szlak. Połączenia kolejowe UE – Chiny: uwarunkowania, aktorzy, interesy*, „Prace OSW” 2018, nr 72, s. 40-42; Ł. Sarek, *Białoruś*, [w:] *Chiński projekt „Nowego Jedwabnego Szlaku”. Retoryka a rzeczywistość*, K. Iwanek, O. Pietrewicz (red.), Warszawa 2017, s. 115-116, 119.

⁵⁰ Zob. *China position on political settlement of the Ukrainian crisis*, MSZ ChRL, 24.2.2023, www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202302/t20230224_11030713.html.

do wstrzymania sankcji. Zabrakło kwestii wycofania Rosjan. Można odnieść wrażenie, że zgodnie z dokumentem – wina jest wspólna⁵¹.

W takich okolicznościach odbyła się wizyta Łukaszenki w ChRL (28 lutego – 2 marca 2023 r.). Podpisano dwadzieścia osiem umów. Według Instytutu Studiów nad Wojną, rozważano też omijanie sankcji. Łączną wartość porozumień wyceniono na 3,5 mld dolarów. Większość dokumentów stanowią memoranda. Dotychczasowa praktyka skłania do wniosku, że wiele z nich nie zostanie zrealizowanych. Uroczyste przyjęcie Łukaszenki można uznać za sygnał rosnącej roli Chin na obszarze postradzieckim. Jednak Pekin nie ma środków, by wesprzeć Mińsk. Niektórzy dopatrują się ambicji ChRL względem sfery bezpieczeństwa na obszarze postradzieckim.

Białoruski przywódca wyraził poparcie dla chińskiego „Stanowiska”, co docenili gospodarze. Popierając plan (odrzucony przez Rosję), Łukaszenka liczy, że będzie jego współwykonawcą. Ostatecznie wizyta nie przyniosła potwierdzenia, że białoruski reżim zachowuje niezależność od Rosji. Docenić wypada próbę znalezienia nowego patrona⁵².

* * *

Polityka Rosji zaburza równowagę ofensywno-defensywną na rzecz agresji. Do lutego 2022 r. zabrakło skutecznego równoważenia, by powstrzymać „sprytnego agresora”. Dopiero pełnoskalowa napaść

---

⁵¹ M. Bogusz, K. Nieczypor, *Chińska dyplomatyczna gra wokół „planu pokojowego”*, „Analizy OSW”, 24.2.2023, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-02-24/chinska-dyplomatyczna-gra-wokol-planu-pokojowego.

⁵² M. Bogusz, K. Kłysiński, *Łukaszenka na salonach Pekinu: chiński sygnał wobec Moskwy*, „Analizy OSW”, 3.3.2023, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-03-03/lukaszenka-na-salonach-pekinu-chinski-sygnal-wobec-moskwy; A. M. Dyner, *Wizyta Alaksandra Łukaszenki w Chinach*, „Komentarze PISM” 2023, nr 11; *ISW: Łukaszenka w Chinach podpisał dokumenty o ustanowieniu mechanizmów obchodzenia sankcji*, Belsat.eu, 23.4.2023, belsat.eu/pl/news/02-03-2023-isw-lukaszenka-w-chinach-podpisal-dokumenty-o-ustanowieniu-mechanizmow-obchodzenia-sankcji.

na Ukrainę okazała się „nadekspansją”. Wydaje się, że przeważała błędna percepcja otoczenia rosyjskich elit.

Systemowe uwarunkowania umiejscowiły Białoruś wśród sprzymierzeńców Federacji Rosyjskiej. Białoruskie doświadczenia (np. II wojna światowa i katastrofa w Czarnobylu) sprawiają, iż prorosyjskość kończy się tam, gdzie zaczyna się wojna. Najważniejsze jest przetrwanie.

Łukaszenka uosabia białoruskie władze. Nieobce jest mu podejście merkantylne, łagodzące dylemat bezpieczeństwa dodatkowymi zyskami. Tak należy rozumieć otwarcie rynku Donbasu na białoruskie towary i pozyskiwane kredyty.

Stosunki rosyjsko-białoruskie pozbawione są zaufania. To wieloetapowa i wielopłaszczyznowa gra. Pole manewru Białorusi gwałtownie się kurczy. Nie pomagają umiarkowanie i ostrożność. Egzemplifikacją zaniku suwerenności jest coraz krótszy czas między kolejnymi żądaniem uznania podbitych terytoriów a godzeniem się na to Mińska.

Łukaszenką kierują przetrwanie państwa i egzystencjalny strach. To on jest suwerenem w autorytarnym państwie. Pogląd podzielają plotki i medialne doniesienia po 9 maja 2023 r. Doniesienia o otruciu przez Rosjan potwierdziły, że Rosja stanowi prawdziwe zagrożenie dla Białorusi. Błędna percepcja, zakorzeniona w przeszłości, sprawia, że Łukaszenka prezentuje antypolonizm. Ujawnia on jego irracjonalną postawę. Stąd broń jądrowa nie wzmacnia systemu, jak chcieliby defensywni realiści. Natomiast błędna percepcja może spowodować eskalację wojny z udziałem Białorusi. Szczególnie wobec nabrzmiewającego na pograniczu Białorusi i NATO dylematu bezpieczeństwa.

Narastający konflikt Rosji i Zachodu uznać można za źródło transformacji układu sił. Stąd wyjątkowa ostrożność pozostającej w epicentrum Białorusi, objawiająca się dbaniem o relatywny stosunek siły w trakcie kolejnych sporów z Rosją o „skrawki” własnej suwerenności. Kreml nie podejmuje z Mińskiem tradycyjnej wojny. Wykorzystuje jednak repertuar narzędzi realizmu – naciski, perswazję i groźby. Białoruś stosuje opóźnianie i dostosowuje się, jak zaleca realizm defensywny.

Poświadcza to analiza kolejnych porozumień pogłębiających, ale nie dopełniających integrację. Kuriozum stanowi dyskusja o wspólnej walucie, gdy nie zniesiono roamingu między Białorusią i Rosją.

Białoruska suwerenność jest iluzoryczna. To konsekwencja sfałszowanych wyborów i pacyfikacji protestów. Łukaszenka uratował siebie. Pogrzyżył Republikę. Realizm zaniedbuje aktorów pozapaństwowych. Nie wyjaśnimy więc znaczenia społeczeństwa obywatelskiego i emigracyjnych ośrodków. Dopóki wojna na Ukrainie jest nierozstrzygnięta, ten czynnik można pominąć.

Za ważniejszą konsekwencję wyborów uznać należy uniemożliwienie równoważenia wpływów Rosji kontaktami z Zachodem. Ograniczenie balansowania tylko do kontestujących porządek międzynarodowy jeszcze bardziej ogranicza politykę i wymianę gospodarczą Białorusi. Chiny mogą wesprzeć Mińsk. Jednak póki toczy się wojna, trudno oczekiwać, by weszły w otwarty spór z Rosją. Obecnie rola Pekinu pozostaje marginalna. Wizyta Łukaszenki w Chinach skłania do tezy, że próba uniezależnienia się od Rosji jest nieskuteczna.

Wydarzenia w Europie Wschodniej mają dynamiczny charakter. Realizm z pewnością wiele z nich wyjaśni. Postawa Białorusi wpisuje się w założenia i przemyślenia defensywnych realistów. Jej przyszłość będzie efektem wyniku konfliktu na Ukrainie, gdzie kolektywny Zachód toczy wojnę zastępczą z „nadekspansywnym” burzycielem porządku światowego.

Michał Paszkowski

Wojna rosyjsko-ukraińska a bezpieczeństwo energetyczne państw Europy Środkowej

The Russian-Ukrainian war and the energy security of Central European countries

Abstract: The armed aggression of the Russian Federation against Ukraine significantly affected the political and economic situation in the Central European region, forcing these countries to respond quickly and decisively to strengthen their energy security. In these changed conditions, Central European countries, which were heavily dependent on energy supply from the Russian Federation, began a twofold process, that is, both the directions and sources of supply of individual energy commodities (supply actions) and the level of demand for energy resources (demand actions). The aim of the article is to analyse the impact of the Russian-Ukrainian war on the energy security of Central European countries. The considerations in the article make it possible to determine the set of measures taken by Central European governments to strengthen energy security and the effectiveness of the tools used during the Russian-Ukrainian war.

Uwagi wprowadzające

Państwa Europy Środkowej przed wybuchem wojny rosyjsko-ukraińskiej były uzależnione od dostaw surowców energetycznych z Federacji Rosyjskiej. Nierówny poziom wzajemnych relacji handlowych był efektem przede wszystkim importu ropy naftowej i gazu ziemnego, które były ważnym narzędziem wykorzystywanym przez Rosję

do budowy zależności politycznej. Konflikt zbrojny znacząco zmienił układ sił w regionie i zmusił państwa Europy Środkowej do podjęcia aktywnych działań na rzecz budowy bardziej zróżnicowanej struktury importu kluczowych surowców.

Podjęte przez państwa Europy Środkowej aktywne działania opierały się na dwóch filarach: z jednej strony na dywersyfikacji źródeł oraz kierunków importu surowców energetycznych, a z drugiej strony na zmniejszeniu zapotrzebowania na importowane nośniki energii. Uznano, że tylko odpowiednie działania po stronie zarówno podażowej, jak i popytowej mogą zmniejszyć oddziaływanie energetyczne Federacji Rosyjskiej na poszczególne państwa, zwiększyć wachlarz możliwych działań oraz ograniczyć prawdopodobieństwo wystąpienia niekontrolowanego, jednostronnego wstrzymania dostaw surowców energetycznych w wyniku działań ze strony Moskwy o charakterze tak politycznym („szantaż energetyczny”), jak i militarnym (np. uszkodzenie infrastruktury przesyłowej).

Podjęcie działań służących zmianie struktury dostaw surowców energetycznych nie byłoby możliwe, gdyby nie inwestycje w infrastrukturę obejmujące przede wszystkim sektor gazu ziemnego: poziom uzależnienia od Rosji był tu duży i skomplikowany ze względu na o wiele mniej rozwinięty międzynarodowy handel tym surowcem, a jednocześnie specyfikę jego dostaw (bezpośrednie powiązanie producenta z odbiorcą). Poprzez budowę poszczególnych elementów infrastruktury, począwszy od terminali importowych, przez system magazynowania, a skończywszy na transporcie surowców na osi północ – południe, nastąpiło wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego, co umożliwiło ograniczenie negatywnego wpływu aktywnych działań Rosji od lutego 2022 r.

Celem artykułu jest analiza wpływu wojny rosyjsko-ukraińskiej na bezpieczeństwo energetyczne państw Europy Środkowej. W tym kontekście kluczowe są odpowiedzi na trzy pytania badawcze: 1) jak Federacja Rosyjska była postrzegana w relacjach handlowych, w tym realizowanych dostawach surowców energetycznych przed wojną; 2)

jak państwa Europy Środkowej zareagowały na wybuch wojny i jaki zakres działań został podjęty w celu ograniczenia wpływu wydarzeń zbrojnych na system energetyczny; 3) jaką rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego odgrywa infrastruktura, w tym planowane elementy jej rozbudowy. Rozważania zawarte w artykule pozwalają określić tak zestaw działań podjętych przez rządy państw Europy Środkowej na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego, jak też skuteczność zastosowanych narzędzi w okresie wojny rosyjsko-ukraińskiej.

Rosja w polityce energetycznej państw Europy Środkowej

Przez lata Federacja Rosyjska odgrywała kluczową rolę w dostawach surowców energetycznych do wszystkich państw Europy Środkowej. Poziom uzależnienia był różny, ale surowce pochodzące z tego państwa były powszechnie dostępne, co miało wpływ na rozwój poszczególnych gospodarek. Budowana przez lata dominacja i zależność wynikały z traktowania przez Rosję surowców jako narzędzi polityki zagranicznej. Tak tworzona współzależność w zakresie gazu ziemnego mogła mieć miejsce z uwagi zarówno na budowaną infrastrukturę przesyłową (m.in. gazociągi Nord Stream 1, Nord Stream 2, TurkStream/Balkan Stream), jak i bliskość geograficzną, co wpływało na cenę surowca. Natomiast w odniesieniu do rynku ropy naftowej ważnym czynnikiem kształtującym znaczenie surowców z Rosji była ich dostępność oraz technologiczno-finansowa opłacalność.

Znaczenie Rosji w polityce energetycznej poszczególnych państw Europy Środkowej było różne, co wynikało z odmiennego podejścia do tego państwa, w tym realizowanej polityki zagranicznej. W tym kontekście państwa należące do Unii Europejskiej z tego regionu (łącznie 11) można podzielić na trzy grupy. Po pierwsze – podejmujące aktywne działania dywersyfikacyjne, które polegały na rozbudowie infrastruktury importowej, transportowej, magazynowej, oraz zawie-

rające kontrakty z innymi niż Rosja dostawcami. Po drugie – neutralne, upatrujące w Rosji stabilnego partnera handlowego, a więc takie, które pomimo posiadanej pozycji nie podejmowały realnych kroków służących dywersyfikacji. Po trzecie – takie, dla których kooperacja energetyczna z Federacją Rosyjską decydowała o kształcie polityki energetycznej, a jednocześnie takie, które rozwijały współpracę poprzez rozbudowę infrastruktury stwarzającej dogodne warunki dla rosyjskiej ekspansji w regionie.

Do pierwszej grupy państw, które podejmowały aktywne działania na rzecz ograniczenia zależności gospodarczych od Rosji, można zaliczyć Polskę, Litwę, Chorwację oraz Estonię. Ważnym elementem działań podejmowanych w długiej perspektywie przez Polskę była rozbudowa infrastruktury służącej niezależnym dostawom surowców energetycznych z Federacji Rosyjskiej. W okresie kilku lat wybudowano w Polsce m.in. terminal LNG w Świnoujściu (2015), gazociąg Baltic Pipe (2022), interkonektory Polska – Litwa (2022) oraz Polska – Słowacja (2022). Dzięki powstałej infrastrukturze, wraz z rozbudowywanymi pojemnościami magazynowymi, możliwa była odpowiednia reakcja w momencie wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej, a więc zwiększenie dostaw gazu ziemnego z kierunków innych niż Rosja. Natomiast w odniesieniu do ropy naftowej dywersyfikację źródeł oraz kierunków dostaw tego surowca umożliwił terminal naftowy funkcjonujący w Gdańsku. Podobne działania były podejmowane przez Litwę: wybudowano terminal LNG w Kłajpedzie (2014), a terminal działający w Butyndze stworzył dogodne warunki do importu ropy naftowej z różnych kierunków do rafinerii w Możejkach. W przypadku Chorwacji, z jednej strony, odległość geograficzna od Rosji, a z drugiej strony, bliskość rozbudowanego systemu energetycznego państw Europy Zachodniej (duża liczba punktów wejścia do systemu sieci gazowej) powodowały, że zależność od Rosji była ograniczona. Niemniej jednak w ramach rozbudowy zdolności handlowych na osi północ – południe w Chorwacji uruchomiono terminal LNG na wyspie Krk (2021), sprzyjający dywersyfikacji źródeł dostaw gazu ziemnego.

Działająca w tym państwie rafineria w Rijece, dzięki dogodnemu położeniu, była w stanie importować różne gatunki ropy naftowej, co powodowało, że poziom zależności politycznej był niski. W kontekście Estonii należy zaś zaznaczyć, że państwo to – świadome zagrożeń – przez lata podejmowało działania na rzecz budowy alternatywnych źródeł dostaw surowców, a ważnym w tym względzie narzędziem był gazociąg Balticconnector (2019), który docelowo umożliwił przesył surowca na osi północ – południe, zwiększył elastyczność systemu gazowego w państwach bałtyckich, zapewnił dostęp do magazynu gazu ziemnego w Inčukalna oraz wzmocnił pozycję międzynarodową tego państwa w regionie¹. Brak rafinerii spowodował, że Estonia nie importowała ropy naftowej, więc zależność gospodarcza w odniesieniu do relacji z Rosją dotyczyła jedynie gotowych paliw.

Do drugiej grupy państw, które działania Federacji Rosyjskiej w obszarze energii oceniały w sposób neutralny i nie podejmowały aktywności w kierunku zmiany struktury dostaw, można zaliczyć Łotwę, Czechy, Słowację, Rumunię oraz Słowenię. Zależność Łotwy wynikała z pozycji Rosji w systemie energetycznym tego państwa, w tym także w odniesieniu do aktywów znajdujących się pod jej kontrolą. O ile jedyny funkcjonujący w państwach bałtyckich magazyn gazu ziemnego w Inčukalna na Łotwie należał do państwowej spółki AS Augstsprieguma tikls, o tyle za zakup surowca odpowiadała firma Latvijas Gāze JSC². Udział spółek rosyjskich w sektorze gazu ziemnego był znaczący i wpływał na kształt realizowanej polityki energetycznej Łotwy. Przez lata, pomimo świadomości zagrożeń, rząd nie podjął istotnych działań na rzecz zwiększenia kontroli i nadzoru nad kluczowymi aktywami energetycznymi. W Czechach i na Słowa-

---

¹ M. Paszkowski, *Finlandia: nowe kierunki dostaw gazu ziemnego w dobie wojny rosyjsko-ukraińskiej*, „Komentarze IES”, nr 724 (236/2022), 15.11.2022, s. 1-2.

² Największymi udziałowcami tej spółki są Gazprom (34,00%), Marguerite Gas II.S.a.r.l. (28,97%), Uniper Ruhrgas International GmbH (18,26%), SIA ITERA Latvija (16,00%) oraz inni akcjonariusze (2,77%).

cji znajdowały się aktywa, których właścicielem była Rosja (magazyn gazu ziemnego w Dambořice w Czechach odpowiadający za 13% zdolności magazynowych do wybuchu wojny należał do spółki Moravia Gas Storage, a więc spółki joint venture pomiędzy Gazpromem i Moravske naftove doly), a ponadto państwa te nie wykorzystywały w pełni swojej pozycji tranzytowej i nie podjęły istotnych działań dywersyfikacyjnych³. Przychylnie podejście Czech do budowanego przez Rosję i Niemcy gazociągu Nord Stream 2 wynikało z chęci zwiększenia dostaw surowca tą magistralą z Niemiec na południe Europy. Natomiast na Słowacji pomimo obaw wynikających z polityki zagranicznej Rosji, w tym realizowanych projektów energetycznych, nie podjęto odpowiednich działań, a poziom uzależnienia od dostaw z Rosji był przed wojną, podobnie jak w Czechach, bliski 100%. W odniesieniu do rynku ropy naftowej, w Czechach jedynie jedna z dwóch rafinerii (Kralupy) przerabiała ropę naftową z Rosji, natomiast zakład w Bratysławie na Słowacji w pełni importował tylko surowiec z tego państwa, co powodowało całkowitą zależność biznesową (100%). Względnie neutralne stanowisko Rumunii wobec kooperacji energetycznej z Rosją wynikało z wysokiego krajowego poziomu wydobycia gazu ziemnego oraz pełnienia roli państwa tranzytowego. Działania Rumunii były nakierowane przede wszystkim na eksploatację krajowych złóż, które docelowo miały umożliwić jej pełnienie funkcji eksportera gazu ziemnego. Natomiast w kontekście rynku naftowego funkcjonujące w tym państwie rafinerie nie były w pełni zależne od Rosji. Jedynie najmniejszy spośród trzech rafinerii zakład – w Ploeszti, należący do rosyjskiej firmy Lukoil, importował surowiec z tego państwa⁴. W odniesieniu do Słowenii należy wskazać bliskość sektora energetycz-

---

³ S. Krížová, *Gazprom přijde o kapacitu v Komárkově zásobniku. Nevyužitá část jde do aukce*, Seznam Zprávy, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/ekonomika-firmy-gazprom-prijde-o-kapacitu-v-komarkove-zasobniku-nevyuzita-cast-jde-do-aukce-211320> [18.04.2023].

⁴ M. Necsutu, *Russia's Lukoil Mulls Selling Assets in Romania, Moldova*, Balkan Insight, <https://balkaninsight.com/2023/01/05/russias-lukoil-mulls-selling-assets-in-romania-moldova/> [14.04.2023].

nego państw Europy Zachodniej (Austria, Włochy), co wpływało na swobodę kształtowania polityki energetycznej w kontekście dostaw gazu ziemnego, natomiast brak rafinerii powodował, że zależność polityczno-gospodarcza od Rosji była znikoma.

Do trzeciej grupy państw, które nie podejmowały żadnych działań na rzecz budowy bardziej zróżnicowanej struktury dostaw surowców energetycznych, można zaliczyć Bułgarię oraz Węgry. Kształt polityki energetycznej Bułgarii charakteryzowało jej położenie energetyczne oraz pełnienie przez lata funkcji państwa tranzytowego dla dostaw gazu ziemnego z Rosji do państw bałkańskich poprzez gazociąg Transbałkański (vide eksport m.in. do Bośni i Hercegowiny, Serbii oraz Turcji). Proces ekspansji energetycznej Federacji Rosyjskiej w regionie sprawił, że Bułgaria po wybudowaniu gazociągu TurkStream/Balkan Stream (2021) stała się głównym pośrednikiem w sprzedaży surowca w regionie i utrzymała swoją pozycję państwa tranzytowego. W tych okolicznościach opowiedziała się za jeszcze większą zależnością energetyczną państw bałkańskich od Rosji. Poprzez rozbudowę nowej infrastruktury Rosja miała możliwość kontynuowania działań zmierzających do „ominięcia” Ukrainy, czego kulminacyjnym etapem był zbrojny atak na to państwo w 2022 r. Do państw sprzyjających Rosji w Europie Środkowej zaliczyć można także Węgry, które konsekwentnie (niezależnie od wydarzeń militarnych na kontynencie) podejmowały aktywne działania na rzecz wzmocnienia relacji biznesowo-energetycznych z Rosją. Kluczowe było tu podpisanie w 2021 r. umowy na dostawy gazu ziemnego na poziomie 4,5 mld m³ rocznie – co istotne, nie tak jak miało to miejsce w przeszłości, czyli poprzez Ukrainę, ale z wykorzystaniem gazociągu TurkStream/Balkan Stream (3,5 mld m³) oraz przez Austrię (1 mld m³). Tym samym był to jeden z czynników, który sprawił, że pozycja Ukrainy w obszarze energii w regionie uległa marginalizacji.

Podsumowując, należy wskazać, że podejście państw Europy Środkowej do kooperacji z Federacją Rosyjską w wymiarze energetycznym było odmienne i wynikało ze zróżnicowanych relacji polityczno-go-

spodarczych. W regionie tym były państwa, które aktywnie – mając świadomość wykorzystywania przez Rosję narzędzi energetycznych do ekspansji politycznej – podejmowały kroki dywersyfikacyjne, jak i takie, dla których państwo to było gwarantem bezpieczeństwa energetycznego. Tym samym, w odmienny sposób zareagowały na wybuch wojny rosyjsko-ukraińskiej i w zróżnicowanym zakresie podjęły działania zmierzające do zmiany struktury dostaw surowców energetycznych.

Wojna a działania na rzecz dywersyfikacji źródeł dostaw surowców energetycznych

Kooperacja Federacji Rosyjskiej – jednego z największych producentów oraz eksporterów na rynku energetycznym – z państwami Europy Środkowej miała charakter naturalny i wynikała z potencjału oraz bliskości geograficznej. Niemniej jednak odmiennie w poszczególnych państwach ta budowana latami przez Rosję sieć zależności w poszczególnych państwach była różnie oceniana, a tym samym podejmowano inny zakres działań służących potencjalnemu ograniczeniu takiej nierówności we wzajemnych relacjach. Cechą charakterystyczną była też polityzacja współpracy energetycznej w ramach relacji Federacja Rosyjska – państwa Europy Środkowej. O ile bowiem w Europie Zachodniej przybierała ona formę przede wszystkim umów biznesowych, o tyle w tych państwach kwestia zawarcia umów handlowych musiała być oparta na decyzjach na szczeblu politycznym.

Wojna rosyjsko-ukraińska zmieniła podejście państw Europy Środkowej do kooperacji regionalnej i samego agresora: rozpoczęły one podejmowanie aktywnych działań w dwóch wymiarach, a więc po stronie podażowej (dywersyfikacja dostawców) oraz popytowej (zmniejszenie konsumpcji). Niemalże wszystkie państwa tego regionu w szybkim tempie uruchomiły plany awaryjnych dostaw, a także rozpoczęły proces rozbudowy (tam gdzie to możliwe) infrastruktury importowej oraz przesyłowej. Prace dywersyfikacyjne szybko podję-

ły państwa bałtyckie, które w pierwszej kolejności zwiększyły dostawy gazu ziemnego drogą morską poprzez terminal regazyfikacyjny w Kłajpedzie na Litwie, a jednocześnie rozpoczęły budowę nowych tego typu instalacji. Na początku 2023 r. uruchomiono terminal LNG typu FSRU w Inkoo w Finlandii o zdolnościach regazyfikacyjnych wynoszących 5 mld m³ rocznie, który powstał w ramach projektu kooperacji regionalnej jako inwestycja wspólna Estonii i Finlandii i który ma zapewnić bezpieczeństwo dostaw do obu państw. Oprócz tego rozważane są w przyszłości inne projekty, w tym dotyczący rozbudowy istniejących mocy importowych. W ramach nowych inwestycji planowana jest budowa terminala LNG w Paldiski w Estonii o zdolnościach importowych wynoszących 2,5 mld m³ rocznie. Natomiast w zależności od kształtującego się poziomu zapotrzebowania na surowiec brana jest pod uwagę rozbudowa terminala LNG w Kłajpedzie na Litwie ze zdolności regazyfikacyjnych na poziomie 3,75 mld m³ rocznie do 5 mld m³ rocznie. W celu zwiększenia płynności rynków państw bałtyckich w 2022 r. rozpoczęto też rozbudowę interkonektora Litwa – Łotwa (projekt ELLI). Realizacja tej inwestycji umożliwi podwojenie zdolności przesyłowych w kierunku zarówno Łotwy, jak i Litwy, a tym samym nastąpi wzmocnienie bezpieczeństwa energetycznego państw bałtyckich i Finlandii, z uwagi na możliwość transportu gazu ziemnego na trasie północ – południe i odwrotnie, oraz zwiększenie elastyczności systemu przesyłowego.

W Polsce, Czechach, na Słowacji oraz Węgrzech proces dywersyfikacji przebiegał w odmiennych uwarunkowaniach i z innym natężeniem. Jednoznaczna ocena polityki zagranicznej Rosji powodowała, że Polska od lat budowała alternatywne połączenia gazowe i zdolności importowe umożliwiające zarówno dywersyfikację źródeł oraz kierunków dostaw gazu ziemnego, jak i odgrywanie roli gwaranta bezpieczeństwa w Europie Środkowej. Temu celowi będą służyć dwa projekty: rozbudowa zdolności importowych terminala LNG w Świnoujściu z poziomu 6,2 mld m³ do 8,3 mld m³ rocznie oraz budowa nowego terminala LNG typu FSRU w Gdańsku. Ostateczna zdolność

importowa będzie uwarunkowana zainteresowaniem przedsiębiorstw w regionie, gdyż będzie to częściowo infrastruktura gwarantująca dostawy gazu ziemnego do państw Europy Środkowej⁵. Rola Polski w tym względzie ulegnie zwiększeniu, a eksport surowca będzie możliwy przez powstały w 2022 r. interkonektor Polska – Słowacja oraz planowaną rozbudowę zdolności transportowych do Czech poprzez realizację projektu Stork II. Tym samym, pomimo możliwości importu gazu ziemnego przez Czechy z kierunku niemieckiego (np. gazociąg OPAL), będzie istniała możliwość wykorzystania mocy importowych również z kierunku Polski. Słowacja dzięki interkonektorowi z Polską oraz rewersowi na gazociągach z Czechami będzie w stanie podejmować odpowiednie działania dywersyfikacyjne. Węgry natomiast niemalże od samego początku działań zbrojnych nie podjęły aktywności w kierunku zmiany struktury dostaw gazu ziemnego, licząc na korzystne relacje polityczno-biznesowe z Rosją. Dopiero pod koniec 2022 r. doszło do rozmów i pierwszych działań w kierunku zapewnienia dostaw gazu ziemnego z Azerbejdżanu oraz państw Bliskiego Wschodu⁶.

W państwach bałkańskich kluczowym projektem dywersyfikacyjnym pozostaje rozbudowa zdolności regazyfikacyjnych terminala LNG na wyspie Krk w Chorwacji z obecnego poziomu 2,9 mld m³ do 6,1 mld m³ rocznie. Realizacja tej inwestycji umożliwiłaby umocnienie pozycji Chorwacji w regionie, a tym samym odgrywanie przez nią ważnej funkcji gwarantującej bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego do państw Europy Środkowej. W przypadku Słowacji istniejąca infrastruktura w pełni umożliwia dostawy gazu ziemnego z różnych kierunków (w 2022 r. zawarto umowę na import surowca z Algierii poprzez Włochy). Niemniej jednak ważnym wyzwaniem będzie za-

---

⁵ M. Strzelecki, *Poland could build second unit to receive LNG amid Czech, Slovak interest*, Reuters, <https://www.reuters.com/business/energy/poland-could-build-second-unit-receive-lng-amid-czech-slovak-interest-2022-05-30/> [21.04.2023].

⁶ M. Paszkowski, *Węgry: poszukiwanie równowagi w dostawach gazu ziemnego*, „Komentarze IES”, nr 787 (35/2023), 15.02.2023, s. 1-2.

również kontynuowanie procesu dywersyfikacji źródeł oraz kierunków dostaw, jak i zwiększenie kooperacji regionalnej, w tym wykorzystanie terminala LNG na wyspie Krk w tym procesie. Co ważne, obecnie realizowane oraz rozpatrywane projekty energetyczne dotyczą przede wszystkim regionu Morza Bałtyckiego oraz Morza Adriatyckiego, a nie Morza Czarnego. Bułgaria oraz Rumunia przez oddanie do eksploatacji w 2022 r. interkonektora Grecja – Bułgaria (IGB) zyskały możliwość importu gazu ziemnego z terminali LNG w Grecji oraz Turcji, a także zapewnienia dostaw surowca z Azerbejdżanu. Niewątpliwie w kolejnych latach będzie to kluczowy obszar współpracy obejmujący zwiększenie zdolności importowych oraz elastyczności systemu poprzez istniejące połączenia energetyczne.

W odniesieniu do sektora naftowego w państwach Europy Środkowej brak połączeń infrastrukturalnych na osi północ – południe powoduje, że w dalszym ciągu kluczową rolę w dostawach ropy naftowej odgrywa tu Rosja. W państwach bałtyckich wraz z wybuchem wojny rosyjsko-ukraińskiej rafineria w Możejkach, z uwagi na położenie blisko Morza Bałtyckiego, rozpoczęła proces dywersyfikacji i zrezygnowała z dostaw surowca z Rosji. W odniesieniu do rafinerii w Polsce (Płock, Gdańsk) poprzez istniejący terminal naftowy w Gdańsku były możliwe dostawy surowca do krajowych zakładów. Natomiast pozostałe państwa Grupy Wyszehradzkiej, biorąc pod uwagę poziom zależności i w niektórych przypadkach trudności logistyczne, zdecydowały się kontynuować proces importu ropy naftowej z Rosji rurociągiem Przyjaźń (zgoda mimo nałożonych przez państwa Unii Europejskiej sankcji na agresora). Niemniej jednak odejście od tych praktyk w kolejnych latach przyspieszy i rafinerie w Czechach, na Słowacji i Węgrzech będą musiały wstrzymać dostawy ropy naftowej z Rosji. Kluczową rolę będą odgrywać terminale naftowe nad Morzem Adriatyckim (Omišalj i Trieste). W przypadku Rumunii dogodne jej położenie sprawia, że rafinerie z tego państwa były w stanie zmienić kierunki importu ropy naftowej. W Bułgarii, z uwagi na strukturę własnościową (Lukoil), nie został zainicjowany w pełni proces dywersyfikacji, ale stanowisko

Unii Europejskiej wobec potrzeby przestrzegania sankcji sprawi, że proces ten ulegnie intensyfikacji w kolejnych latach⁷.

Konkludując, należy wskazać, że Rosja przez lata odgrywała kluczową rolę w polityce energetycznej większości państw Europy Środkowej, co było efektem potencjału wzajemnej kooperacji. Z jednej strony, państwo to odpowiadało niejako za gwarancję bezpieczeństwa, ale z drugiej, nieasymetryczne relacje powodowały zwiększanie zależności energetycznej od dostawcy. Pomimo tego wraz z wybuchem wojny podjęto tu aktywne działania służące wzmocnieniu bezpieczeństwa. Kluczowym wyzwaniem dla państw regionu pozostaje problem źródła pochodzenia surowców, natomiast istniejąca oraz rozbudowywana infrastruktura pozwoli na import poszczególnych mediów z różnych kierunków od zróżnicowanych dostawców.

Uwagi podsumowujące

Wojna rosyjsko-ukraińska sprawiła, że poziom bezpieczeństwa zarówno militarne, jak i energetyczne w Europie Środkowej uległ znacznemu obniżeniu. Budowana przez Rosję latami zależność energetyczna spowodowała, że reakcje na wydarzenia z lutego 2022 r. były katalizatorem potrzeby zmian w relacjach polityczno-gospodarczych na kontynencie. Większość państw tego regionu (oprócz Węgier) podjęła aktywne działania mające na celu wzmocnienie bezpieczeństwa poprzez kontynuację lub dopiero zainicjowanie działań służących dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych. Zróżnicowane podejście do Rosji w okresie przed wojną sprawiło, że część państw znalazła się w niezwykle trudnym położeniu, przy czym większa kooperacja regionalna zminimalizowała możliwość wystąpienia potencjalnych

---

⁷ Na temat sektora rafineryjnego państw Europy Środkowej zob. M. Paszkowski, *Przemysł rafineryjny w państwach Europy Środkowej: uwarunkowania, wyzwania, perspektywy*, „Prace IEŚ”, nr 4, Lublin 2022.

niedoborów w dostępie do surowców i paliw. Jedynym problemem pozostawał koszt podjętych działań, przy uwzględnieniu kształtujących się cen poszczególnych nośników energii na giełdach towarowych.

Państwa Europy Środkowej w momencie wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej w dynamiczny sposób przystąpiły do dywersyfikacji źródeł oraz kierunku importu surowców energetycznych. Proces ten – mając na względzie specyfikę sektora naftowego – nie objął kwestii importu tego surowca. Tym samym w kilku przypadkach państwa te (importujące ropę naftową rurociągiem Przyjaźń) – odmiennie niż większość państw Unii Europejskiej – pozostały uzależnione od dostaw tego surowca z Rosji. W odniesieniu do rynku gazu ziemnego większa koordynacja i wykorzystanie zdolności importowych przyczyniły się do ograniczenia lub w niektórych przypadkach wyeliminowania Federacji Rosyjskiej jako dostawcy tego surowca. W kolejnych latach nadal niezwykle ważna będzie rola infrastruktury zarówno importowej (terminale LNG), jak i przesyłowej (interkonektory).

Rekapitulując, należy podkreślić, że wojna rosyjsko-ukraińska była silnym katalizatorem działań na rzecz pogłębienia regionalnej kooperacji i zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego w Europie Środkowej. Państwa tego regionu, mając świadomość potencjalnych zagrożeń, podjęły aktywne działania, które w kolejnych latach powinny umożliwić pełną rezygnację z dostaw surowców z Rosji. Tym samym nie doszło do realizacji scenariusza, zgodnie z którym Federacja Rosyjska byłaby w stanie oddziaływać pod względem energetycznym oraz politycznym na państwa Europy Środkowej.

Konrad Świder

Zmiany w systemie międzynarodowym i ich wpływ na europejską politykę bezpieczeństwa w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej

Changes in the international system and their impact on European security policy in the context of the Russian-Ukrainian war

Abstract: An important feature of the international system is that it is subject to constant changes of a geopolitical and geoeconomic nature. Sometimes, these changes are small and evolutionary (significant in the long run), and sometimes, thorough and revolutionary – deeply modifying the global balance of power. The first case occurs now, when American global hegemony is increasingly openly contested by powers outside the broadly understood West, while the second case occurred after the fall of communism in Europe, with the disintegration of the Soviet empire and the victory of the West in the Cold War.

The greatest challenge to the world domination of the United States is China, aspiring to the status of a superpower in the Pacific Ocean region, and Russia in Central and Eastern Europe. Moscow took a high risk and decided to launch an armed attack on Ukraine. Nearly all NATO countries stood up in solidarity with Kiev, which allowed the Ukrainians to stop the Russian troops and force them to engage in an exhausting trench warfare in eastern Ukraine. The Kremlin's actions influenced a significant revision of the European security architecture (including energy security) and the strengthening of NATO (accession of further countries). The political position of the US in Europe has also been strengthened, allowing the Americans to pursue a more assertive policy in the Pacific basin, aimed at restraining China in its bid to subjugate Taiwan. Meanwhile, in the Indian Ocean, an ambitious new power emerges – India, transforming it into an influential center of power in the world.

Wprowadzenie

Porządek lub ład międzynarodowy nazywany jest również systemem międzynarodowym. Oznacza on stan stosunków pomiędzy państwami, w szczególności mocarstwami, który stanowi odzwierciedlenie gry ich interesów. Zasadniczym elementem systemu międzynarodowego jest równowaga sił. Nawet w przypadku osiągnięcia dominującej pozycji (hegemonii) przez jedno z mocarstw, dąży ono do wytworzenia stanu równowagi między pozostałymi mocarstwami. Taki model porządku światowego ukształtował się na finalizującym cykl wojen napoleońskich kongresie wiedeńskim (1815), gdy najsilniejszym mocarstwem stała się Wielka Brytania, dążąca do utrzymania równowagi sił (*balance of power*) pośród mocarstw kontynentalnych Europy, która wówczas miała status globalnego centrum¹.

Kolejną wersją ładu międzynarodowego był ustanowiony po pierwszej wojnie światowej (1914-1918) system wersalski, będący w istocie przejawem upodmiotowienia narodów, które dotychczas pozostawały często w wielowiekowej zależności od mocarstw imperialnych. Poza porządkiem wersalskim znalazły się dwa przegrane i wyniszczone w Wielkiej Wojnie mocarstwa: Niemcy i bolszewicka Rosja, dążące do jego rewizji. W państwach tych z czasem zapanowały i utrwaliły się rządy totalitarne, a silne w nich tendencje rewanżystowskie doprowadziły do wybuchu drugiej wojny światowej (1939-1945), w której oba totalitaryzmy zwróciły się przeciwko sobie. Po wojnie największe i najsilniejsze mocarstwa – Stany Zjednoczone i Związek Radziecki – podzieliły między siebie Europę i świat. Ukształtował się wówczas duocentryczny system supermocarstwowy, zdeterminowany przez intensywną ideologiczną, propagandową, polityczną i „delegowaną” militarną rywalizację (*proxy wars* w Korei, Wietnamie, Afganistanie) Waszyngtonu i Moskwy oraz ich bloków satelickich, definiowaną jako

---

¹ Zob. H. Kissinger, *Dyplomacja*, tłum. S. Głąbiński et al., Warszawa 1996; idem, *Porządek światowy*, tłum. M. Antosiewicz, Wołowiec 2016.

zimna wojna. Porządek międzynarodowy może być zatem kształtowany w wyniku wojen, rywalizacji ideologicznej i gospodarczej lub dyplomacji (negocjacji).

Ideologiczno-polityczne i gospodarcze bankructwo oraz rozpad ZSRR w 1991 r., będące zimnowojennym triumfem Zachodu z USA na czele, doprowadziły do wykreowania się monocentrycznego systemu międzynarodowego z bezwzględną (wyraźną) hegemonią Ameryki. Do amerykańskiej strefy wpływów dobrowolnie przeszły uwolnione z zależności od Moskwy państwa środkowoeuropejskie i niektóre powstałe w wyniku dezintegracji imperium radzieckiego (kraje bałtyckie). Nawet główny sukcesor ZSRR – Rosja (Federacja Rosyjska), w ciągu kilku pierwszych lat swojego istnienia funkcjonował w środowisku międzynarodowym jako sojusznik Zachodu i USA, które jednak nie uznawały coraz wyraźniej demonstrowanych aspiracji i pretensji Moskwy do dominacji na obszarze poradzieckim. Proces rozchodzenia się Rosji z Zachodem przyspieszył po amerykańskiej agresji na Irak (2003) i pomarańczowej rewolucji w Ukrainie (2004/2005). Moskwa dokonała geopolitycznego zwrotu, czyli reorientacji na zbliżenie z mocarstwami Azji – Chinami, Indiami i Iranem, a od 2007 r. zaczęła zdecydowanie występować przeciwko wpływom zachodnim w przestrzeni poradzieckiej, aktywizując twarde środki – *hard power*. Manifestacją tego stały się zbrojna interwencja w Gruzji w 2008 r., aneksja ukraińskiego Krymu w 2014 r. (jako odpowiedź na zwycięstwo eurorewolucji w Ukrainie), wsparcie dla prorosyjskich separatystów na Donbasie, czy pełnoskalowa konwencjonalna napaść na Ukrainę w lutym 2022 r.

Wobec globalnej hegemonii USA szybko zaczęła kształtować się na świecie opozycja złożona z dużych państw z różnych kontynentów, sklasyfikowanych przez amerykańskich politologów jako grupa BRICS (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny i RPA), opowiadająca się za policentrycznym modelem systemu międzynarodowego. Najpoważniejszym rywalem globalnym dla Stanów Zjednoczonych stały się dynamicznie rozwijające się Chiny, będące pretendencem do statusu supermocarstwa i w aspekcie geoeconomicznym ten status osiągnące. Od

2010 r. można obserwować proces erozji amerykańskiej dominacji w świecie i koncentrację USA na basenie Oceanu Spokojnego (rywalizacja z ChRL). Waszyngton jest jednak zdeterminowany do obrony swojej hegemonii globalnej, także na odcinku europejskim. Dlatego też stanowczo zareagował na rosyjską agresję na Ukrainę, udzielając Kijowowi – ku zaskoczeniu Moskwy – ogromnego wsparcia militarnego (w dostawach uzbrojenia) i finansowego oraz aktywnie mobilizując do podobnych działań pozostałe państwa członkowskie Sojuszu Północnoatlantyckiego. Zjednoczenie Zachodu na rzecz wszechstronnego wsparcia dla Ukrainy, która powstrzymała wojska rosyjskie, zadając im znaczne straty i zmuszając do wyczerpującej wojny pozycyjnej, jest niewątpliwym sukcesem USA i oznacza wzmocnienie ich pozycji wobec Rosji, ale także wobec Unii Europejskiej. Reakcja Waszyngtonu na agresywną politykę Kremla stanowi ponadto wyraźny sygnał ostrzegawczy pod adresem Chin w kontekście ich coraz mocniej artykułowanych dążeń do rewizji *status quo* na Pacyfiku i potencjalnej aneksji suwerennego i demokratycznego Tajwanu, uznawanego przez Pekin za integralną część ChRL.

Wojna w Ukrainie z pewnością wpłynie i już wpływa na kształt europejskiej architektury bezpieczeństwa. Zarówno główne mocarstwa UE, jak i pozostałe państwa członkowskie stają przed koniecznością rewizji i redefinicji swojej polityki bezpieczeństwa i przewartościowania swoich poglądów i wyobrażeń w tej kwestii. Rodzi się w tej materii wiele pytań – czy UE zdoła pogodzić swoje aspiracje do bycia jednym z filarów systemu międzynarodowego z koniecznością ściślejszej niesymetrycznej kooperacji z USA w obszarze bezpieczeństwa wojskowego i energetycznego; czy w ramach narastającej rywalizacji amerykańsko-chińskiej nie utraci statusu jednego ze światowych centrów, przekształcając się w region półperyferyjny; w jaki sposób UE ukształtuje swoje relacje z Rosją po wojnie. Odpowiedź na te pytania zależy w znacznym stopniu od wyniku wojny, która na obecnym etapie stwarza ryzyko eskalacji i której finał pozostaje niewiadomy.

Główne mocarstwa i ich interesy we współczesnym systemie międzynarodowym

Główne mocarstwa

Po zimnej wojnie i wykreowaniu się monocentrycznego systemu międzynarodowego z hegemonią Stanów Zjednoczonych wytworzyła się określona hierarchia sił na świecie. Jedynym supermocarstwem zostały Stany Zjednoczone dysponujące szeregiem atutów: znacznym terytorium (4 miejsce na świecie – po Rosji, Kanadzie i Chinach) oraz znaczną liczbą ludności (obecnie 3 miejsce – po Indiach i Chinach); największą gospodarką; najsilniejszą i najnowocześniejszą armią; wysokimi technologiami; a także globalną siecią sojuszy, w których USA odgrywają kluczową rolę. Kolejne miejsca należały do potentatów gospodarczych i technologicznych (sojuszników amerykańskich) – Japonii, Niemiec, Francji, Włoch i Wielkiej Brytanii. W 1992 r. państwa zachodnioeuropejskie powołały Unię Europejską, która z czasem stała się – jako jeden podmiot – drugą (po USA) potęgą globu. Natomiast dwa najbardziej zaludnione państwa świata – Chiny i Indie – gospodarczo były w tym okresie słabsze od Hiszpanii i Brazylii. Z kolei największe państwo powstałe w konsekwencji rozwiązania ZSRR (i jednocześnie największe państwo świata) – Rosja – odziedziczyło po nim głęboki kryzys strukturalny (ekonomiczny, polityczny i społeczny). I mimo przejścia po radzieckim imperium także istotnych aktywów – całości jego arsenału atomowego i większości konwencjonalnego, największego na świecie terytorium bogatego w surowce energetyczne i mineralne, nie stanowiło jednak prężnej siły. Było mocarstwem w stanie regresji, przechodzącym trudny proces wielowymiarowej postkomunistycznej transformacji.

Jednak w ciągu 20 lat od zakończenia zimnej wojny w globalnym układzie sił zaszły gruntowne zmiany. USA utrzymały swoją dominującą i supermocarstwową pozycję, ale drugą siłą świata stały się Chiny. Na trzecie miejsce, za sprawą dobrej globalnej koniunktury na surowce energetyczne (ropę naftową i gaz ziemny), wysunęła się Rosja

(największe terytorialnie i najbogatsze w zasoby naturalne państwo świata). Jej potęga jest uwarunkowana wielkością terytorium i bazą surowcową, ale przede wszystkim arsenałem militarnym, zwłaszcza atomowym. Moskwa geopolitycznie dominowała na większości obszaru poradzieckiego. Waler rosyjskiej potęgi był jednak dewaluowany zarówno przez gospodarkę relatywnie słabszą od zachodnich i wiodących azjatyckich, opierającą się na wydobyciu i eksporcie surowców, jak i znaczną zależność technologiczną i towarową od Zachodu. Natomiast duże kraje zachodnie, Australia i Japonia pozostały wysokorozwiniętymi potęgami gospodarczymi, dysponującymi też istotnym potencjałem militarnym. Wzrósł potencjał Unii Europejskiej (ekonomicznie niemal dogoniła USA), do której w pierwszej dekadzie XXI w. dołączyła większość państw środkowoeuropejskich. Poważną siłę ekonomiczną reprezentował największy i najludniejszy kraj Ameryki Południowej – Brazylia, osiągająca w tym okresie apogeum rozwoju swojej gospodarki. Wówczas też do grona liczących się potęg gospodarczych dołączyły Indie (aktualnie najludniejsze państwo świata) oraz Korea Południowa (jeden z globalnych liderów w sektorze wysokich technologii).

Obecnie, ponad trzy dekady po zimnej wojnie, w dalszym ciągu następują dynamiczne przetasowania wśród wiodących ośrodków siły na świecie. Największym ich impulsem stała się wojna w Ukrainie, będąca rezultatem rosyjskiej pełnoskalowej konwencjonalnej agresji na państwo ukraińskie. Kijów otrzymał wielkie wsparcie wojskowe (dostawy uzbrojenia), finansowe i materiałowe od państw członkowskich NATO. W wyniku tej pomocy Ukraina zatrzymała wojska rosyjskie, a Rosja ugrzęzła w nieudolnie zaplanowanej i prowadzonej kosztownej wojnie, zagrażającej paradoksalnie fundamentom państwa rosyjskiego. USA, które wydawały się być w wyraźnej geopolitycznej defensywie po opuszczeniu Iraku i niemal ucieczce z Afganistanu, za sprawą wojny w Ukrainie na nowo zademonstrowały swoją sprawność i sprawczość jako przywódca Zachodu. W konsekwencji tych okoliczności ich pozycja na arenie międzynarodowej uległa znaczącemu

wzmocnieniu. Wzrosła też ranga Chin, które nominalnie stały się drugą potęgą gospodarczą globu, szybko rozbudowującą swój potencjał militarny i zamierzającą rzucić wyzwanie Ameryce na Pacyfiku. Unia Europejska uległa relatywnemu osłabieniu gospodarczemu (względem USA i ChRL), m.in. na skutek brexitu (wyjścia Wielkiej Brytanii z UE), zerwania kooperacji surowcowo-energetycznej z Rosją i utraty rynku rosyjskiego. Te ostatnie okoliczności wpływają na spadek konkurencyjności unijnej gospodarki, ale także prowadzą do wzmocnienia politycznej pozycji UE wobec Moskwy. Z kolei coraz bardziej ambitne Indie stały się najludniejszym państwem świata (dystansując Chiny) i najbardziej dynamiczną wielką gospodarką globu. Natomiast trudnej do zanegowania znaczącej degradacji ulega globalna geopolityczna, ekonomiczna i wojskowa (arsenał konwencjonalny) pozycja Rosji, uwikłanej na własne życzenie w wojnę z Ukrainą, co przejawia się w rozszerzeniu NATO o Finlandię i Szwecję, sankcjach gospodarczych, znacznym uzależnieniu technologicznym i towarowym od Chin, osłabieniu wpływów politycznych i gospodarczych w przestrzeni poradzieckiej, stratach wizerunkowych oraz izolacji międzynarodowej (głównie na Zachodzie). Z kolei globalne znaczenie Ameryki Południowej i Afryki stopniowo wzrasta, ale też często pojawiają się dotyczące te kontynenty poważne problemy polityczne, społeczne i kryzysy gospodarcze². W drugiej dekadzie XXI w. wyraźny regres dotknął gospodarkę Japonii³.

Interesy mocarstw

Najważniejszym pozimnowojennym celem Stanów Zjednoczonych w polityce międzynarodowej stało się dążenie do utrzymania swojej globalnej supremacji i niedopuszczenie do powstania konkurencyj-

---

² W latach 2010-2020 gospodarka Brazylii (według parytetu nominalnego) skurczyła się o 30%. The World Bank, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?name_desc=false&location-s=BR [28.05.2023].

³ W tym okresie (2010-2020) japońska gospodarka odnotowała spadek rzędu 15%. Ibidem.

nych lub też alternatywnych wobec Waszyngtonu ośrodków siły, zdolnych zagrozić jego światowemu prymatowi. Tezy te zostały zawarte w tzw. doktrynie Wolfowitza⁴. W okresie prezydentury Georga W. Busha USA zorganizowały dwie duże interwencje w obronie swoich interesów – po ataku terrorystycznym na WTC w Nowym Jorku we wrześniu 2001 r. w Afganistanie i w marcu 2003 r. w Iraku. Działania te wpisywały się w tzw. doktrynę Busha, będącą modyfikacją doktryny Wolfowitza, zakładającą w sferze politycznej krzewienie demokracji liberalnej w świecie, a z kolei w sferze wojskowej – możliwość wykonania przez Waszyngton „wyprzedzającego uderzenia”, czyli prewencyjnego ataku militarnego na każde państwo stanowiące lub mogące stanowić zagrożenie dla USA⁵.

Amerykańska wielka strategia sprowadza się do kilku globalnych imperatywów: pełnej dominacji w Ameryce Północnej; eliminacji wszelkich zagrożeń dla USA ze strony dowolnego państwa na półkuli zachodniej; pełnej kontroli nad podejściami morskimi do USA i wykluczenia możliwości obcej inwazji; całkowitego panowania na oceanach i kontroli nad międzynarodowymi szlakami handlowymi; uniemożliwienia innym państwom zakwestionowania globalnej potęgi morskiej USA⁶. Waszyngton efektywnie realizuje powyższe założenia. Służą temu także „działania prewencyjne”, podejmowane przez Stany Zjednoczone na obszarze Eurazji, które można nazwać strategią pomocniczą. Sprowadza się ona do niedopuszczenia do powstania na superkontynencie eurazjatyckim potęgi mogącej istotnie zagro-

---

⁴ Koncepcję tę opracowali wicesekretarz obrony Paul Wolfowitz oraz szef gabinetu wiceprezydenta Dicka Cheney, Lewis Libby. *U.S. Strategy Plan Calls for Insuring No Rivals Develop A One-Superpower World. Pentagon's Document Outlines Ways to Thwart Challenges to Primacy of America*, by P. E. Tyler, „The New York Times”, 8.03.1992.

⁵ Doktryna Busha spotykała się z silną krytyką nawet w krajach zachodnich – zarzucano jej ignorowanie autorytetu ONZ i prowokowanie nowych konfliktów w zapalnych regionach świata. Zob. W. Szymborski, *Doktryna Busha*, Bydgoszcz 2005.

⁶ G. Friedman, *Następne sto lat. Prognoza na XXI w.*, tłum. M. Antosiewicz, Poznań 2022, s. 68-82; P. Porter, *Why America's Grand Strategy Has Not Changed. Power, Habit and the U.S. Foreign Policy Establishment*, „International Security” 2018, no. 4(42), s. 9-46.

zić interesom amerykańskim. Zatem Waszyngton będzie się starał przekształcić system międzynarodowy w postmodernistyczny *Pax Americana*⁷. USA, realizując swój plan, są zmuszone destabilizować różne regiony przez organizowanie interwencji zbrojnych, w których nie chodzi nawet o zwycięstwo wojskowe, choć z reguły jest ono przynajmniej krótkookresowo osiągnięte, ale o destabilizację potencjalnych rywali regionalnych (Serbia, Afganistan, Irak)⁸.

Kolejnym celem Waszyngtonu stanie się osłabienie coraz groźniejszej Rosji, gdy ta w obronie kurczącej się własnej strefy wpływów (na swojej zachodniej flance) zdecyduje się na ekspansję militarną w kierunku zachodnim. Moskwa uwikła się w konflikt z NATO, którego nie będzie w stanie wygrać. Może to doprowadzić do głębokiej destabilizacji Rosji, a nawet jej rozpadu⁹. Po aneksji ukraińskiego Krymu przez Rosję i nałożeniu na nią sankcji przez Zachód celem Stanów Zjednoczonych jest wyparcie z rynku europejskiego rosyjskiego gazu ziemnego (jednego z głównych źródeł energii w UE) i zastąpienie go swoim surowcem, co będzie równoznaczne z energetycznym uzależnieniem wielu krajów Europy od Waszyngtonu i ich silniejszym związaniem z USA. Ponadto wyeliminowanie taniego gazu z Rosji (jednego z głównych źródeł dochodów Kremla) i zastąpienie go droższym amerykańskim, do czego dążą także państwa tworzące wschodnią flankę NATO – w myśl własnej polityki bezpieczeństwa energetycznego – pozwoli Amerykanom wpłynąć na zmniejszenie konkurencyjności europejskiej gospodarki, w szczególności niemieckiej, wobec USA. Geopolityczną

---

⁷ Zob. Z. Brzeziński, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, tłum. T. Wyżyński, Warszawa 1998, s. 48.

⁸ G. Friedman, *Następne sto lat...*, s. 76-84.

⁹ Ibidem, s. 163-190. Na Zachodzie idea rozpadu Rosji ma wielu zarówno zwolenników, jak i przeciwników – wskazujących na trudne do przewidzenia finalne konsekwencje procesu dezintegracyjnego. Zob. A. J. Motyl, *Its Time to Prepare for Russia's Colapse*, <https://foreignpolicy.com/2023/01/07/russia-ukraine-putin-collapse-disintegration-civil-war-empire/> [25.05.2023]; M. Laurelle, *Putin's War and the Dangers of Russian Disintegration*, <https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/putins-war-and-dangers-russian-disintegration> [25.05.2023].

wartością dodaną takiej polityki jest z perspektywy amerykańskiej rozerwanie powiązań kooperacyjnych pomiędzy Berlinem a Moskwą, sprowadzających się do transferu niemieckich technologii do Rosji w zamian za dostęp Niemiec do tanich rosyjskich surowców i chłonnego rynku rosyjskiego.

Obecnie najważniejszym celem Stanów Zjednoczonych jest stworzenie przeciwwagi dla chińskich ambicji w basenie Oceanu Spokojnego, szczególnie dla coraz mocniej akcentowanych przez Pekin dążeń ChRL do aneksji Tajwanu. Dlatego też USA muszą potwierdzać zarówno swoją wiarygodność jako siły zdolnej obronić *status quo* w regionie Pacyfiku, jak i gwarancje bezpieczeństwa dla swoich sojuszników regionalnych. Powstrzymywanie Chin, w tym chińskiego geoeconomicznego eurazjatyckiego projektu infrastrukturalnego (Inicjatywy Pasa i Szlaku), stanowi aktualnie największe globalne wyzwanie dla Waszyngtonu – znacznie bardziej istotne niż powstrzymywanie Rosji, tkwiącej w „ukraińskiej pułapce”. USA koncentrują swoje wysiłki także na utrzymaniu statusu dolara jako globalnej waluty, gdy tymczasem dojrzewa chęć zmiany tej sytuacji, szczególnie w szeregach grupy BRICS, dążącej do tzw. dedolaryzacji międzynarodowego systemu finansowego i tym samym uniezależnienia się od potencjalnych gospodarczych nacisków i presji sankcyjnej ze strony Ameryki.

Waszyngton, zabezpieczając swoje interesy geostrategiczne w skali globu, kontynuuje przyjętą po 1945 r. strategię wzmocnienia państw flankowych na obszarach tworzących amerykańską strefę wpływów. Do grupy tych krajów można zaliczyć: Niemcy, Norwegię, Japonię, Koreę Południową, Izrael, i ostatnio Polskę, państwa bałtyckie, Rumunię, a po kolejnym rozszerzeniu NATO (spowodowanym rosyjską agresją na Ukrainę) – Finlandię i Szwecję. Z tego grona obecnie wypisuje się Turcja, mająca własne interesy i ambicje mocarstwowe. USA zajmują wspierające stanowisko wobec polsko-chorwackiego projektu – Inicjatywy Trójmorza, ogłoszonego we wrześniu 2015 r., będącego formatem szerokiej geoeconomicznej i geopolitycznej współpracy regionalnej, w którym bierze udział 12 krajów środkowoeuropejskich.

We wrześniu 2023 r. do tego projektu przystąpiła Grecja – jako trzynaste państwo członkowskie.

Swoje interesy, ogniskujące się wokół wspólnych demokratyczno-liberalnych wartości oraz kształtu dalszej integracji, ekspansji i charakteru współpracy transatlantyckiej, ma Unia Europejska. UE powstała 1 listopada 1993 r. w miejsce powołanej w 1958 r. na mocy traktatów rzymskich Wspólnoty Europejskiej. Powstanie UE było odpowiedzią państw zachodnioeuropejskich na nową europejską rzeczywistość polityczną po upadku komunizmu, zjednoczeniu Niemiec, dezintegracji ZSRR i świata duocentrycznego. Do procesu akcesyjnego zostały zaproszone także środkowoeuropejskie były kraje socjalistyczne. Większość z nich nabyła członkostwo w UE. Aktualnie w skład tej organizacji *sui generis* wchodzi 27 państw członkowskich, które na rzecz instytucji i organów unijnych scedowały znaczną część swojej suwerenności. Z perspektywy historycznej zjednoczenie Europy na fundamencie wartości demokratyczno-liberalnych miało położyć ostateczny kres wielowiekowej tradycji krwawych wojen i konfliktów na Starym Kontynencie, co szczególnie dotyczyło pamięci tragicznych wojen światowych. Państwo odpowiedzialne za te dwie katastrofy – Niemcy – jest liderem politycznym i gospodarczym UE, będąc głównym mocarstwem europejskim i motorem dalszej integracji zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej (członkostwo nowych krajów).

Podstawowym aspektem geopolitycznej tożsamości Unii Europejskiej jest współpraca transatlantycka – z USA; większość państw unijnych należy do Paktu Północnoatlantyckiego, a w niektórych z nich od zakończenia drugiej wojny światowej stacjonują wojska amerykańskie¹⁰. W ostatnich latach bazy amerykańskie pojawiły się w państwach tzw. wschodniej flanki NATO, co stanowi reakcję na agresywną politykę Rosji wobec Ukrainy. W relacjach UE–USA w ostatnich

---

¹⁰ Zob. R. Zięba, *Europejska tożsamość bezpieczeństwa i obrony*, Warszawa 2000; idem, *Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2003.

dekadach ujawniły się pęknięcia, dotyczące kwestii zarówno geoekonomicznych, jak i bezpieczeństwa, i znacząco wpływające na stosunki wewnątrz UE. Jednak więzi transatlantyckie okazały się trwałe w chwili próby – pełnoskalowej konwencjonalnej napaści Rosji na Ukrainę. UE solidarnie z USA nałożyła sankcje na Moskwę. Waszyngton oczekuje od UE bardziej asertywnej i jednoznacznej postawy wobec Chin i ich ambicji geopolitycznych, gdy z kolei unijne mocarstwa (Niemcy i Francja) chciałyby w relacjach z Pekinem polegać na etosie kupieckim (*business as usual*), a nie angażować się w napięcia amerykańsko-chińskie wokół Tajwanu¹¹. Jednak Komisja Europejska myśli o zmniejszeniu zależności gospodarczej od USA i ChRL, dlatego też zwraca się w stronę Afryki jako rezerwuaru surowcowego (wymagającego wielkich inwestycji infrastrukturalnych), ale przede wszystkim odnawia relacje z południowoamerykańską organizacją gospodarczą – Mercosur (nazywaną Wspólnym Rynkiem Południa), chcąc uzyskać priorytetowy dostęp do surowców z Ameryki Południowej w obliczu rosnących wyzwań geopolitycznych¹².

Głównym antagonistą Zachodu na kontynencie europejskim pozostaje Rosja. Powstała w konsekwencji rozpadu ZSRR Federacja Rosyjska w odróżnieniu od USA nie jest supermocarstwem. Jednak od czasu swojego wejścia na arenę międzynarodową w 1992 r. zdołała podwyższyć swój status z rangi mocarstwa regionalnego do rangi wielkiego mocarstwa (głównie w aspekcie militarnym i surowcowym). Obecnie w wyniku wojny w Ukrainie, której przebieg jest daleki od oczekiwań Kremla, następuje wyraźna degradacja międzynarodowej pozycji Rosji i jej potencjału. Po rozpadzie ZSRR Rosja pogodziła się z utratą dawnych radzieckich wpływów globalnych i odejściem tzw.

---

¹¹ Zob. J. M. Fiszer, *Stosunki Unia Europejska – Chiny w XXI wieku*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2017, nr 11, s. 410; T. Paszewski, *Unia Europejska wobec ekspansywnej polityki Chin na Morzu Południowochińskim*, [w:] *Unia Europejska – Chiny w XXI wieku*, J. M. Fiszer (red.), Warszawa 2018, s. 135-151.

¹² *UE chce zmniejszyć zależność od USA i Chin. Wybrano sojusznika*, <https://dorzeczy.pl/ekonomia/447606/ue-chce-podpisac-umowe-z-mercasurem.html> [5.06.2023].

imperium zewnętrznego (byłych satelitów ZSRR w Europie Środkowej) do zachodniej strefy wpływów¹³. Początkowo państwo rosyjskie próbowało funkcjonować jako westernizująca się demokracja liberalna, a w relacjach z Zachodem, szczególnie z USA, godziło się na status *junior partner*, oczekując jednak od Waszyngtonu, w zamian za akceptację globalnego prymatu Ameryki, uznania obszaru poradzieckiego za swoją wyłączną strefę wpływów i swojej szczególnej roli na nim¹⁴. Amerykańska odmowa spowodowała, że Rosja zaczęła postrzegać USA jako rywala i orientować się na sceptyczne wobec Waszyngtonu mocarstwa Azji – Chiny, Indie i wrogi Amerykanom Iran.

Moskwa postanowiła utrzymać swoje wpływy w dawnym imperium wewnętrznym, tj. w byłych radzieckich republikach związkowych – czyli na obszarze poradzieckim, dążąc do zbudowania tam trwałych podstaw swojej dominacji i podejmując próby jego reintegracji. Ten ostatni projekt był klasyfikowany na Zachodzie, zwłaszcza w USA, jako działania Moskwy na rzecz restytucji ZSRR lub przypominającej go formy geopolitycznej. Głównym celem Rosji w polityce międzynarodowej jest uzyskanie hegemonii w przestrzeni poradzieckiej i swoista satelizacja lub finlandyzacja krajów WNP. Dlatego też Moskwa dąży do ograniczenia wpływów Zachodu na obszarze poradzieckim i niedopuszczenia nawet do częściowej integracji zachodnich państw poradzieckich (Ukrainy i Białorusi) z NATO oraz UE¹⁵. Za szczególnie zagrożenie dla swojego bezpieczeństwa Rosja uznaje przybliżanie się NATO i jego infrastruktury do swoich granic¹⁶. Realizując założenia swojej polityki powstrzymywania zachodniej ekspansji w przestrzeni

---

¹³ Zob. A. Салмин, *Союз после Союза. Проблемы упорядочения национально-государственных отношений в бывшем СССР*, „Полис” 1992, nr 1-2, s. 34-55.

¹⁴ Zob. M. Smith, *Pax Russica: Russia's Monroe Doctrine*, London 1993.

¹⁵ Zob. A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Warszawa 2013.

¹⁶ Zob. И. Павловский, *Политика национальных интересов России. Вектор развития современной России*, Москва 2008, s. 115-126. Nawet George Friedman twierdzi, że kraj [Rosja], który był trzykrotnie najeżdżany od 1812 r., „nie może sobie pozwolić na wygodne założenie, że NATO i jego członkowie nie stanowią zagrożenia”. G. Friedman, *Następne sto lat...*, s. 181.

poradzieckiej, Kreml zdecydował się na interwencję w Gruzji w sierpniu 2008 r., aneksję Krymu w lutym 2014 r. oraz wsparcie prorosyjskich separatystów na ukraińskim Donbasie. W pewnych aspektach polityka Rosji wobec obszaru poradzieckiego (utrzymania swojej dominacji na nim) stanowi multiplikację amerykańskiej polityki w skali globu. Napaść Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r., określana w rosyjskim przekazie propagandowym mianem „specjalnej operacji wojskowej” (jako eufemizm wojny), jest przejawem nie tyle determinacji, ile desperacji w dążeniu do neoimperialnego przywrócenia Ukrainy do rosyjskiej strefy wpływów. Teza, że bez Ukrainy Rosja traci możliwość bycia imperium, stała się niemal geopolitycznym aksjomatem¹⁷.

Moskwa lansuje model świata policentrycznego, w którym globalna dominacja USA ustąpiłaby miejsca swoistemu „koncertowi” największych mocarstw – członków RB ONZ. Z tego też powodu Rosja zdecydowanie opowiada się za wzmocnieniem roli, rangi i znaczenia ONZ w systemie międzynarodowym. Pogarszające się relacje z USA i innymi państwami zachodnimi zaktywizowały Federację Rosyjską do zacieśniania stosunków z pozostałymi potęgami globu – sceptycznymi bądź też krytycznymi wobec amerykańskiej dominacji w świecie – Chinami, Iranem, Brazylią, Indiami czy RPA (w formacie BRICS). Państwa te w mniejszym lub większym stopniu są geopolitycznymi rywalami USA. Kontakty z tymi krajami pozwoliły Moskwie na złagodzenie skutków sankcji nałożonych na Federację Rosyjską przez Zachód za jej politykę wobec Ukrainy. Rosja weszła w dyplomatyczne, a nawet wojskowe sojusze z innymi potęgami (Chiny, Iran) i jeszcze kilka lat temu była w stanie punktowo osłabiać globalne wpływy USA. Przykładem takich działań i aktywności jest rosyjska polityka wobec

---

¹⁷ Zob. Z. Brzeziński, *Wielka szachownica...*, s. 114-115.

Syrii czy Wenezueli, realizowana w porozumieniu odpowiednio z Teheranem i Pekinem¹⁸.

Wpływowymi potęgami globalnymi, mającymi swoje interesy na poziomie globalnym, pozostają mocarstwa Indo-Pacyfiku – Chiny oraz odgrywające mniejszą rolę, ale ostatnio bardziej dynamicznie rozwijające się Indie. Są to państwa-cywilizacje, obecne na kartach historii od tysięcy lat, znacznie starsze niż mocarstwa Zachodu czy Rosja. Nowe perspektywy dla tych państw pojawiły się po zimnej wojnie, jednak rozwój tych krajów zależał od ich zdolności akomodacji do procesów globalizacyjnych.

Chiny po rozpadzie Związku Radzieckiego pozostały największym i jedynym komunistycznym mocarstwem świata, kultywującym jednak etatystyczno-kapitalistyczny model gospodarczy. Władze w Pekinie postawiły sobie za cel uczynienie z ChRL liczącej się w świecie potęgi ekonomicznej oraz implementację hybrydowego (komunistycznego w formie, kapitalistycznego w treści) projektu modernizacyjnego. Konsekwentnie realizowana strategia „doganiającej modernizacji”, określana również jako „chiński model rozwoju” lub „chińska droga”, okazała się niezwykle efektywna, ponieważ dzięki niej doszło do stopniowego przekształcenia Chin w najbardziej dynamicznie rozwijający się obszar globu¹⁹. ChRL z racji swojego ułożenia w „międzynarodowym podziale pracy” miała szansę stać się głównym beneficjentem procesu globalizacji jako „fabryka świata” i tę szansę zdołała dobrze wykorzystać. W ten sposób pojawiły się kanały dla transferu zachodnich technologii do Chin, umożliwiające Chińczykom rozwijanie „odwróconej inżynierii” (tj. adaptacji tych technologii na potrzeby własnej produkcji). Gospodarka chińska już w latach 90. XX w. osiągnęła sta-

---

¹⁸ W związku z zaangażowaniem się Rosji w konflikt w Syrii i uniemożliwieniem USA realizacji ich celów w tym kraju pojawiły się poglądy, że Kreml zdołał przełamać doktrynę Wolfowitza. Zob. *Putin Has Just Put An End to the Wolfowitz Doctrine*, <http://themillenniumreport.com/2015/10/putin-has-just-put-an-end-to-the-wolfowitz-doctrine/> [25.05.2023].

¹⁹ Zob. B. Góralczyk, *Chiński feniks. Paradoksy wschodzącego mocarstwa*, Warszawa 2022.

tus najszybciej rozwijającej się gospodarki świata – w uśrednionym tempie 10% rocznie (przyrost PKB)²⁰.

W wyniku tych procesów Ameryce nieoczekiwanie wyrósł główny globalny, potężny i zdeterminowany rywal w wyścigu kapitałowym oraz wysokotechnologicznym, pretendent do statusu supermocarstwa i być może zwiastun końca bezwzględnej (wyraźnej) dominacji USA w systemie międzynarodowym. Uwagę Zachodu coraz bardziej zwracają geoeconomiczne i geopolityczne aspiracje ChRL. Chiński kapitał obecny jest na wszystkich kontynentach i konsekwentnie poszerza zakres swojej ekspansji. Egzemplifikacją potęgi gospodarczej Chin i ich ambicji jest realizowana – w ramach sformułowanej w 2013 r. koncepcji Nowego Jedwabnego Szlaku – Inicjatywa Pasa i Szlaku²¹. W 2017 r. Pekin oficjalnie po raz pierwszy nakreślił wizję przekształcenia ChRL w światowego lidera, co stanowi rewizję dotychczasowej strategii ukrywania swoich możliwości i kupowania czasu na modernizację²². Jednak ostatnio obserwuje się znaczne spowolnienie gospodarcze w Chinach i narastające problemy demograficzne (spadek liczby ludności i starzenie się społeczeństwa – zjawiska typowe dla krajów rozwiniętych).

Pekin zamierza stać się jednym z głównych architektów systemu międzynarodowego. Zdecydowanie opowiada się za systemem policentrycznym, lecz jednocześnie stoi przed rosnącą pokusą użycia środków *hard power*. Głównym rywalem dla ChRL są USA, które w pobliżu Państwa Środka mają swoją strefę interesów, naznaczoną silną obecnością wojskową i obejmującą amerykańskich sojuszników regionalnych: Japonię, Koreę Południową, Filipiny oraz Tajwan. Wsparcie Waszyngtonu dla tego ostatniego państwa, traktowanego przez Pekin

---

²⁰ Zob. idem, *Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje*, Warszawa 2018.

²¹ Zob. M. Adamczyk, *Nowy Jedwabny Szlak jako próba stworzenia mocarstwa lądowego w myśli klasycznych teorii geopolitycznych*, „Kultura – Historia – Globalizacja” 2017, nr 22, s. 3-16.

²² A. Brona, *Polityka zagraniczna Chin nowej ery*, <http://pulsazji.pl/2017/11/22/polityka-zagraniczna-chin-nowej-ery/> [29.03.2019].

jako integralna część Chin, wywołuje rozdrażnienie i irytację rządu chińskiego. Stany Zjednoczone z coraz większą determinacją podejmują działania zmierzające do storpedowania transkontynentalnych projektów infrastrukturalnych ChRL (Inicjatywy Pasa i Szlaku), mających na celu intensyfikację przepływu towarów i kapitału między Chinami a szeroko rozumianą Eurazją, w tym Europą. Z kolei Pekin wraz z Moskwą, dążąc do osłabienia globalnej pozycji Waszyngtonu, podejmują działania zmierzające do dedolaryzacji światowego systemu finansowego²³. Nie wydaje się jednak, by wschodzące chińskie imperium w dającej się przewidzieć przyszłości było w stanie stworzyć nowy globalny system monocentryczny (*Pax Sinica*), mogący stać się alternatywą dla aktualnej światowej hegemonii USA. Co najwyżej rywalizacja Chin ze Stanami Zjednoczonymi stanie się główną osią systemu międzynarodowego, który ulegnie przekształceniu w mozaikę dominujących wpływów amerykańskich i chińskich, przy geopolitycznej autonomii takich podmiotów, jak Unia Europejska, Rosja, Indie²⁴. Obecnie Pekin pilnie obserwuje (pod kątem mobilizacji Zachodu i sprawności operacyjnej USA jako możliwej reakcji na chińską potencjalną inwazję na Tajwan) wydarzenia w Ukrainie, nie chcąc zbyt znaczącej porażki Rosji, mogącej doprowadzić do zmiany władzy na Kremlu – przejęcia jej przez czynniki prozachodnie. Zdecydowanie woli trwać w niesymetrycznym partnerstwie (jako dominująca strona) z Moskwą, korzystać z tanich rosyjskich surowców, niż mieć do czynienia z upadłym mocarstwem, niezdolnym do szachującego rywala Chin aliansu i wymagającym wszechstronnej pomocy absorbującej zasoby ChRL.

Istotną potęgą regionalną, zwłaszcza na obszarze Oceanu Indyjskiego, są Indie, których gospodarka należy do największych

---

²³ *Dedolaryzacja staje się faktem – twierdzą analitycy JPMorgan*, <https://pl.investing.com/news/forex-news/dedolaryzacja-staje-sie-faktem--twierdza-analitycy-jpmorgan-397956> [7.06.2023].

²⁴ Zob. G. Kołodko, *Czy Chiny zbawią świat?*, Warszawa 2018.

i najdynamiczniej rozwijających się na świecie²⁵. Umacniające swój mocarstwowy status Indie starają się prowadzić politykę niezależną od aktualnie istniejących podziałów w międzynarodowym układzie sił. Wobec USA i Europy, jakkolwiek chętnie współpracują z nimi na płaszczyźnie gospodarczej, wykazują postkolonialny dystans polityczny. Z kolei z Chinami mają problem nieuregulowanej granicy państwowej, na której dochodzi do częstych incydentów i starć militarnych. W odpowiedzi na groźne dla Delhi przyjacielskie relacje chińsko-pakistańskie Indie utrzymują przyjazne bliskie stosunki z Japonią – mocno sceptyczną wobec ChRL.

Ponadto uwagę zwracają dobre kontakty i szeroka współpraca Indii z Rosją, sięgająca swoimi tradycjami jeszcze okresu istnienia ZSRR. W kontekście wojny w Ukrainie Delhi asertywnie nie pozwoliło się wciągnąć Zachodowi, mimo zachodnich prób w tej materii, w antyrosyjską krucjatę dyplomatyczną i gospodarczą, ale nie zamierza też stawać w jednym szeregu z Chinami jako choćby tylko polityczny oficjalny sprzymierzeniec Kremla. Indie wykorzystują wojnę w Ukrainie dla pozyskiwania z Rosji tanich źródeł energii – tak potrzebnych ich wielkiej i szybko rosnącej gospodarce, i nie chcą poświęcać swoich szeroko pojętych interesów w imię politycznych kalkulacji Zachodu w odległych regionach globu²⁶. Delhi również, podobnie jak Moskwa i Pekin, opowiada się za policentrycznym modelem systemu międzynarodowego.

---

²⁵ Zob. J. Zajączkowski, *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008; K. Iwanek, A. Burakowski, *Indie. Od kolonii do mocarstwa 1857-2013*, Warszawa 2013; D. Rothermund, *Indie. Nowa azjatycka potęga*, tłum. A. Tarnowska, E. Tarnowska, M. Zwoliński, Warszawa 2021.

²⁶ Zob. R. Cohen, *Russia's War Could Make It India's World*, <https://www.nytimes.com/2022/12/31/world/asia/india-ukraine-russia.html> [28.05.2023]; L. Jakes, E. Wong, *Biden Races to Expand Coalition Against Russia but Meets Resistance*, <https://www.nytimes.com/2022/06/11/us/politics/russia-biden-sanctions.html> [28.05.2023].

Wpływ wojny w Ukrainie na europejską politykę bezpieczeństwa

Fundamentem bezpieczeństwa Unii Europejskiej jest Sojusz Północnoatlantycki, zrzeszający aktualnie 31 państw, w tym wszystkie państwa unijne oprócz Austrii i Szwecji – przechodzącej kontestowany przez Turcję (oskarżającą Sztokholm o wspieranie Kurdów) i Węgry (oburzone szwedzkim dyskursem publicznym na temat jakości węgierskiej demokracji) proces akcesyjny. NATO realizuje swoje cele i zadania w ramach współpracy transatlantyckiej, zapewniającej europejskim członkom Sojuszu obronę i szerokie wsparcie ze strony jego najpotężniejszego filaru – Stanów Zjednoczonych. Wydarzenia w Ukrainie pokazują, jak istotną rolę odgrywają USA w architekturze bezpieczeństwa Starego Kontynentu, w tym UE. Unia wypracowała formalne założenia swojej polityki bezpieczeństwa w Traktacie o Unii Europejskiej z Maastricht z 1992 r. w formie Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB) oraz przyjętej w traktacie liżbońskim z 2009 r., reformującym UE, Europejskiej Polityce Bezpieczeństwa i Obrony (EPBiO)²⁷. Do tych dokumentów po agresji Rosji na Ukrainę wprowadzono zmiany, uwzględniające *casus* destabilizacji europejskiego porządku bezpieczeństwa i dostosowujące stanowisko, ambicje i instrumenty UE w dziedzinie obrony do nowej sytuacji²⁸.

Istotną kwestią obecną w europejskiej debacie politycznej był i jest problem autonomii strategicznej UE w ramach czy też obok NATO. Zagadnienie to szczególnie często podejmowano we Francji i w Niemczech. W Paryżu ma ono długą i bogatą tradycję dyskursywną – już od epoki Charles'a de Gaulle'a, z kolei w Berlinie postrzega

²⁷ J. Starzyk-Sulejewska, *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej a polityka zagraniczna państw członkowskich Unii*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, E. Haliżak et al. (red.), Warszawa 2013, s. 459-482; M. Łuszkiewicz, *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony – kształtowanie i założenia*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 3(19), s. 197-209.

²⁸ J. Legrand, *Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony*, [w:] *Noty tematyczne o Unii Europejskiej. Parlament Europejski*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/159/wspolna-polityka-bezpieczenstwa-i-obrony> [28.05.2023].

się tę kwestię w kategoriach stopniowego polityczno-wojskowego uniezależniania się od USA. Sceptyczne wobec tej narracji pozostały niektóre państwa środkowoeuropejskie: Polska i kraje bałtyckie, obawiające się takich scenariuszy w kontekście rozpoczęcia (po 2013 r.) przez Moskwę agresywnych działań wobec Ukrainy. Dla graniczących z Federacją Rosyjską państw UE i NATO amerykańska obecność wojskowa i polityczna w Europie identyfikowana jest z synonimem niepodległości i ochroną przed niemiecką i francuską pokusą resetu z Rosją. Intensyfikująca się współpraca Berlina i Paryża z Moskwą stanowiłaby dla Waszyngtonu znaczny problem, gdyż stwarzałaby mocarstwu unijnemu możliwość wzmocnienia pozycji politycznej, gospodarczej, a nawet geopolitycznej wobec USA²⁹. Po ataku Kremla na Ukrainę, wyraźnym opowiedzeniu się państw unijnych po stronie rządu w Kijowie oraz zaostrzeniu sankcji antyrosyjskich, takie ryzyko zdecydowanie zmalało. Dodatkowo Waszyngton poprzez wyeliminowanie rosyjskiego gazu ziemnego z rynku unijnego i zastąpienie go surowcem amerykańskim zwiększył zależność UE od USA, tym razem na poziomie energetycznym, ograniczając zakres relacji Brukseli z Moskwą. Europejska polityka Ameryki cieszy się pełnym poparciem Wielkiej Brytanii.

Jednak w Waszyngtonie pojawiają się głosy mówiące, że w sytuacji narastających napięć amerykańsko-chińskich na Pacyfiku autonomia strategiczna UE, polegająca na zwiększeniu możliwości samodzielnego reagowania UE na zagrożenia u jej granic, jest stanem bardzo pożądanym, a obecny model relacji transatlantyckich w dziedzinie współpracy wojskowej staje się dysfunkcyjny³⁰. Odciążenie Amerykanów przez UE w sferze jej własnej obronności pozwoliłoby im znacznie efektywniej reagować na wyzwania ze strony Pekinu. Nato-

---

²⁹ Zob. Z. Brzeziński, *Wielka szachownica...*, s. 41-42; G. Friedman, *Następna dekada. Gdzie byliśmy i dokąd zmierzamy*, tłum. M. Wyrwas-Wiśniewska, Kraków 2012, s. 152-205.

³⁰ Zob. E. Ashford et al., *Does America Still Need Europe? Debating an "Asia First" Approach*, <https://www.foreignaffairs.com/responses/does-america-still-need-europe> [28.05.2023].

miast Rosja, uwikłana w wojnę w Ukrainie, nie stanowi raczej istotnego konwencjonalnego zagrożenia dla UE, zwłaszcza w kontekście rozszerzenia Sojuszu Północnoatlantyckiego o Finlandię i Szwecję (ekspansji na północny wschód, spowodowanej polityką Kremla). Jednak Moskwa, dysponując obecnie największym na świecie arsenałem broni atomowej³¹, w swoim przekazie cyklicznie (w zależności od sytuacji na froncie) ponawia groźby nuklearne pod adresem państw członkowskich NATO i – co trzeba przyznać – stanowi dla nich całkiem realne zagrożenie. Jakkolwiek prawdopodobieństwo nagłego użycia przez Rosję broni jądrowej wobec państw członkowskich Sojuszu jest raczej niewielkie z uwagi na zachodnią możliwość i zdolność odwetu, to należy zdawać sobie sprawę, że ryzyko wybuchu globalnego konfliktu konwencjonalnego i jego eskalacji w kierunku wojny nuklearnej w ostatnich latach znacznie wzrosło. Ponadto nie można ignorować faktu, że coraz więcej państw na świecie (przeważnie nieoficjalnie) rozważa (roz)budowę własnych arsenałów atomowych, argumentując to potrzebami swojego bezpieczeństwa.

W ramach Sojuszu trwa dyskusja dotycząca zwiększenia budżetów wojskowych europejskich państw członkowskich (czego domagają się USA), a przemysły zbrojeniowe największych krajów uzależniają zwiększenie produkcji od wysokości środków budżetowych wyasygnowanych na obronność. W tej sytuacji utworzenie odrębnej armii europejskiej (euroarmii) jako formacji zdolnej wносить realny (nie tylko symboliczny) wkład w obronę państw unijnych i dopełniającej NATO (stanowiącej nie alternatywę dla Sojuszu, lecz drugi filar obronny Europy) być może byłoby optymalnym rozwiązaniem, mobilizującym UE do większych niż obecnie wysiłków na rzecz własnego bezpieczeństwa militarnego i pogłębiającym wewnętrzną integrację UE. Jednak dla urzeczywistnienia tego projektu potrzebna jest zarówno na po-

---

³¹ Federation of American Scientists, *Status of World Nuclear Forces*, <https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/> [28.05.2023].

ziomie ogólnounijnym, jak i poszczególnych państw członkowskich rzetelna merytoryczna dyskusja, wolna od doraźnej gry politycznej, poprzedzająca wypracowanie czytelnej i spójnej koncepcji europejskich sił zbrojnych, zdolnych do uzupełnienia lub ewentualnie zastąpienia w sytuacjach kryzysowych amerykańskiego zaangażowania militarnego w Europie.

Refleksje końcowe

Nie wiadomo jednak, jak ostatecznie zakończy się wojna w Ukrainie, ale bez wątpienia w sposób istotny wpłynie na przekonstruowanie systemu międzynarodowego, nawet jeżeli nie przerodzi się w konflikt z udziałem większej liczby państw. USA potwierdzają swoją dominację w zachodniej Eurazji; NATO rozszerza się o kolejne państwa – Finlandię i Szwecję; Europa stoi przed koniecznością redefinicji zarówno relacji z Rosją i USA, jak i własnej polityki bezpieczeństwa (wojskowego i energetycznego); wzrasta ranga i prestiż Chin (pretendenta do statusu supermocarstwa) – rzucających po 2010 r. globalne wyzwanie Amerykanom, i coraz dynamiczniej rozwijających się Indii. W tej sytuacji dominacja amerykańska staje się względna, a to oznacza zbliżanie się „jednobiegunowej chwili” ku końcowi³². Świat wydaje się wchodzić w erę przejściową – między monocentryzmem (hegemonią jednego ośrodka siły) a policentryzmem (dominującą, ale niekoniecznie równorzędną pozycją kilku mocarstw) – z możliwą ewolucją systemu międzynarodowego w kierunku postmodernistycznego „koncertu mocarstw”.

Jednak aktualnie Stany Zjednoczone pozostają jedynym (super) mocarstwem zdolnym do projekcji siły na wielką skalę w dowolnym punkcie planety. Wojna rosyjsko-ukraińska i zaangażowanie się w nią

---

³² Zob. B. Górlaczyk, *Niepewność międzyepoki*, <https://forumdialogu.eu/2023/04/02/niepewnosc-międzyepoki/> [25.05.2023].

Zachodu pod sprawnym przywództwem i moralną presją Waszyngtonu po stronie Ukrainy przyczyniły się do względnego wzmocnienia globalnej pozycji USA, a w relacjach transatlantyckich osiągnięcia poziomu niespotykanego od zakończenia drugiej wojny światowej. Na znaczeniu w skali planety szybko zyskują dynamicznie rozwijające się wielkie mocarstwa Azji – Chiny i Indie. Eskalacja napięcia wokół Tajwanu może jednak doprowadzić do ściślejszego zacieśnienia więzi transpacyficznych, włącznie z objęciem członkostwem NATO Australii, Nowej Zelandii, Japonii i Korei Południowej³³. Potencjalna aneksja przez ChRL nowoczesnego, będącego jednym ze światowych liderów technologii komputerowych Tajwanu, z którym konflikt Pekin traktuje jako swoją sprawę wewnętrzną (podobnie jak Kreml wojnę z Ukrainą) i jako etap przywracania integralności terytorialnej komunistycznych Chin, mogłaby doprowadzić do powstania nowego dominującego ośrodka siły na świecie. Napięcie na linii Pekin–Waszyngton regularnie wzrasta i zbliża się do momentu, w którym dalsza stymulacja obustronnej gotowości do eskalacji konfliktu z finałem w postaci kinetycznej próby sił stanie się procesem samobieźnym i niekontrolowalnym³⁴. Zatem pozostaje możliwa gradacja tego kryzysu od drabiny eskalacyjnej do spirali zniszczenia. Od mądrości światowych przywódców zależy, aby katastroficzne scenariusze się nie zmaterializowały.

---

³³ Zob. A. Saulski, *NATO na Pacyfiku? To realny scenariusz!*, <https://wgospodarce.pl/informacje/126670-nato-na-pacyfiku-to-realny-scenariusz> [28.05.2023].

³⁴ Zob. G. Allison, *Skazani na wojnę? Czy Ameryka i Chiny unikną pułapki Tukidydesa?*, Bielsko-Biała 2018; K. Rudd, *The Avoidable War. The Danger of the Catastrophic Conflict between the US and Xi Jinping's China*, New York 2022.

W lutym 2022 roku świat stanął w obliczu niepokojącego wydarzenia, które nie tylko wstrząsnęło układem sił na wschodnich rubieżach Europy, lecz także uruchomiło lawinę zdarzeń o bezprecedensowych konsekwencjach. Inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę rozpoczęła nowy rozdział w historii konfliktów zbrojnych, pozostawiając w cieniu wojennego chaosu skomplikowane wyzwania geopolityczne, społeczne i ekonomiczne. Skala i zasięg oddziaływania konfliktu przekraczają granice jednego państwa i sprawiają, że każde państwo czy organizacja międzynarodowa muszą zmierzyć się z trudnościami, jakie niesie ze sobą ten globalny kryzys.

Tomasz Stępniewski, fragment *Wstępu*

Składający się na omawianą książkę zbiór studiów pozwala lepiej zrozumieć międzynarodowy kontekst wojny rosyjsko-ukraińskiej. Autorzy tych studiów z dużą wnikliwością i znajomością tematu analizują zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa i sytuacji geopolitycznej Europy Środkowej i Wschodniej w kontekście rosyjskiej agresji na Ukrainę. W efekcie daje to nader wnikliwy i wartościowy obraz tego kluczowego nie tylko dla regionu Europy Środkowo-Wschodniej konfliktu – ma on bowiem także dużo szerszy wymiar, wpływający na światowy układ sił, wynikający z zaangażowania wielkich mocarstw, na czele z USA.

Dr hab. Marek Figura, prof. UAM,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fragment *Recenzji*